

Magyar nyelv napi gála
2021. november 13.

Édes Anyanyelvünk

2021. SZEPTEMBER

43. ÉVF. 4. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Nyelvészcévfordulók

Romhányi József-verspályázat

Balogh Judit:
Vigyázz apukámra,
az apukám *közzutas!*

Fehér József:
Az ég kék kupolája

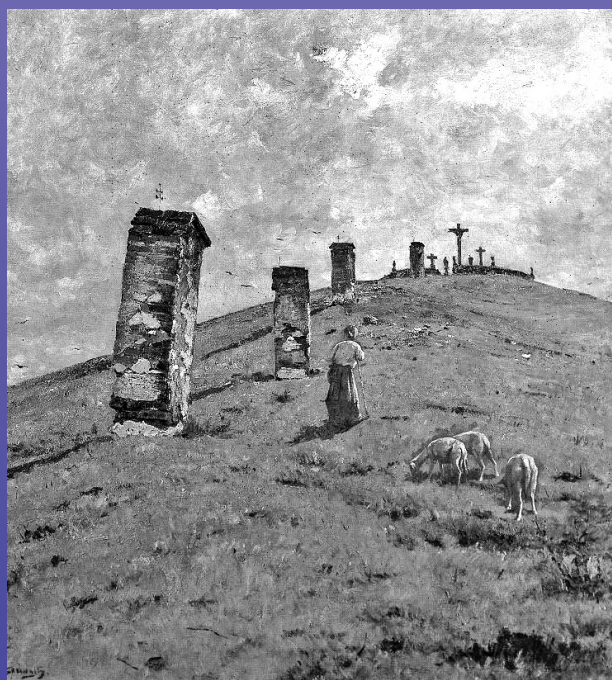
Kováts Dániel:
Deme László tanítása

Halmai Tamás verselemzése,
Kemény Gábor novellaelemzése

Dóra Zoltán:
Olcsút, rosszít

Beszélgetés
Halász Péterrel, Hartay Csabával,
Hidasi Judittal

És:
Nyelvi rejtvények,
új szavak,
nyelvi kérdések-válaszok

K. Spányi Béla:
Bodajki kálvária

É
A

Benkő Lorándra, Deme Lászlóra, Bencédy Józsefre 100. és Wacha Imrére 90. születésnapján. A Magyar Nyelv Múzeumában 2021. július 4-én mutattuk be életútjukat, munkásságukat – személyes emlékeket is idézve.

Nyelvészekre emlékezünk...

Június 16-án az Anyanyelvpolitikai Szövetsége Deme László munkásságát bemutató-elemző konferenciát rendezett. Ősszel a pozsonyi és a szegedi egyetemen is megemlékeznek Deme Lászlóról.

Novemberben a magyar tudomány hetén Benkő Loránd emlékére tartanak tudományos konferenciát. Az ELTE nyelvtörténeti tanszéke 2022 januárjában emlékezik meg kiemelkedő professzoráról.

Az őszi megemlékezésekkel kapcsolatos bővebb információkat a Szövetség honlapján lehet megtekinteni: www.anyanyelvapolo.hu.

K. Spányi Béla, (Pest, 1852. március 19. – Budapest, 1914. június 12.) magyar festő.

Gyermekéveit Szolnokon töltötte, festészeti tanulmányait Vácon kezdte. 1870-ben állami ösztöndíjjal Bécsbe ment a festészeti akadémia, ahol három évet töltött, majd Münchenben és Párizsban is tanult.

Főleg tájképeket festett, és igen hamar a régi, Andrassy úti műcsarnok rendszeres kiállítója lett. Korai tájképeire a romantikus felfogás és előadásmód jellemző, később impresszionista hatások is megjelennek munkáiban. Jelentős megbízást kapott az Országház éttermének díszítésére, és részt vett a Feszty-körkép egyes részleteinek kidolgozásában.

Képeivel külföldön is sikert aratott. 1879-ben Székesfehérváron, 1891-ben Zágrábban kapott kitüntetést, és még ugyanebben az évben Berlinben díszoklevelet. 1893-ban elnyerte a Képzőművészeti Társulat állami aranyérmét.

Élete nagy részét Bodajkon töltötte, ahol kastélyszerű hatalmas műtermet épített, ami múzeum is volt egyben. Nagy álma volt, hogy Bodajkon művésztelepet hozzon létre, de erre már betegsége miatt nem kerülhetett sor. Utolsó éveire Budapestre költözött.

A Magyar Nemzeti Galériában több képe is megtalálható (Falúvége, Országút este, Bodajki kálvária).

TARTALOM

Nyelvészcélfordulók 2021. (Összeállította: BG)	3
Balogh Judit: Vigyázz apukámra, az apukám <i>közutas</i> !	4
Balázs Géza: Miért érdekes? A szerelem nyelve . . .	5
Halmi Tamás: Szép magyar vers. Világhajnal . . .	6
Kemény Gábor: Szép magyar novella. Fekete István: Óéveste	7
Elek Lenke: Névdívatok, névtílmak	8
Fehér József: Az ég kék kupolája	9
Meddig él a csalogány dala? Halász Péter néprajzkutatót kérdezi Balázs Géza 10	
„Irodalom nélkül besavanyodott alakká váltam volna már.” Hartay Csaba költőt, írókat kérdezi Balázs Géza . . 11	
H. Varga Márta: <i>Pécsett</i> vagy <i>Pécsen</i> ?	12
Wendl Dávid: Fej vagyok, és nem kéz	12
Holczer József: <i>Sokba van</i>	13
Angyal Jenőné: A jó melléknév és fokozatai	13
Horváth László: <i>Fősodor</i>	14
Dóra Zoltán: <i>Olcsít, rosszít</i>	14
Kulcsár István: Albérlet a belvárosban	15
Olvasóink írják: Érzékenyítés, Kézsmárk	15
Blankó Miklós: Szó szót követ. „Retorikátlanul?” . 16	
„A kultúra az agy szoftvere.” Hidasi Judit egyetemi tanárral beszélget Balázs Géza	17
Nemesi Attila László: A kereszteződő szófajúság mint nyelvtani kategória	18
Büky László: Utolsó távirat	19
Simon László: Korpuszépítés korpuszvezérelt szótáríráshoz	20
Balázs Géza: Nyíri Péter nyelvtarisznyája	21
Kovács Dániel: Deme László tanítása	22
Romhányi József-verspályázat, 2021. Sikeres rimes tisztelgés a nyelvzsonglőr előtt 23–25	
Pontozó	26
Keresztretjtény	27
Új szavak, kifejezések (116.)	27
Kérdések és válaszok: www.manyszi.hu . Összeállította: Minya Károly	28

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVAPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelvpolitikai Szövetség

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,

Kemény Gábor

Kovács Zsuzsanna (titkár)
kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé

Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Az ASZ tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Bankszámlaszám: 11705008-20132015.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvpolitikai Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Nyelvészévfordulók (2021)

100 éve született Benkő Loránd

Száz éve, 1921. december 19-én Nagyváradon született Benkő Loránd magyar nyelvész, nyelvtörténész, az ELTE egyetemi tanára, az MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetője. Olyan alapvető nyelvtudományi munkák megszervezése és szerkesztése fűződik a nevéhez, mint: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (1957–1976), Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen (1991–1997), A magyar nyelv történeti nyelvtana I–II. (1991–1994). Benkő Loránd elkötelezett volt a nyelvművelés mellett, ezt tükrözik a Nemzet és anyanyelve címmel összegyűjtött és két kiadásban is megjelent írásai.

„...ha nincs benne tudatunkban az a történelmi szerep, amely a magyarságot múltjában is ezernyi szállal kötötte anyanyelvéhez, ha nem ismerjük, mit jelentett évszázadok viharai között a magyarság számára a magyar lét, a magyar művelődés számára anyanyelvének közössége, akkor tudati-érzelmi gyökereinket vágjuk el anyanyelvünk szemléletében.”

„A nyelvművelő munka nyelvtudományi diszciplína jellege nézetem szerint négy alappillérre támaszkodhat, természetesen a nyelvészeti elveknek és módszereknek a hozzákapcsolásán túl: 1. Az anyanyelv és használó nyelvközössége viszonyának [...] beható ismerete, valamint a szociolingvisztika szemléletével és módszereivel való vizsgálata. 2. A nyelvi mozgás, a változások törvényszerűségeinek ismerete a nyelvtörténeti gondolkodás szükséges készségével. 3. A nyelvhasználat esztétikai, ízlésbeli, érzelmi vonatkozásainak figyelembevétele a stilisztika elveivel és eszközeivel. 4. Magától értetődően az ismerteknek a gyakorlatba, az anyanyelvhasználat szintjére való átviteli képessége: mint alkalmazott nyelvészeti tevékenység.”

Benkő Loránd 2011. január 17-én hunyt el Budapesten.

100 éve született Bencédy József

Száz éve, 1912. november 1-jén Tolnán született Bencédy József nyelvész, főiskolai főigazgató. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte, munkásságának első kiemelkedő helyszíne – a nyelvésztaársak szerint – a legendás, 1950-es évekbeli Budapesti Pedagógiai Főiskola. Amikor 1974-ben újra lett tanárképző főiskola Budapesten, őt kérték fel főigazgatónak. Nyugdíjasként a Kodolányi János Főiskolán tanított. Ő volt az Édes Anyanyelvünk első felelős szerkesztője, és haláláig, 2016. október 17-éig a szerkesztőbizottság vezetője. Nyelvművelő munkásságát Jót s jól! című kötetében (2005) foglalta össze, de több könyvet jelentetett meg a sajtónyelvről és a retorikáról is. Egyik utolsó munkája egy tudománytörténeti áttekintés: Nyelvtudományi elméletek és nézetek a 20. században. 12 nyelvész életrajzával (2013). A Jót s jól! című kötetéből idézünk:

„...a nyelvtudományi (általános nyelvészeti, nyelvtörténeti, leíró nyelvészeti) vizsgálatok, elemzések és leírások egyben a nyelvhasználat és a nyelv művelését is jelentik, mégpedig demonstratív módon, ami nem azonos a pejoratív emlegetett preskripcióval. Ha megállapítjuk, hogy a *mondanak* alak többes szám harmadik személyű tárgyas ragozás, nem pedig egyes szám első személyű alanyi forma, ezzel nem tiltjuk senkinek sem az utóbbi értelmű használatát, csak helyére tesszük a nyelvi formát. Ahogy a divattanácsadó is mondhatja, hogy a hosszú, bőven ráncolt szoknya a vékony és közepes vagy magasabb termetű nőknél mutat legjobban, s ezzel még nem írja elő, hogy alacsony termetű nők ne hordják.”

100 éve született Deme László

Száz éve, 1921. november 14-én Pécelen született Deme László, a 20. századi magyar nyelvészet és a beszédművelő mozgalom kiemelkedő alakja. A Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett, majd az egyetemen, később az MTA Nyelvtudományi Intézetében dolgozott. 1964-től a pozsonyi Comenius Egyetem vendégprofesszora, 1970-től nyugdíjba vonulásáig, 1981-ig a szegedi József Attila Tudományegyetem professzora volt. Beszédművelő munkássága ezután terebélyesedett ki. 1989-től az Anyanyelv-ápolók Szövetségének társelnöke is volt. Kiemelkedő munkái: a hatkötetes A magyar nyelvjárások atlasza (társszerkesztő, 1968–1977), A nyelvről – felnőtteknek (1966), A beszéd és nyelv (1976) című könyve, valamint a Grétsy Lászlóval és Wacha Imrével közösen szerkesztett, két kiadásban megjelent munka: Nyelvi illetan (1999). Élete utolsó évtizedeiben harcosan védte a nyelvművelés értékeit. Deme László 2011. június 6-án hunyt el.

„A társadalmi szükségérzet és a kutatói felelősségérzet találkozásából jönnek létre mindenütt az anyanyelvi *mozgalmak*, a nyelvművelő törekvések és egyesületek. Mert a nyelvészek, a szakemberek rá tudnak mutatni a tévutakra, ki tudja jelölni, a fejlődésvonalak ismeretében, a helyes irányt, de a nagyközönség – pontosabban a nagy közösség – akarata és tevékenykedése nélkül semeddig sem jutnánk. Ez a felismerés hozza létre, itt is, ott is, a szakemberek és a szakmán kívül állók együttműködésével, az anyanyelvet ápoló *egyesületeket*. Tulajdonképpen mindegyikük *laikusmozgalom* (így, egybeírva): az anyanyelv értékét felismerő, a vele kapcsolatos gondokat érző, s az ebből eredő feladatokat megoldani kívánó nyelvhasználók egyre összehangolódóbb közössége. Szakemberek: magyar nyelvészek, anyanyelvünknek legmagasabb szinten működő kutatói és oktatói, nem kevésbé magyar szakos tanárok segítik a munkáját, nehogy laikusmozgalomból laikus mozgalommá váljék (így, különírva!).”

90 éve született Wacha Imre

Wacha Imre nyelvész, a Magyar Rádió legendás beszédtanára 1931. május 25-én született Győrben. Első munkahelye az MTA Nyelvtudományi Intézete volt, majd az ELTE-n és a Kodolányi János Főiskolán tanított. Az 1960-as évektől a nyilvános beszéd, a retorika, különösen a rádiós kiejtés elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott, a Magyar Rádió legjobb bemondóinak tanára, tanácsadója volt. Termékeny munkásságából a következő műveket emeljük ki: Petőfi-szótár. Petőfi Sándor életművének szókészlete; szerk. J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre (1973–1987), A rádióbemondó beszéde (1973), Beszélgetünk a beszédéről! (1978), Nyelvi illetan (szerk. Deme László, Grétsy László, Wacha Imre, 1987), A korszerű retorika alapjai 1–2. (1994), Az értelmes beszéd hangzása. Mondatfonetika, kitekintéssel a szövegfonetikára (Elekfi Lászlóval) (2003), Igényesen magyarul. A helyes kiejtés kézikönyve (2010), Beszédtechnika. Alapismeretek és szövegértelmezés magyarázatokkal 1–2. (2015), Kvaterkázás. Derűs visszaemlékezések, anekdoták a XX. század második felének magyar nyelvészeiről, nyelvművelőiről; összehordogatta Wacha Imre. Wacha Imre 2018. február 13-án hunyt el.

„Az anyanyelv szívérványhídja Nyugat-Magyarországot köti össze Kolozsvárral, a másik lovagkirálynak, a kultúrát teremtő Mátyásnak a városával egészen Zágónig. (Mátyás király szobra ott áll Kolozsvár főterén a Szent Mihály templom előtt.) Szent Mihály arkangyal a jók védelmezője, őre! És ez a két város egyúttal az anyanyelv két fővárosa is: Mindkettő két nagy nyelv- és kultúrateremtő személy munkáját folytatja: Győr a Kazinczy-versenyekkel Kazinczy nyelvi mozgalmát, Kolozsvár Erdélyország fővárosa nyelvi versenyeivel Aranka György tevékenységét. Jelképszerű számomra az is, hogy az Aranka-versenyek, az anyanyelvi versenyek Kolozsváron minden évben a református teológia IMA-termében kezdődnek. Hiszen a nyelv Isten teremtő szava: Az Isten szólt: legyen. És lőn – mondja a Biblia.” (Összeállította: BG)

Vigyázz apukámra, az apukám közutas!

1. Autópályán utazva gyakran szembesülünk a címben szereplő mondatlall, benne a *közutas* szóval, és amikor az ember először látja, nem biztos, hogy jól értelmezi, akár még el is gondolkozhat rajta, vajon mit jelent a kifejezés. Hiszen előfordulhat, hogy a *köztér* (közösségi tér), *közterület* (közösségi terület), *közmunka* (közösségi munka) mintájára a *köz* és az *utas* kapcsolatának tekinti, és felmerül benne a kérdés, mit is takar a *köz(össégi)* és az *utas* kapcsolata. Talán olyan személyt, aki vonaton, villamoson, trolin vagy buszon utazik? De akkor mit keres ez a kiírás, plakát az autópályán, ahol ilyen típusú közlekedés nemigen fordul elő, legfeljebb buszon lehet utazni.

Jobban érthető a kifejezés, ha a *közút* összetett szóból indulunk ki, és a *közutas* alakot ennek fényében, a továbbképzett változataként (*közút* + *as*) szemléljük, 'közúti munkás' értelemben. Ekkor már világossá válik, hogy olyan emberről van szó, aki a közutak építésében, javításában vesz részt, és akire emiatt valóban oda kell figyelniük az autósoknak.

A *közút*-ban szereplő *köz-* előtagként több összetett szóban is előfordul, általában a *közösségi* rövidült alakjaként, ilyen a már korábban említették mellett a *közvélemény*, illetve az akár bonyolultabban is értelmezhető *közalkalmazott*, *közbotrány*, *közigazgatás*, *közkórház*, *köznevelés*, *köznyelv*, *közpénz*, *közraktár*, *közröhej*, *köztanár*, *közteher*, *közársaság*, *köztörvényes*.

Rövidült alakok más összetett kifejezésekben is szerepelhetnek előtagként, ilyen például a *becsszóra* (becsület-szóra), *kondíterem* (kondicionálóterem), *laborvizsgálat* (laboratóriumi vizsgálat), *matekóra* (matematikaóra), *rémhír* (rémisztő hír), *reptér* (repülőtér), *sebváltó* (sebeségváltó), *szülinap* (születésnap), *törtóra* (történelemóra).

2. A sokat használt kifejezések megrövidülése gyakran megtörténik a mindennapi beszédben, a nyelvhasználatban (időnként például az *-i* kicsinyítő képző is rákerül a megrövidült alakokra). Néhány példa: *akku* (akkumulátor), *bocsi* (bocsánat), *celeb* (celebritás), *cigi* (cigaretta), *dagi* (dagadt), *édi* (édes), *fagyi* (fagylalt), *foto* (fotográfia), *föci* (földrajz), *gratula* (gratuláció), *info* (információ), *kösz/köszö* (köszönöm), *labor* (laboratórium), *multi* (multinacionális), *pornó* (pornográfia), *profi* (professzionális), *ruci* (ruha), *szabi* (szabadság), *teszi* (testnevelés), *tesó* (testvér), *ubi* (uborka), *ügyi* (ügyes), *vacsi* (vacsora), *zacsi* (zacskó). Ezekkel a rövidebb alakokkal a nyelvhasználók egyszerűbb, rövidebb kifejezésre törekcsenek, amiben sokszor a játékoság is megjelenik. A játékoság vezérelheti a piaci árusokat is, akik gyakran használják a következő kiírásokat: *cseri* (cseresznye), *nari* (narancs), *pari* (paradicsom), *koviubi* (kovászos uborka), *tv-paprika* (tölteni való paprika) stb. Ez utóbbinál a *tv* betűszó, és mivel ezzel szoktuk a televíziót is jelölni, gondot okozhat a piaci környezetben való értelmezése.

A szavak rövidített formájának használata megfelelő lehet az adott kommunikációs helyzetben, sőt egyes alakok már szinte ki is szorították a hosszabb változatot a mindennapokból. Hadd idézzek mégis egy elrettentő példát, ami halottak napja, mindenszentek ünnepe körül olvasható néhány temető bejáratánál: „*Krizi* a *ravi* mellett kapható”, ami egyszerűen csak arra utal, hogy krizantémot a ravatalozó mellett lehet venni. Halottak napján a temetői környezetben sokak számára kegyeletstértő lehet az ilyen-fajta megfogalmazás.

A **rövidülés** egyfajta szóalkotási mód, új szó jön vele létre. Nem tévesztendő össze a rövidítéssel, amikor írásban megrövidítünk egy adott kifejezést, és a rövidítést írásjellel, ponttal jelöljük: *iff.* (ifjabb), *ig.h.* (igazgatóhelyettes), *dr.* (doktor), *nyugd.* (nyugdíjas), *pl.* (például) stb. Az írásbeli rövidítés nem hoz létre új szót, teljes szóként olvassuk ki és értelmezzük.

3. Szintén megrövidült formák, s ebben hasonlíthatnak a korábbi példákhoz, a következők: *autó* (eredetileg *automobil*), *busz* (korábban *autóbusz*), *fogyózik* (fogyókúrázik), *hifi* (hifitorony), *mini* (miniszoknya), *tróli* (tróli-busz), *videó* (videókészülék), *zűr* (zűrzavar). Az újabb szó itt is kisebb az eredeti változatnál, amelyet a nyelvhasználók összetett szónak értékeltek, és leválasztották róla az egyik önállóan vélt tagot, így egyszerűsítve a kifejezést. A megmaradt új, rövidebb szóra ráértették a teljes korábbi, hosszabb alak jelentését.

Amikor nemcsak tetszőlegesen, véletlenszerűen rövidítik meg a beszélők a hosszúnak tartott kifejezést, hanem egy önállóan vélt elemet, szórészt választanak le róla, azt **elvonásnak** nevezi a nyelvészeti szakirodalom.

Hasonlóan jött létre a *séta* szó. A *sétál* kifejezésből alkották meg a nyelvújítás korában úgy, hogy elvonták belőle az *-l* elemet, amit toldaléknak, igeképzőnek értelmeztek. Hasonlóan történt a *kapál* és a *kajál* igéből a *kapa*, valamint a *kaja* létrehozása. A *vizsgál* igéből ugyanígy alakult a *vizsga*, a *csúszkál* szóból a *csuszka* (madárfajta), valamint az *írkál* alakból az *irka*, ami eredetileg 'füzet' jelentésű volt, ma már leginkább csak az *irkafirka* kifejezésben ismerjük. Napjainkban egyre többet hallani a *zaba* 'étel' jelentésű szót a *zabál* igéből. A *rágcsál*ból született a *rágcsa*, a *nassol*ból a *nass/nasi*. Vagy ugyanilyen a *pisil* – *pisi* szópár is. Újabb jelenség a *para* a *parázik* ('idegeskedik') igéből.

Érdekes fajtája az elvonásnak, amikor összetett főnévből összetett ige jön létre, mint például a *képviselő* szóból a *képvisel*. Hasonlóan született meg korábban a *gyorsírás*ból a *gyorsír*, a *gépírás*ból a *gépír* is.

A mai példák közül érdemes megemlíteni a *nagytakarít* igét, ami a *nagytakarítás* főnévből származik. De ugyanígy alakult ki a *bájcseveg* a *bájcsevegés*ből, a *bérelszámol* a *bérelszámolás*ból, az *elárverez* az *elárverezés*ből, a *főszerkeszt* a *főszerkesztés*ből, a *gyógykezel* a *gyógykezelés*ből, a *helyesír*(ni) a *helyesírás*ból, a *hőszigetel* a *hőszigetelés*ből, a *kárpótol* a *kárpótlás*ból, a *szakdolgozik* (egyetemi képzés valamelyik szakján záródolgozatot, diplomamunkát ír) a *szakdolgozat*ból, a *távírányít* a *távírányítás*ból, a *végrehajt* a *végrehajtás*ból, a *vendégszerepel* a *vendégszereplés*ből.

Különleges módja az elvonásnak, amikor egy toldalék elevenedik meg, és válik önálló szóvá. Így jött létre a *szoroz* ige a *sokszoroz* szóban előforduló *-szoroz* képző önállósodásából. Vagy az *impresszionizmus*, *szimbolizmus*, *szürrealizmus* stb. művészeti, irodalmi irányzatok megnevezésére a közös képző önálló életre kelése, az *izmus(ok)* kifejezés. (Ez a képző másféle szavakban is előfordul: *archaizmus*, *germanizmus*, *mechanizmus*, *narcizmus* stb.)

A nyelvújítás idején ún. szócsonkítással is létrehoztak szavakat, amikor nem létező toldalékot, képzőt vontak el bizonyos kifejezések végéről abból a célból, hogy rövidebbek legyenek. Ilyenek például: a *dac* a *dacosból*, *gyár* a *gyárthból*, *gyök* a *gyökérből*, *ipar* az *iparkodikból*, *izom* az *izmosból*, *sáv* a *sávoshból*, *taps* a *tapsolból*, *táv* a *távolból*.

4. Sokszínű, gazdag nyelv a magyar, és találékonyak a nyelvhasználók, hiszen sokféleképpen tudnak a már meglévő elemekből új kifejezéseket alkotni. Csak javasolhatjuk, hogy a továbbiakban is tartsák meg ezt a jó szokásukat.

Balogh Judit

Miért érdekes?

A szerelem nyelve

„Az emberi kultúrának az évezredek folyamán része lett az erősz, mint egy olyan rendező erő, amely szokásokat, az ünnepek rítusait és a hétköznapi megszokott cselekvéseit egyaránt irányítja” – írja Hoppál Mihály (2016: 86). És tegyük hozzá: a nyelvhasználatunkat is.

A szerelem és az erotika fogalma a szexualitásnál tágabb. A szexualitás csupán ösztöntevekenység, az erotikában tudatos lelki tényezők is vannak. A szerelemben még több lelki és kulturális tényező mutatható ki, gondoljunk csak a „plátói szerelemre”. Lutz Röhrich megfogalmazásában: „Az erotika kétszeresen is a szerelem művészetét jelenti: a pusztá ösztönselekedetnek az individuumban számára való kifinomítását és magasztossá tételét, ugyanakkor tágabb értelemben annak művészi (játékos, metaforikus vagy szimbolikus) átalakítását, kifejtését, leírását, bemutatását, közvetítését, amint az a szokásokban, társas életben, divatban, művészetben, irodalomban, folklórban, reklámban stb. megjelenik” (idézi Nagy I. 1987: 64). A hét alapérzelmén túl nyolcadikként (tehát nem alapvetőként) szokás jelölni a kötődést, a szeretetet. Az erotika a nemi érdeklődésre, vonásra utal, a szexualitás pedig maga a nemi cselekedet. A három fogalom kapcsolatát így ábrázolhatjuk:

általános csoportjellemző, érzelem: szerelem
nemi érdeklődés, vonzás: erotika
nemi (testi) kapcsolat: szexualitás

A valamikor ősi, össznépi (szinkretikus) egységben megjelenő szerelem-erotika-szexualitás a történelmi idők során elindult a szétválás útján, s ezt tükrözik a szerelmi (nép)szokásokban beálló, sokszor egymásnak ellentmondó jelenségek, valamint ezt mutatja a nyelvhasználat is: a valamikori természetes metaforikus nyelv előbb már csak kevesek által értett szimbolikus nyelvvé vált, ma pedig sokak számára érthetetlen, felfoghatatlan, megmagyarázhatatlan, illetve külön nyelvi réteget képeznek a szerelemmel-erotikával-szexualitással kapcsolatos fennkölt, választékos és vulgáris (obszcén) szavak, kifejezések. A szerelem nyelvének alakulását a Hamvas Béla-i értelemben vett őskori és történeti, valamint a spengleri értelemben vett civilizációs ember viszonyában így ragadhatjuk meg:

antropológiai korszakok	őskori (archaikus) ember	történeti ember	civilizációs ember
történelmi korszakok	őskor (ókor)	az ókoról a 19. sz.-ig	a 20. sz.-tól
alapelvek	természet-ember egy univerzális alapelv	szétválók ember és természet	az ember ural mindent
megértés	az ember önmagában nem érthető meg	önmagában akarja megérteni az embert	uralni akarja az embert, természetet
világlátás	kozmikus, metafizikai	anyagelvű, materiális	látszólagos (virtuális)
a lét alapja, célja	hosszú táv: család, jövő, felfenntartás	rövid táv: e világi boldogulás	pillanatnyi kielégülés
a szerelem-erotika-szexualitás kapcsolata	természetes egység, össznépi, karneváli kultúra ¹ (egyben)	a karneváli kultúra szakadozik: szublimáció, rejtés (szerelem és szexualitás elválik)	elkülönülés (a szerelem-erotika-szexualitás szétválók)
a szerelem funkciója	természetes, ösztönös	közösségre determinált életérzés	individuális
a szexualitás multifunkcionálissá válása	utódnemzés	utódnemzés, párkötődés	utódnemzés, párkötődés, stresszoldás
a szerelem nyelve (kódolás)	természetesség (természetközeli), univerzális, ezoterikus, képes (metaforikus) nyelv	szimbolikus és vaskos, életes, nyers („illetlen tudás”)	szimbólumvesztő, művi és vaskos, életes, nyers
nyelvi megértés	természetkép-metafora párhuzamban	a természeti kép szimbólummá válik	szimbólumvesztés, csak kimondás van

¹ Bahtyin terminológiája (karneváli kultúra)

A 20. század végén Magyarországon fölfedezett folklorizálódott „boccacciók” újabb kori folytatásai egy 16. századig létező európai össznépi kultúrának. „Ennek gyökere az az ősi szemlélet, mely a nemzést, a szerelmet, a termékenységét az élet alapjének tekintette, a legősibb időktől fogva groteszk eszközökkel jelenítette meg az ősi antik kultúráktól mindmáig” (Nagy I. 1987: 120). Ebbe a sorba a „boccacciók” mellett más nagy kultúrák műveinek újabb időkben való terjedése is beleillik: Káma-szútra (indiai), Az illatos kert (arab). A Leo Frobenius gyűjtéséből készült Fekete Dekameron (1974) mintájára született magyar gyűjtések:

Nagy Olga: Paraszt dekameron (1977), Újabb paraszt dekameron (1983), Balázs Livia: Rábaközi paraszt dekameron (1991).

Bernáth Béla a pszichoanalízis alapján közelíti a magyar népköltés szerelmi szimbolikájához, például a szólásfejtő írásaiból összeállított kötetében: A szerelem titkos nyelvén (1986). Ebben meglepő következetességgel (bátorsággal) tárja fel a szólásokban rejlő erotikus mélyréteget. Bevezetőjében megközelítésmódját, módszerét így mutatja be: Josef Winthuis szerint „a természeti népek gondolkodása át meg át van szőve erotikummal, [...] az ausztráliai őslakók is olyan ártatlan szavaknál, mint szem, száj, fül, barlang, gyakran azonnal a vaginára; az orr, nyelv, lándzsa szavaknál viszont a penisre gondolnak. Talán meglepőnek tűnik, de e szavaknak ilyen jelentéseit a magyar népnyelvből is ki lehet mutatni”. Winthuis szerint tehát létezik egy, az énekekben, mítoszokban használt, a külső megfigyelő számára érthetetlen, ám az adott kultúrában élőkhöz számára (ezoterikus jelentéssel bíró) képnelv. „E képnelv szinte kizárólag a nemi életéről szól, főként a mindent létrehozó nemi aktusról, és igen gazdag szókincsel bír. [...] A mindennapi élet tárgyait a nép valamilyen tulajdonságuk alapján (alak, szín, szag, tapintás stb.) hasonlónak, sőt azonosnak tekintette valamely nemi résszel, s a cselekvéseket szintén hasonlóság révén a nemi aktussal. Ezek a metaforák aztán távolabbi asszociációk folytán szimbólumokká alakulhattak” (Bernáth 1986: 8). Magyararázó példái: „a rózsát a szeméremajkakhoz való színbeli és alakhi hasonlósága (összeboruló szirmaival) tette meg a női külső nemi szerv metaforájává, s ebből vált a rózsza a fiatal lány, a szerető szimbólumává. [...] A cselekvés hasonlósága révén keletkezett a cséplés erotikus jelentése a csűr (vagy a szérű) és a csép relációjában, ahol is a csűr és a szérű a nő, a csép a férfi nemi szervének felel meg. A hasonlóság az ütésben van, amely egyaránt jellemzi a cséplést és a nemi aktust” (Bernáth 1986: 8). Bernáth és a pszichoanalitikusok felfogását sokan kétkedve fogadták, és – mivel itt egy elveszett metaforikus nyelvről van szó – belemagyarázásnak vélték az erotikát. Bernáth ezzel az egyszerű példával igyekezik magyarázni módszerét:

Én ültettem az almáfát (cédrusfát), rózsafát

Más köti hozzá a lovát.

Én szerettem meg a szép lányt,

Más éli vele világát.

A harmadik és negyedik sor az első kettőt értelmezi. A férfi „lovával” szemben áll a „fa” mint női elem, a „megkötés” pedig egy bensőbb köteléket (erotikát, varázscselekményt) jelent (Bernáth 1986: 9). Bernáth szerint a magyar szólások „ezoteriko-erotikus metaforikájával” még nem foglalkoztak, a népmesekutatók alszemelemből igyekeztek mellőzni az erotikumot, a nyelvújítás írói

pedig gondosan kiszűrték nyelvünkéből a póriasnak, alantasnak, vulgárisnak vélt metaforákat (Bernáth 1986: 10). A magyar nép szerelmi nyelvét is tartalmazza Lówy Árpád nemrég megjelent Szexszótára.

Idézett irodalom: Bernáth Béla 1986. A szerelem titkos nyelvén. Gondolat Kiadó, Budapest. Nagy Ilona: Ádám és Éva. Az erősz keletkezésének mondái. In: Hoppál Mihály – Szepes Erika (szerk.): Erősz a folklórban. Erotikus jelképek a néphagyományban. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 64–94.

Balázs Géza

SZÉP MAGYAR VERS

Világhajnal

Saját szavaival: „mindentüli” költő Takáts Gyula (1911–2008), a „hasznos szép” művésze. Első verseskötetétől, az 1935-ben (!) megjelent *Küttől fogva* a nyugatos formavilág képviselője – s egyfajta *bukolikus esztétizmus* halk szavú poétája.

Költészetében – s naplójegyzeteiben is – a nyolcvanas évek elejétől foglalt el mind nagyobb teret Csú Fu és Drangalag eszméje. Buddhizmussal és taoizmussal érintkező természetlírájában új dimenziókat nyitott, és idővel önálló kötetekbe rendezkedett a képzelet színezte keleti világosság. – „A keleti filozófiák fontos üzenete a nyugati társadalmak számára a jelen apró mozzanatainak, örömeinek értékelése, a természetközelség, a meditáció, esetleg a tudatos lassítás, kivonulás. Valamennyi fölfedezhető Takáts Gyula életében” (Balázs Géza: Takáts Gyula: *Újabb évek Drangalagban* – *Kortárs*, 2016/11, 85).

Takáts drangalagi *világkompozíciója* (benne Csú Fuval és a császárral, a remetével, tündérékkel és angyalokkal, flórával, faunával, láppal és hegyekkel) az antik bukolikus idillek nyelvi dimenzióját építi újra – elégikus humorral, fel-felfénylő szomorúsággal s megengesztelődő bölcsességgel. Ahogy a szerző maga fogalmaz: „Csak ketten maradnak önzetlenül mellettünk. A természet és a művészet. Kell-e náluk erősebb és jobb barát. Csú Fu erre régen rájött, és így is él Drangalagban” (*Öt esztendő Drangalagban*, 1981–1985. Naplójegyzetek, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 207. 1983. december 31-ei bejegyzés). „A költő neve irodalmi lexikonokban nem szerepel. Szülőföldje Drangalag, amely Na Conxy Pánnal határos. Furcsa módon egy személyben mesterem és tanítványom is” (*Kövil az idő*. Új versek, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989, 145).

A költő életében megjelent utolsó verseskötetében (*Hol is a Volt*, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2007) is inkább klasszikus, mint késő modern poétika alakítja a lírai szövegeket; s nem annyira „létösszegző”, mint inkább *lébeteljesítő* műveket olvasunk – *túlra* nyújtózkodó, karcsú szövegtestek formájában.

Rövid sorok, távoli rímek, kötetlen versbeszéd a jambusok túlsúlyával: mondókaszerű, a gyermekversek játékos egyszerűségét megidéző szövegek beszélnek itt a Van, a Volt, az égi rend és a régi ház tűnékenységéről – s múlhatatlanságáról. Az elmúlásról, az emlékezésről – s az elmúlásban és emlékezésben egyaránt megőrizni kívánt méltóságról. A „pillanat-világ” (*„A közelítő tél után”*) földi tapasztalatával a „még több égi Van” (*Árnyékától kérde*) remélt bizonyosságát szegezve szembe; a „némán elvillant tavasz” (*Mért is kérdené*) sötét emlékezetét az „Olyan Egész a Van, / mint rügyben az idő” (*Mint rügyben az idő*) *megélt misztikájával* fényesítve át. Ebből ered a hangvétel *elégikusan derűs* teltsége, amely az első soroktól az utolsó szakig meghatározza a verssorozat retorikai jellegét.

Ez a minden elemében művés, ám egy pillanatra sem művi beszédmód egyszerre viseli magán a magasztos klasszicitás és a köznapi esendőség jegyeit. Akkor is, ha tájszavakkal, archaizmusokkal él (izen, rigász stb.), s akkor is, ha irodalmi utalásokat tesz, költőelődök előtt tiszteleg (Borzsenyi, Babits, Hölderlin...). (Olykor azt érezni: Csú Fu mellett van még egy

lírai hőse a kötetnek: a többször idézett és megidézett Borzsenyi, aki „dölt háza fölé / eget emel” [*Dániel*]...)

Kő, fák, pince, kert és berkek; hegyek, hatyúk, hold, nap; könyv, vers és rajz; mindenekelőtt pedig a létbölcsélet távlatait megnyitó *Van és Volt, út és tovább* azok a motívumok, amelyek Csú Fu létezésének és eszmélkedésének feltételeit kijelölik. A teljesség titkos ígézetéről mindemellett szembeszökő gyakorisággal ad számot a *fény* motívikája. Arról a tapasztalatról tehát, amelynek értelmében élni, „mindig együtt a fénnel” (*Barátainak, a hegyről*) hihetőleg csak abban a világban (és abban a *személyiségben*) lehet, amelyben a fent és a lent valósága együtt áll: „eggyé ragyog / az égi rend / s a berki lápvilág” (*Eggyé ragyog*). S amely világban pusztá káprázatnál többnek ígéri magát az angyal, aki „a sűrű nádból / azt a strófát kiveszi / és választul a Fényt / zombék között / Csú Fu elé teszi” (*A Láthatatlan és a Fény*).

A kötet utolsó versének zárata érzékenyen összegez – amennyiben a Vers és a Világ szubjektumon túli kiterjedésében ragadja meg (s engedi el) a lét mint öröklét ideáját: „...mert tágul a világ / a fürge Van, / lápok, tengerek, / sziklák, tavak titkaival viszi / Shelley és Borzsenyi szavát. // Így él s ragyog / a Vers tovább, / mint mértanpontosan / rügyekkel a Világ” (*Így él tovább*).

A *Barátainak, a hegyről* című vers is inkább lehet, mint irodalom. A karcsú szövegtest anyagtalansággal kacérkodik (strófák sem tagolják szűkebb végtelekre); a puha jambusok óva fénylik át a nyelvet (egyedül az utolsó sor kap trochaikus nyomtérket); az *á*-s sorvégek „éppcsak-rímeket” formáznak (a zárlatban megsűrítve, fölfokozva a hangtani közlést: „tovább” – „szavát” – „mondatát”).

Hajnali társ a vers szcenikájában a „Nap” (a nagybetűs írásmódnak nem csillagászati, inkább szakrális indoka van); szimbolikus tett Csú Fué: a magános belvilágból lép ki a szabadító ég alá, a létezés viszonyrendjébe. Mégpedig „árnyékát lépve át”, azaz nemcsak a

napsütés fizikáját választva, de fénytelen egóján is fölülemelkedve, önmagán túli identitása irányában mozdulva el.

„Könyv”, „lepkeszárny”, „ég”: a „között” státusza ezúttal is a *középpont* ígéretét rejt. Ahol műveltség és természet és metafizika egybeér, egyetlen érlelően.

Az „izen” régies-választékos igealakja s a három pont az első közlés végén megváltásnyi szünetet iktat a versbe. Innen folytatja a második mondat: a „hófehér” papír az újrakezés transzcendens jelölője, a verset keretező *Nap*-motívum a *mindenség mint menedék* teorémájához simítja képzeletünket.

Kétértelmű a zárlat. A „költői” főnév és melléknév is lehet: „kedves költőinek a mondatát” vs. „[saját] kedves lírai mondatát”. A két értelem egybemosódik, ahogy Csú Fu is kedveseivel: a Nappal, a lepkével, a barátokkal...

Barátok? Őket éppenséggel csak a cím említi. Rádásul kétirányú bővítmenyhez folyamodva: a „hegyről” helyhatározó is lehet (‘a hegy magasából szől’), de állandó határozóként az üzenet tárgyát is jelölheti (‘a hegyről [mint témáról] beszél’). Itt sem kioltja, hanem erősíti egymást a két szemantikai lehetőség. A fönt lakója mi egyébről szólhatna, mint a magaslatok világáról – mely a völgyben veszi kezdetét?

A barátok pedig, akiket az üzenet (a vers) céloz... Talán nem döröszög magunkra venni e titlust: a befogadók – mint a vers odaértett címzettjei – épp ilyes kapcsolatban állnak egy műalkotással, ha nem riadnak el egyetemes intimitásuktól.

Barátságába fogad a költészet, s *világhajnallal* kecsgetet, ha így olvassuk életre egymást: „együtt a fénnel”.

Halmai Tamás

SZÉP MAGYAR NOVELLA

Fekete István: Óéveste

Fekete Istvánnak ez az írása 1939-ben jelent meg a Kitenberger Kálmán szerkesztette Nimród 1. számában. Kötetben első ízben a Csi (Történetek állatokról és emberekről) bővített kiadása (1942) közölte, később több novellagyűjteményben is napvilágot látott. Mi most a Rózsakunyhó (Móra, Bp. 1973. 279–284) szövege alapján idézzük. Egy részlete itt is olvasható: <https://www.facebook.com/feketeistvan70/posts/540723982719155/>.

A novella első pillantásra vadásztörténetnek, egy szilveszteri vadászat történetének látszik, valójában azonban több ennél: nemcsak vadakról és vadászokról, hanem főként emberekről, mégpedig az ember és az idő viszonyáról szól.

A bevezető tájleírás a környezet rajzával egyben az elbeszélés hangulatát is megteremti. Már itt megjelenik az idő motívuma, hiszen a szilveszter, a közeledő évváltás ténye az elbeszélőt (és ezáltal az olvasót) a mulandóságra figyelmezteti. Ezt a leírást teljes egészében idézzük, egyrészt költői szépsége miatt, másrészt pedig azért, mert az interneten ez a rész nem található meg:

„Új hó nem esett, csak a köd rakott zúzmarát a fákra. A fákon varjak ültek, és meg sem mozdultak, amikor a szánkó halk csengője elpengett alattuk. A néma házak fehér szálfafüstöt leheltek a ködbe, és amikor kiértünk a faluból, szétterült a határ, melyben nem mozdult más, mint – talán – a patak vize a jég alatt.

A szán nem hagyott nyomot (jártak már az utak ilyenkor az év vége felé), a lovak úgy mentek, mintha nem húznának semmit, és én úgy ültem a pokrócok közt, mintha az idő szele sodorna a naptárak útján, mögém hullatva az órákat, melyek még ebből az évből hátravannak.

Az erdő alatt felpúposodott a dombok hajlott háta, és a csengők szava úgy bujkált a fehér erdőben, mintha a hintázó gallyakon apró jéggarangok vertek volna álmodó visszhangot, ám az is lehet, hogy az öreg esztendő felett kongtak halk szavú lélekharangok, és a haldokló év csendesen magára húzta fehér szemfedőjét.”

A téli tájnak ez a leírása voltaképpen negatív tájleírás, amely a színek, a hangok és a mozdulatok hiányán alapul. Nem láthatunk más színt, mint fehéret (*hó, köd, fehér szálfafüst*) és feketét (*varjak*). A némaságot csak a száncsengő hangja töri meg, de ez is tompa, alig hallható, nem *cseng*, hanem csak *peng*. A varjak meg sem mozdulnak, az egész határban nem mozog más, mint a patak vize a jég alatt, de ez is csak *talán*.

Az idő múlásának, a mulandóságnak a motívumát a második bekezdés feltételeken hasonlata és az abba beépülő tárgyasíto metaforák hozzák be a szövegbe: „...és én úgy ültem a pokrócok közt, mintha az idő szele sodorna a naptárak útján, mögém hullatva az órákat, melyek még ebből az évből hátravannak.”

A folytatás is nagyon gazdag nyelvi képekben. Ezek közül a megszemélyesítések a meghatározók, amelyek némi dinamizmust visznek a mozdulatlanságba (*a dombok hajlott háta, a csengők szava bujkál, a haldokló év magára húzza fehér szemfedőjét*). A szán csengői előbb apró jéggarangokra, majd halk szavú lélekharangokra emlékeztetnek. A lélekharangról a szemfedőre asszociálunk: a hó, a zúzmara, a köd mint *fehér szemfedő* jelenik meg (körülíró metafora).

Az elbeszélés második része azzal kezdődik, hogy megérkezünk a vadászat színhelyére: „a nagy tűznél a hajtók melengették tenyerüket, a kicsinél meg Matula ült pipázgatva.” Hogy ő kicsoda, azt az elbeszélő ekkor még nem mondja meg, és ép-

pen ezzel kelti fel iránta az olvasó érdeklődését. Csak jóval később fordul elő az „öreg vadőrünk” megjelölés. Igen, ő az, a mindentudó vadőr, ez a szinte mitikus figura, aki később a Tüskévárban és a Téli berekben a természet (és ami ennél is fontosabb, az emberi viselkedés) szabályaira oktatja a fiatalokat.

A szilveszteri vadászat nem sok eredménnyel jár, mégis mindvégig leköti figyelmünket, mintha Széchenyi Zsigmond sokat idézett mondatát példázná: „A vadászat: vadúzás és erdőzúzás, de *több* erdőzúzás.” Csak egy vadlibát sikerül lőnie az elbeszélőnek, de közben mennyi apró esemény, érdekesség! A kocavadász patikus nem kínálja meg a magával hozott finom italból Matulát, ő viszont a tizenhét éves hajtónak nem ad a borból, arra hivatkozva, hogy még nem nagykorú. Így adódik tovább a megaláztatás. Közben jönnek szarvasok is, de nem lőnek rájuk, hiszen nem is hoztak golyós puskát, de az egyik szarvas a hajtók elől menekülve felbukfencezik, ez válik eseménnyé. A patikus a magasban húzó vadlibákat figyeli, közben elszalasztja a melléte elballagó rókát, amit Matula és a vadásztársak csendes kárörömmel nyugtáznak. Matula olyan újratöltött patronokat ad, amelyeket „katonaporrall”, a háborúból hozott, azaz jó húszéves puskaporrall töltött meg. S csodák csodájára éppen ez lesz az egyetlen sikeres lövés.

Közben annyira megsűrűsödik a köd, hogy le kell fújni a vadászatot. Ezzel megkezdődik a novella harmadik, befejező része. A két rész határát stílusváltás jelzi. Mintha a bevezető tájleírás hangulata térne vissza: „Az év utolsó napja hálygós, öreg szemét lehunyta már. Az erdő álmodó csendbe sülyed, és mi búcsúzkodtunk.” A „hálygós öreg szem lecsukódása” nemcsak a korai sötétedésre, hanem az élet elmúlására is utal.

Az úri társaság tagjai a patikushoz vannak meghíva szilveszterestére, de az elbeszélőnek még Matulával van dolga, hogy az év végi számadásokat megbeszéljék. A vadőr kis házában azonban szó sem esik hivatalos dolgokról. A konyha nyitott tűzhelye mellé telepednek, és ott borozgatva régi dolgokról beszélgetnek. „Matula sorra vette az éveket. Amikor házassodott, amikor lánya férjhez ment, amikor elesett a veje, aztán a fia. Abban az évben hollók is jártak az erdőn... Künn köd volt, és az estében eltemetett évek jártak. Az öregember hangja rekedten lépegetett az emlékek útján, és az elmúlt idők árnyai jöttek-mentek a szobában. Múlt az idő, a tűzre új hasábok kerültek, a pohárba újratöltött bor.” Az író nem idézi szó szerint Matula emlékeztetését, de éppen ezzel ér el drámai hatást. Az élőbeszéd fontosat és mellékeset vegyítő jellegére utal ez a közbeszúrt mondat: „Abban az évben hollók is jártak az erdőn...” (Bár Matulának nyilván ezek a hollók sem mellékesek.)

Matula szavai az elbeszélőt erre a belső monológra készítetik: „Mennyi könny, mennyi szó, mennyi nevetés és mennyi ember hull a nagy Idő rettentő garatjába! A tűzbe nézek, és magamat látom. Hátam mögött árnyék. Múlik az idő. Múlik az év. Elmegy ez is. Elmegy minden. Elhamvad a tűz is, aztán sötétség lesz. Időtlen, szomorú sötétség...” A belső beszéd töredezettségét rövid mondatok egymásutánja jelzi: „Hátam mögött árnyék. Múlik az idő. Múlik az év. Elmegy ez is. Elmegy minden.” Az élet végességét kifejező teljes metafora („a nagy Idő rettentő garatja”) képi eleme, a *garat*, némelyik mai olvasónak már magyarázatot kívánhat: a malomnak az a tölcsérszerű alkatrésze, amelybe a megőrlendő gabonát beleöntik, és ahonnan az (fokozatosan) az őrlőkövek közé jut. Az elmúlás úgy nyeli el életünket, mint a malom garatja a gabonaszemeket.

Ebben a pillanatban az öreg ingaóra elveri az éjfél, Matula áldomásra emeli poharát, és ezzel megtöri az idő hatalmát: „... az idő pillanatokra törött egyszerre. Ki fél tőle?” Most már el lehet indulni a patikushoz szilveszterezni.

A magyar költészetben hagyománya van az év végén, újévkor az élet nagy kérdéseivel számot vető gondolatiságnak (Csokonai: Újesztendei gondolatok, Petőfi szilveszteri-újévi versei). Ebbe a hagyományba illeszkedik Fekete István novellája, az Óéveste is.

Kemény Gábor

Névdivatok, névtilalmak

Ahány ország, annyiféle névadási tilalom és szokás. Az **Egyesült Államokban** a szülők bármilyen nevet adhatnak gyermekeiknek. Elnevezhetik városról, netán városrészről – lásd *Paris, Sydney, Brooklyn* –, fiúnak adhatnak lánynevet és fordítva. Régebben gyakori volt, hogy egy tekintélyes bevándorlóról neveztek el egy települést vagy annak egy részét, hogy aztán fél évszázad múlva keresztnév-ként találkozzunk vele. A különböző, távoli országokban honos nevek sem tiltottak, ahogyan az egyik internetes oldal megemlíti, legalább ezer – nyilván magyar származású – amerikai hívnak *Kossuth*-nak. Azon se lepődik meg senki, ha *Mohamed, Jézus Krisztus* vagy *Messiás* nevet visel a gyermek, persze a helyi írásmód szerint írva, ejtve.

Olykor indián törzsek az ötletadók: *Dakota Johnson, Cheyenne Brando*. A népek olvasztótégelyébe – ahogyan az Egyesült Államokat gyakran nevezték – évszázadokon keresztül nagyon sokféle nemzetiségű ember érkezett, jószántából vagy éppen rabszolgahajókon a világ minden tájáról. Az eredeti indián vagy afrikai nevek legtöbbje sajnos eltűnt a történelem süllyesztőjében... Mostanában azonban tudatos lépésként használják az ősi keresztnéveket, lásd az új amerikai alelnököt, *Kamala Harrist*. De erre találtunk példát már *Obama* esetében is.

Akik külföldről érkeztek, gyakran megváltoztatták a nevüket, mert kimondhatatlan volt az angolul beszélő többség számára, és ez gátolta az érvényesülésüket. A némettel és a franciával még csak-csak megbirkóztak arrafelé, de például a horvátal aligha. Akadnak kivételek: *Goran Visnjic* az eredeti, az amerikaiak számára szinte kimondhatatlan nevén lett filmsztár. A hawaii-kínai származású *Keanu Reeves* keresztnéve annyit tesz: szellő a hegyek fölött. Mégis az egyik legfoglalkoztatottabb színész lett az egyébként Libanonban született és Kanadában felnőtt fiatalemberből.

Más dolog persze az írói álnév vagy a művésznév: azt, hogy *Madonna*, tényleg könnyebb megjegyezni, mint azt, hogy *Louise Ciccone*, a *Lady Gaga* kiejtése egyszerűbb, mintha azt mondanánk, *Stefani Joanne Angelina Germanotta*. Régen Hollywoodban szinte kivétel nélkül minden sztár művésznévét a menedzsereik találták ki. Ez ma is jellemző nemzetközi szokás: *Sofia Lorent* valaha *Sofia Villani Scicolone*-nek keresztelték. A 2014-es svédországi eurovíziós dalfesztivál osztrák győztesének, *Conchita Wurst*-nak az eredeti neve *Thomas Neuwirth*.

Sokszor nem tudjuk, honnan eredhetnek egyes szokatlan keresztnévek. Amikor *Estée Lauder* Magyarországon járt, hogy 1989-ben megnyissa Budapesten az első szocialista országbeli kozmetikai szalonját, interjúm elején mosolyogva odasúgta: szólíts csak nyugodtan *Esztine*-nek...

Ami még az USA-ban is kiverte a biztosítékot, az *Elon Musk* esete: a SpaceX és a Tesla multimilliárdos vezérének csemetéjéről sokáig nem derült ki, hogy kisfiú vagy kislány, mert szülei az *XAE A-12* nevet találták ki a babának. Minden betűnek és számnak sajátos jelentése van, bár azt, hogy miként becézik majd a kicsit, még nem tudni.

Angliában hasonlóan jellemző a keresztnévadási szabadság, bár ez a királyi családra kevésbé vonatkozik. Sokszor nem az eredeti keresztnéven uralkodtak, hanem valamelyik nagy tekintélyű, valaha sikeres előd nevén. A Netflix *A korona* című nagy sikerű sorozata is utal erre, amikor megkérdezik *II. Erzsébet*-et, milyen néven akar uralkodni, mire kijelenti, jó lesz neki az Erzsébet, ami forradalmi tettnek számított.

Többnyire nem egy keresztnévet kaptak a királyi sarak. *VIII. Edward*-ot, aki *Wallis Simpson*-nal való szerelmi kapcsolata és házassága miatt híressé vált, 1894. július 16-án *Edward Albert Christian George Andrew Patrick*

David névre keresztelték, elsősorban néhai nagybátyja tiszteletére, valamint dédapja, IX. Christian dán király királyi emlékére. Az Albert név *Viktória* királynő utasítására született, néhai férje, Albert Consort herceg után. George, Andrew, Patrick és David pedig Anglia, Skócia, Írország és Wales védőszentjei. De a családja és a közeli barátai mindig az utolsó keresztnévét, a Davidot használták.

Emellett még léteztek a családi belső becenevek, mint például Erzsébet királynő esetében a *Lilibeth*, valamint a kódnevek: a királyi fenség címre jogosult családtagok ugyanis mind kódneveket kaptak, amelyeket főleg a biztonsági szolgálat használt.

Olaszországban nem lehet az apa keresztnévét a fiának adni, holott más országokban ez szinte általános, és nem viselhetnek a gyerekek ugyanolyan nevet, mint valamelyik élő testvérük, ami logikus. (Amikor nagy volt a cse-csemőhalandóság, sokszor ugyanazt a keresztnévet adták az új jövevénynek, mint ami az elhunyt kicsié volt, ami ma morbidnak hat.) Nem tiltottak a földrajzi nevek, lehet valaki Italia vagy Europa – olvasom az egyik internetes újságban. Több ezer évvel ezelőtt az embereknek többnyire csak egy nevük volt, hogy aztán a Római Birodalomban – a népesség növekedésével, a családok jelentőségével párhuzamosan – már vezetéknévvel és keresztnévvel is megkülönböztessék egymástól a férfiakat és a nőket bonyolult szabályok szerint.

Franciaországban tilos olyan nevet adni a gyerekeknek, amellyel neveltségessé válhat. **Németországban** is viszonylag szigorúak a szabályok: nem adható semleges nevű dolog neve, de olyan sem, amely szörnyű emlékeket ébreszt, például *Hitler, Oszama bin Laden*, vagy „foglalt”, mint a *Kohl* vagy a *Merkel*. Még ha lenne is olyan örült szülő, akinek ez jutna az eszébe...

Svájcban tilos fiúnak lánynevet adni és fordítva, de a márka- vagy helységnév is tiltott. Ha valaki Svájcban él, de például spanyol családból származik, és az arrafelé népszerű Mercedesnek szeretné nevezni a lányát, nem teheti.

Izlandon a névnek igazodnia kell a nyelv sajátos struktúrájához, és a hagyományos helyesíráshoz. Itt a nevek szerkezete megőrizte a régi hagyományokat annyiban, hogy nem használnak családnevet, hanem csak a születéskor kapott személyes nevet plusz az apa nevéből képzett apai nevet. **Dániában** csak azokat a neveket engedélyezik, amelyek szerepelnek egy 7 ezer névből álló listán. **Norvégiában** általában tiltják a vezetéknév keresztnevéként való használatát. **Svédországban** a nyilvánvalóan alkalmatlan neveket szűrik ki. Ha egy külföldinek olyan neve van, amely nehezen kiejthető számukra – mondjuk *Járai* –, akkor lehet választani helyette másik családnevet egy listáról, amivel aztán már nem csúfolják a gyereket az iskolában, és amely a szülő munkahelye miatt is megfontolandó. De a névcere persze nem kötelező. **Portugáliában** vaskos szabálykönyv sorolja fel a tiltott és az engedélyezett keresztnéveket, amelyeknek hagyományosan portugálnak kell lenniük, egyértelműen megjelölve a nemet, és nem lehet becéző formát alkalmazni.

Egyes honlapok – például a www.orszagvalto.hu – javasolják a külföldön maradó magyaroknak, fontolják meg, milyen nevet adnak a gyermeküknek. Indokolt lehet a nemzetközi név: Mia, Lea, Leila, Noel, Olivér. Abban az esetben adnak külföldi keresztnévet, ha a szülők nem tervezik a visszaköltözést Magyarországra. A döntés a gyermek szempontjából nagyon fontos, mert később az iskolában vagy a leendő munkahelyén nem kell minden egyes alkalommal megmagyaráznia a nevének a helyes kiejtését. Ha igazán biztosra akarnak menni a szülők, akkor két keresztnévet adnak a csemetének, aki idővel választhat közülük.

Elek Lenke

Az ég kék kupolája

Itt állok szülőházam udvarán. A Bodrogházban vagyok, a falum nevét a folyó adta: Bodroghalom. A ház, amelyben születtem, vályogház, amelyet valamikor 1930 körül épített nagyapám-nagyanyám, gyanítom, még a Nagyatádi-féle földreform jóvoltából, mely a legszegényebb embereknek adott valamit, parcellányi házhelyet a gazdasági cselédeknek, hogy boldogulni tudjanak.

A porta a falu végén van, nem a legszeles ugyan, hanem a harmadik. Ha kilépek az udvarra, a legszebb kék ég van fölöttem. Mintha egy hatalmas tündérkupola alatt állnék: azért vagyok az alföld fia, mert látom az egész eget. Semmi sem árnyékolja be a mindenséget: kicsinek érzem magam és mégis határtalanul nagy: enyém ez az egész, s én vagyok a közepén, és itt a kék Bodrogház felett a legszebb az ég az egész világon – legalábbis számomra. És ezen a kék égen a felhők! Milliószer eszembe jutott már, hogyan lehetne megírni ezeket a felhőket. Nekem sehogy, ehhez Petőfi Sándor zseniális tehetsége kellene; számomra marad a kép „messzeringó gyerekkorom világából”, Weöres Sándorral szólván:

Domb tövén, hol nyúl szalad,
s lyukat ás a róka:
nyári fényben, napsütésben
felhőt les Katóka.

Zöld fűszál az ajka közt,
tenyerén az álla...
A vándorló felhőnépet
álmosan csodálja.

És megírta ezt az eget és felhőket Weöres százszínű változatban is, amit én megírni nem, csak érezni tudok, ha a bodrogházi égre nézek:

Szikrázó
az égbolt,
aranyfüst a lég,
eltörpül
láng-úrben
a tarka vidék.
Olvadtan
a tarló
hullámszik, remeg,
domb fölött
utaznak
izzó gyöngyszemek.
Ragyogó
kékségen
sötét pihe-szál:
óriás
magányban
egy pacsirta száll.

Az udvaron vagyok tehát, alföldi fűvön állok, de két táj vesz körül: előttem szinte karnyújtásnyira a Hegyalja panorámája: a sárospataki Megyer-hegy és a Király-hegy. Ha kicsit jobbra nézek, a vulkanikus Sátor-hegyek magasodnak Újhely fölött. Jobbra ettől a Tárbuska Bodrogszerdahelynél. Balra, délről csak azért nem látom a Tokaji-hegyet, mert egy homokdomb takarja arra a kilátást. S mindezek lábánál a Bodrog folyó, melynek erdősávjá keretezi a tájat. A Bodrog, mely Magyarország valamikor legtisztább és legcsendesebb vízü folyója volt. Itt kezdődik a Zalán futása című hatalmas eposz Vörösmarty Mihály tollából; cselekménye is jórészt itt játszódik. Hajna itt vágyakozik a hadakkal elvonult szerelme, Éte után. Vörösmarty a magyar irodalom egyik legszebb, finom erotikájú sorait írja meg Hajna fürdőzésében:

Hadd kössek gyengéd koszorút a hű szerelemnek. [...] Hogy csendes Bodrogha leszállt, még gömbölyű térde Látszék a habból, mely azt fodorodva keríté,

S hajnalként futa gyors pirulás deli teste fehéren,
Szálla tovább, s már a hullám tele combjait éré,
Pajkosan ellebegett hajló ágyéka körül is,
S mosta sugár derekát. Ekkor meghajla kezével
A deli lány, s szép kis tenyerét lemerítve szelíden
A siető habokat képére, nyakára locsolta.
Megbomlott haja, és szabados fürtökben omolt el
Tündöklő vállán, karján, és a kerek emlőn,
Mely mint egy fakadó bimbó kipirulva középett.

A kereten belül, a hegyek előtt Vajdacska faluja, magas dombháton görögkatolikus és református temploma egymás mellett. Mesebeli táj, nem lehet betelni a nézésével. Jobbra Karos fehérre meszelt református temploma ugyancsak homokdombtetőn. Lábánál a Kárpát-medence leletekben leg gazdagabb honfoglalás kori temetője: elődeink vezéri, katonai sírjai. Ha meggondolom, ezen a homokdombon magam is lovagoltam gyerekkoromban, amikor itatni vittük a lovakat, nem sejtve, hogy alattunk 1000 éve eltemetett őseink nyugszanak: mellettük lókoponya és a négy lábszárcsont; kezük ügyében kard, övükön tarsolylemez, mellükönél íj, nyíl, a nők sírjában hajfonatkorongok, ékszerek...

Bodrogház felől a Sátor-hegység.

Kép: Balázs Géza

Alig távolabbra a valamikori Zemplén vármegyének nevét adó földvár, közvetlenül a Bodrog mellett, ahol egyes régészek máig fenntartott véleménye szerint Álmós fejedelmet eltemették. Távolabbról, a Latorcán túl felsejlik Verecke, amelyet megidéző Kovács Vilmos (1927–1977) kárpát-aljai költő verse:

Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...
Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?

Bizony perelte 1920-ban Trianonban közel felé e tisztán magyarul a kistájnak az akkor alakuló Csehszlovákia. Ma Szlovákiáé és kicsit Ukrajnáé is...

Most, búcsúzóul, az esti, éjszakai égre tekintek fel udvaromból. Biztos pont, mert azonnal megtalálom a Göncölszeke ret. Itthon vagyok. Ez a hazám.

Fehér József

A Honismereti Szövetség a nemzeti összetartozás napján, 2021. június 4-én rendezett Kincses Bodrogház (online) előadás-sorozatának személyes megnyitóját, „lírai előszavát” Fehér József irodalomtörténész, a Kazinczy Társaság tiszteletbeli elnöke, a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum korábbi igazgatója, a széphalmi Magyar Nyelv Múzeuma első vezetője tartotta. A további előadások: Debreczeni-Droppán Béla: Köszöntő, Kókai Sándor: A Bodrogház természetföldrajza, Hegyessy Gábor: Élő táj a Bodrogházban, Víga Gyula: A sokszínű Bodrogház. Történeti néprajzi vázlat a létformák változásairól és változatairól, Balázs Géza: A magyar nyelv szülőföldjén, Fehér József: Ahol a „Zalán futása” is kezdődik: Bodrogház a szépirodalomban, Zvolensky Gabriella: A királyhelmei Mailáth József Regionális Múzeum. Az előadások írott változata megjelenik a Honismeretben. **A szerk.**

Meddig él a csalogány dala?

Halász Péter néprajzkutatót kérdezi
Balázs Géza

A csángó magyaroknál folytatott több évtizedes munkád kapcsán beszéltél arról, hogy az ünnepi népszokások mára kiüresedtek, pusztá rítussá, „pénzszerezési alkalommá” váltak. Nem lehetséges, hogy soha nem is voltak igazi ünnepek, csak mi misztifikáljuk őket?

A moldvai csángó magyarok közösségeiben is megváltozott az ünnepi szokások tartalma, máshová kerültek benne a hangsúlyok. A hagyományos ünnepek „kiüresedése”, vagyis az a folyamat, hogy a rituális mozzanatok fokozatosan átadják helyüket a racionális elemeknek, a Kárpát-medencén belül, még inkább a belső-magyarországi közösségekben is régóta megfigyelhető folyamat. A moldvai magyaroknál talán azért feltűnőbb a változás, mert két-három emberöltő helyett szinte egy nemzedéken belül következett be. Egyszerű példa: a lakodalom, vagy ahogyan nemrég nevezték: a *menyegző* szinte összes „ráfordítása” a hagyományos időkben – gyakorlatilag a kollektivizálásig – a saját gazdaságukban előállított termékekből került ki, ennek megfelelően az új párnak adott ajándékok is túlnyomó részben célszerű, a gazdaságuk megalapozására való adományokból álltak, és nem elsősorban presztízscélokat szolgáló, boltokban vásárolt holmiból.

Úgy 50-60 éve megszakadt a hagyományátadás. Mikor ér véget valahol a magyar nyelv, a magyar (népi) kultúra?

Nem hiszek a „hagyományátadás” megszakadásában. Talán inkább arról lehet szó, hogy „a hagyomány” jellege és tárgya időről időre változik, hasonlóan az „átadás” módjához. A magyar népi kultúra életben maradásának időtartamáról pedig – ami elsősorban a paraszti vagy mondjuk úgy: a falusi műveltséget jelenti – azt tudom mondani, hogy az nyilván addig tartott, amíg ezt a társadalmi réteget fel nem számolta a zsákutcába vezető ideológia és gazdaságpolitika. A jövőben talán annyi marad meg belőle, amennyit a nemzeti művelődés át tud venni tőle. A magyar (nemzeti) kultúra pedig talán csak akkor ér véget, amikor már „nem lesz az Istennek több magyarja”. Mint ahogy a csalogány dala is addig „él”, amíg az utolsó fülemülét meg nem hálózzák, és el nem fogyasztják valahol a Földközi-tenger partvidékein.

Említet egy interjúban a díszcsángó jelenséget. Törvényszerű, hogy a jó szándékú törekvésekkel visszaélnék?

Azt hiszem, hogy ilyen „díszpintyek” akadnak minden népcsoport vagy foglalkozási ág periferiáján, a jelenség ellen nincs mit tenni, legfőljebb arra lehet törekedni, hogy minél kevésbé érvényesüljenek, ne ők legyenek a hangadók, ne ők fölőzzék le a tejet.

Hová vezet a kettős identitás, ami kapcsolatban van a kétnyelvűséggel (vagy kétnyelvűsödéssel)?

Amióta világ a világ, vagy legalábbis magyar a magyar, mindig élt, és nyugodtan mondhatom, virágzott a Kárpát-medencében – s azon kívül is – a két- vagy többnyelvűség, valamint a *kettős identitás*, annak minden gyakorlati hasznával együtt. Eleink felsőbb rétegeiben a latin, alsóbb rétegeinél a földrajzilag együtt élő más nemzetiségűek nyelve jelentette a célszerű kettősség alapjait. Talán elég, ha Janus Pannonius latinságára, Krínyi Miklós horvátságára, Pável Ágoston szlovéniségére/vendiségére gondolunk. Az elszakított területeken élő több millió magyar többsége sem lett a szükséges kétnyelvűsége miatt kettős identitású. De még az sem ördögtől való jelenség, mint arra számos, a már imént említett kiváló személyiség vagy emigrált honfitársunk mutat jó példát. Azt hiszem, ennek megítélése elsősorban azon múlik, hogy valakinek milyen erős az „eredendő identitása”.

Nyugdíjaskorodban Gyimesbe költöztél. Milyen céllal?

Bár tíz esztendeje megfogadtam magamnak, hogy nem foglalkozom a hagyományos gyimesi népelettel, ezt a „fogadalmamat” sem sikerült megtartanom. Belekeveredtem jó néhány gyimesi kulturális akcióba, amit persze nem bántam meg, hiszen hiába ismertem és szerettem „Patak-országot” immár több mint fél évszázad óta, más dolog megfordulni ezen a tájon, s más aprólékosan, szinte nagyító alatt vizsgálni a múltját, jelenét, és tünődni lehetséges jövőjén. Fő feladatomnak továbbra is a moldvai magyar kultúra mentését érzem. Ez persze korom és egészségi állapotom miatt legfőljebb arra szorítkozhat, hogy segítsen azokat, akik szívvel-lélekkel a moldvai magyarok etnikai és vallási identitásának megerősítésén fáradoznak. Így aztán az a tennivalóm, hogy mentsem a süllyedőben lévő hajó értékes rakományát, s közkinccsá tegyem azokat a kulturális értékeket, amelyeket több mint fél évszázad alatt összegyűjthettem a moldvai csángó magyar barátaitól.

Meddig marad, maradhat fenn a határokon túli magyarság?

A határokon túli vagy szebb szóval *külhoni magyarságról* mint egységes képződményről nem lehet beszélni. Óriási különbségek vannak köztük földrajzi, történelmi és még számos egyéb szempontból, a sorsuk, helyzetük és kilátásaik tekintetében. Ha csak nagyjából tekintjük át a kegyetlen sors által külhoniúságra kárhozott magyarjaink helyzetét, máris látnunk kell, hogy milyen hatalmasan eltérő gazdasági és politikai berendezkedésű államokban kell, kellene megőrizniük magukat. Hogy mást ne mondjak, a trianoni és a párizsi országdaraboláskor a különböző magyar nemzettestek a nemzetté válás folyamatának eltérő szakaszaiban lévő többségi népek fennhatósága alá kerültek, és ebből következően igencsak eltérő módon élték meg a „trianoni traumát”.

Vannak olyanok, ahol természetesnek tekintik, hogy állampolgáraik között történelmük alakulása nyomán eltérő, ráadásul őshonos nemzetiségűek is élnek, de sajnálatos módon olyanok is vannak, ahol még ma, száz esztendő múltán is görcsösen féltik megszerzett vagy megnagyobbodott országukat az odacsatolt más nemzetiségűektől. Továbbá jelentős különbségek vannak az utódállamokba került magyarok sorsát és lehetőségeiket tekintve abban is, hogy mekkora az a külhoni lett nemzetiség, milyen lehetőségei vannak és voltak az anyaországgal való kapcsolattartásra és így tovább. Arról pedig, hogy meddig maradhatnak meg a trianoni és a párizsi határokon kívül rekedt magyarok, két vélekedés jut eszembe. Az egyiket egy nagyon régen olvasott, török korról foglalkozó ifjúsági regényben találtam arról, hogy a *félhold uralma alá került Budából egy derék pékmester azért nem menekült el, mert a török azt mondta: amíg egyetlen keresztény ember él a városban, addig harangozhatnak*. Nem tudom, mennyi a történet valóságtartalma, de benem azóta is úgy él, mint a nemzeti helytállás jelképe. A másik, amit Kodolányi János mondott az 1943-as II. szárszói konferencia megnyitóján. Körülbelül így hangzott: *Ha áttekintjük a magyar történelmet és a magyarság jelenlegi – akkori – sorsát, rá kell jönnünk, hogy a magyarságon már csak a csoda segíthet. De aki nem hisz a csodákban – tette hozzá –, annak nincs közöttünk a helye! Kérdésedre szívem szerint az a válaszolom, hogy addig maradhat meg a külhoni és a belhoni (!) magyarság, ameddig mi akarjuk. Vagyis egyedül rajtunk múlik!*

Névjegy: Halász Péter (1939) agrármérnök, néprajzkutató. Főként a moldvai csángók kultúrájának kutatásával foglalkozik, korábban a Magyar Művelődési Intézet igazgatója, a Honismeret folyóirat főszerkesztője és a Duna Televízió műhelyvezetője és főszerkesztője is volt. Tíz éve Gyimesben él.

„Irodalom nélkül besavanyodott alakká váltam volna már”

Hartay Csaba költőt, író-t kérdezi
Balázs Géza

Nem voltál valami jó tanuló, gimnáziumot is kellett váltanod. Mi volt a baj? És hogy viszonyultál az irodalomhoz, a nyelv-tanhoz?

A „nem voltál valami jó”-t inkább arra módosítanám, hogy olyan alcsúcsot állítottam be a szarvasi gimnáziumban, amit se előtte, se a mai napig nem múlt alul egyetlen diák sem, ha a bizonyítványát nézzük. Minden létező tantárgyból megbuktattak. Sok évbe telt, mire rendeztem magamban, hogy a rendszer rossz, nem én vagyok szellemi fogyatékos. Az irodalomhoz, nyelvtanhoz ugyanúgy viszonyultam, mint a kémiához: kötelező akármilyen volt, amit meg kellett (volna) tanulni, de én helyette a befagyott Holt-Körösön karistoltam a jeget a korcsolyámmal, tanítási időben, egyedül. Menekültem valami elől. Visszagondolva olyan érzésem volt akkor, mint aki megszökött egy börtönből, és bármi is jön, jobb lesz, mint odabent. Utólag persze mindent megbántam, 43 éves fejjel egy agyonvágni való rossz kölyökre emlékszem vissza. De ebből is lehet meríteni, versben és prózában is.

Végül is a magyartanád fedezett föl.

Nem ő fedezett fel. Az illetőt Sárándi Józsefnek hívják. Miután Szeghalomra „száműzték” a városból, és ott voltam kollégista, egy éjjel jött a hír, hogy egy József Attila-díjas költő alszik az egyik szobában. Akkor egy ideje már egy kockás füzetbe írogattam valamiket, be is kopogtunk hozzá. Az ő biztatására kezdtem el komolyabban foglalkozni az irodalommal. Fogalmam nem volt, mi az a kortárs költészet, már az is meglepett, hogy vannak élő költők ma is, akiknek könyveik sorakoznak a könyvtárakban. Az egykori magyartanárom itt jött képbe, anyukám mondta, emlékszem, mutasd meg ezeket a verseket Kutas Feri bácsinak is, ő is lássa, hogy miket írsz, legyen megerősítés egy másik oldalról is. Kutas tanár úr azt hitte, hogy valahonnan kimásoltam ezeket a verseket, és ezzel a tréfával „vágok vissza”, hogy néhány éve magyar irodalomból és nyelvtanból is megbuktatott. De azok már a saját verseim voltak. Sokat segített az elején ő is, közölt a helyi lapban, és ott bábáskodott az első kötetem megjelenésénél is, amelyhez Sárándi írta az előszót.

Hogyan tudtad elkerülni a kezdő költők nagy hibáját: a közhe-lyeket és a suta költői képeket? Tényleg: meg tudod fogalmazni, hogyan születnek a verseid? Tudsz beszélni az ihletről, vagy ez valami titkos dolog, ami jön, és nem tudjuk mikor, miért?

Az első verseim Szeghalmon születtek, kirúgtak a szarvasi gimiből, hirtelen ott találtam magam egy rideg kollégiumban. Eleinte egyedül voltam, féltem, állandóan betegeskedtem, a mai mércével is rengeteget ittunk. Elkezdtem írni valamit, utólag kiderült, verseket. Köz helyek: ezekben hemzsegték, de később megtanultam kiirtani a frázisokat. Versek születése: az igazit mindig valaki diktálja a mai napig. Ihletről beszélni: ez az igazi háttérhatalom, akik ott állnak, és segítenek eligazodni, verseken keresztül üzennek, köszönöm nekik.

Versekkel kezdted. Több köteted jelent meg. És azután nekiáll-tál regényeket írni. A költők többsége nem ír regényt, az írók többsége nem ír verset. Ez nálad hogy van?

Semmi művészi csavar vagy póz nincs ebben. Podmaniczky Szilárd támogatott anno. Csabi, miért nem írsz prózát? Miről? – kérdeztem vissza. Mi történt veled eddig? Hú, ne is mondd, kalandos, vicces, siralmas és felemelő. Írd meg! Ennyi volt, a többi már ismert.

A verseidben a költői képek, a színek, a friss, szabad, eredeti érzelmek ragadnak meg. Regényeidben pedig egy nagyon eredeti íjjúsági nyelv: anekdotákkal, szavakkal, kifejezésekkel. Nem na-

gyon ismerek a rendszerváltáskori, közelmúlt magyar vidékéről hasonlóan életteli, valós, mindamellett iro-dalmi szintű nyelvet.

Mindig ezt válaszolom, ha a nyelvezetről kér-deznek: a káromkodásnak, a nyers megfogalma-zásnak is lehet helye egy szövegben, főleg ha utca-gyerekek a szereplők. Apácák szájába nem adunk ilyet, de pár durva kifejezést egy haldokló alkoho-lista simán mondhat, ettől hiteles a szöveg.

Tudatosan vallo-d magad vi-harsarkinak, szarvasi-nak? Meg tudod fogalmazni, hogy ez mit jelent?

Nem sokat, itt ragadtam vidéken, kellően unal-mas, egyhangú életet élek, de kényelmes és gyáva vagyok változtatni, mint mindenki, aki beállt egy biztos kerékvágásba.

Hartay Csaba

Folyamatosan rajta vagy az interneten: Vi-harsarki kattin-tós címmel vezetsz blogot, szin-te mindennap ironikusan-sza-tirikusan reagálsz (pártpoliti-kától mentesen hál' Istennek) közéleti eseményekre, sokkal inkább magatartásformákra. Hogy van erre idő-d? És akkor áruljuk el, amit egyik regényed-ből (Nem boci!) bárki meg tud-hat: egy szarvasi szarvasmar-hatelepet vezetsz. Nekem ez példa, mint a (hiszen kezdi költői lépéseid óta követem és értékelem munkásságodat), de

alig hiszem, hogy van rajtad kívül a mai Magyarországon ilyen egyéni költő-író...

Nem tulajdonos, hanem csak társ tulajdonos vagyok egy szarvasmarhatelepen. Apám fele részét örököltük a húgom-mal, egy állatorvos az ügyvezető, én leginkább apám admi-nisztrátori, „titkárnői” dolgait vittem tovább. Kellően unal-mas, de legalább ki is nyírja az ember lelkét, ha nem lenne iro-dalom, humorblog, lazább felfogás és szemlélet, gyanítom, mennyire besavanyodott alakká váltam volna már. Az elmúlt tíz évben így is azzá váltam sajnos valamennyire, ez lehet élet-kori sajátosság is, már nem úgy járunk össze a haverokkal, és itt a pandémia is, de még mindig van remény, hogy nem darál be teljesen az agrárium. Két beosztástervezet, három takarmány-leltár, öt állatlétszám és huszonhárom számlautalás között mindig akad pár percem a blogomra, kint vagyunk a pusztá-ban, de net ott is van szerencsére. Hogy mennyire vagyok egyé-ni, nem tudom megítélni, de az biztos, hogy egyes fontos szer-zők hatással voltak rám az elmúlt évtizedek során. Fontos, hogy ezeket szerzőként úgy építse be az ember a szövegeibe, hogy ne az ő szólamuk legyen a leghangosabb.

Mikor van idő-d olvasni, töltekezni?

Esténként, elalvás előtt mindig olvasok. A kádban Márai Naplói, már vagy harmadjára olvasom újra őket, és mindig meglepnek. Ezenkívül kortársak, versek, regények és a XX. századi történelem. Sztálin és kora kimeríthetetlen számomra, bármilyen könyv jelenik meg a témában, azonnal megrende-lem. Most épp Rosemary Sullivan Sztálin lánya című könyvét olvasom, azért is érdekelt, mert Martha Schadt már írt ilyen könyvet, de ez az új sokkal aprólékosabb. Mindennap csak fél órát olvasok belőle, hogy tovább tartson.

Mi a véleményed a mai magyar irodalom (vagy szűkebben köl-tészet) nyelvéről?

Folyamatosan alakul, változik, bennem is hol előtör a köz-nyelvi, mindennapi élőbeszéd, hol pedig a nagybetűs, néha pa-tetikus lírai hang. Ezt megfigyelem minden mai költőnél. Egy-aránt jelen van a mai irodalomban a blogbejegyzésszerű vers-beszéd és az emelkedett líraiság is.

Névjegy: Hartay Csaba (1977). 1996 óta jelennek meg ver-sei, novellái, kilenc verseskötet és öt regény szerzője. Szarva-son él. Főbb munkái, versek: Nyúlzug – Válogatott és új versek (2008), Átkiáltani az őszbe (2020), próza: Lerepül a hülye fej-tek – regény (2013, 2021), Nem boci! (2015), Holtág (2016).

Pécsett vagy Pécsen?

A tér, a helyviszonyok érzékelése közös emberi élményeink közé tartozik, és – a tapasztalatok szerint – ezt az élményt a különböző nyelvek más-más módon tükrözik. A magyar nyelv (a magyarul tanuló külföldiek által is) sokat méltatott logikussága talán legerősebben a helyviszonyok rendszerében érhető tetten: a valóság térviszonyait nyelvünk a lehető legpontosabban tükrözi vissza. Ez az oka annak, hogy a magyarban a helyviszonyokat kifejező, *hol?*, *hova?*, *honnan?* kérdésre felelő helyhatározói ragjaink 3×3-as rendszere szép, szimmetrikus elrendezésű, s cizelláltan jeleníti meg a belső zárt térhez és a felülethez köthető helyviszonyokat, amelyekhez még a mellettséget (»közéleben levés«) kifejező újabb keletű ragok is járulnak” (Szili Katalin: Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához. A magyart idegen nyelvként oktató tanároknak. Enciklopédia Kiadó, Budapest 2006. 206). Ez a tagolódás megvan a finnégi nyelvekben (a finnben, az észtenben, a lívben, a vótban, a vepszében és a karjalaiiban) is.

Az irányhármasság eredetileg a helyhatározók rendszerében alakult ki. A helyhatározó az alaptagban kifejezett cselekvésnek, történésnek, létezésnek a térbeli körülményeit (színhelyét vagy irányát) határozza meg. Kifejezheti, hol játszódik le, honnan indul ki, milyen irányba, illetve milyen térbeli határig terjed.

Helyet jelölő, irányhármasságot kifejező határozóragjaink

Hol?	Hová?	Honnan?
-ban, -ben (inesszívusz)	-ba, -be (illatívusz)	-ból, -ből (elatívusz)
-n, -on, -en, -ön (szuperesszívusz)	-ra, -re (szublatívusz)	-ról, -ről (delatívusz)
-nál, -nél (adesszívusz)	-hoz, -hez, -höz (allatívusz)	-tól, -től (ablatívusz)
(-t, -Vtt) (lokatívusz)		

V = vokális (magánhangzó)

A helyhatározó ragjai kifejezhetnek belső és külső viszonyt. A belső viszony azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés stb. a helyhatározóban kifejezett dolognak a belsejében folyik (vagy onnan indul ki, oda irányul). A belviszonyt a *-ban*, *-ben* (inesszívuszi), a *-ból*, *-ből* (elatívuszi) és a *-ba*, *-be* (illatívuszi) ragozó névszó jelöli. A külső viszonyt van szorosabb (»rajta levőség«) és lazább változata (»mellette levőség«) is, amelyek azt fejezik ki, hogy a cselekvés valaminek a felszínén, illetőleg a

közéleben játszódik le (vagy onnan indul ki, oda irányul). A külső viszony szorosabb fokát az *-on*, *-en*, *-ön* (szuperesszívuszi), a *-ról*, *-ről* (delatívuszi) és a *-ra*, *-re* (szublatívuszi) ragozó névszó fejezi ki, lazább fokát pedig a *-nál*, *-nél* (adesszívuszi), a *-tól*, *-től* (ablatívuszi) és a *-hoz*, *-hez*, *-höz* (allatívuszi) ragozó névszó jelöli.

Külső viszonyrag a *-t/-Vtt* is: ez az ősi eredetű (a XII. század végétől adatolt) toldalék az ősi (primér) határozóragok közé tartozik, az ugor korban volt *hol?* kérdésre felelő lokatívuszi rag. Ez a rag nem sorolható főnévi ragrendszerünk tagjai közé, ma már csak marginálisan használjuk: köznevek végén csak a *hely* és a *táj* főnévhez kapcsolódva fordul elő, pl. *e helyt ~ e helyütt ~ sok helyütt ~ jó helyt (jársz) / ez idő tájt, ebéd tájt, Milyen idő tájt?* (használatát névutószó). Néhány (nagy-)magyarországi egytagú, illetve *-vár* és *-hely* utótagú összetett helységnév helyhatározói alakjában is találkozhatunk ezzel a raggal, de minden esetben csak mint választható lehetőséggel, pl. *Pécsett ~ Pécsen, Győrött ~ Győrben, Székesfehérvárt (analógiásan: Székesfehérvárott) ~ Székesfehérváron, Kolozsvárt ~ Kolozsváron, Marosvásárhelyt ~ Marosvásárhelyen*. A *-t/-Vtt* korábban jóval gyakoribb volt, a maitól eltérően sok más településnév mellett is használták, pl. *Beregszászt, Eperjest, Fogarast, Szatmárt, Szécsént, Szentmiklóst, Szászvárost, Zilaht*.

Ma azonkívül, hogy helyhatározóragként bizonyos helynevekkel kapcsolatban szórványosan használjuk, különböző későbbi, testes(ebb) ragokban is fellelhető, és a ragszilárdulással keletkezett névmásokban, névutószókban, határozószókban is jelen van „megkövült” formában, pl. *itt ~ ott ~ másutt* (névmás), *kint ~ bent, hanyatt, oldalt, most* (határozószó), *alatt ~ felett* (névutó). Részbe az *-ért* (kauzálisz-fináliszi), a *-ként* (esszívuszi) és a *-nként* (disztributívuszi) toldalékoknak is.

A címben felvetett *Pécsett* vagy *Pécsen?* dilemmával kapcsolatban azt érdemes tudni, hogy a régiesebb, archaikusabb *Pécsett* forma a XX. század óta egyre kevésbé van jelen a közbeszédben: ez a változás feltehetően a köznevek esetében sokkal gyakrabban használatos kül- és belviszonyragok (*-n*, *-on*, *-en*, *-ön* és *-ban*, *-ben*) hatására következett be. A ma már (a pécsi körében is) jóval ritkábban használatos *Pécsett* változatnak van egyfajta ünnepélyes, nosztalgikus csengése: ez a forma természetesen ugyanolyan helyénvaló, mint a *Pécsen* alak. *Pécs* neve mellett a helyhatározóragos alakvariánsok (*Pécsen* v. *Pécsett*) a magyar helyesírás szabályainak új, 12. kiadásában is megtalálhatók (2015).

A *-t/-Vtt* határozórag újraéledésére bizonyára nem lehet számítani, de érdekes, hogy a hagyományosan használatban lévő lokatívuszragos alakok analógiájára (elsősorban bizonyos városnevek hangtani hasonlósága miatt) újabb településnevek mellett is elkezdtek használni, pl. *Tácott* (a *Vácott* mintájára), *Mórott* (a *Győrött* mintájára).

H. Varga Márta

Fej vagyok, és nem kéz

A magyar írásbeliség történetének korai (és későbbi) évszázadait tanulmányozva rendszerint megismerkedhetünk a fej és a kéz fogalmával. E megnevezések a diktáló lejegyzés műveletének szereplőire utalnak: az egyik személy (a fej) diktál, vagy felmondja a szöveget, a másik pedig (a kéz) a hallottakat lejegyzí. E szerepmegosztás egyik mozgatórugója sokáig azon gyakori helyzet volt, hogy például a levélíró írni, olvasni nem tudott, ám írnia, írásban kommunikálnia szükséges volt. A másik tényező, mely indukálhatja e funkcióelkülönítést, hogy a fogalmazó nem szeretne (vagy nem áll módjában) írni, íromunkát végezni – előbbi esetre jó példa lehet korábban az íródeákok (később a titkárnők), utóbbira pedig a jegyzőkönyvvezető alkalmazása. A 21. század második évtizedétől kezdődően azonban az okostelefonok, az azokon futó programok (illet-

ve az általuk használt algoritmusok) új generációi elérhetővé tették e szerepmegosztást azok számára is, akik nem szeretnének, vagy nem áll módjukban egy lejegyző személyt alkalmazni. A mai okostelefonokra gondolva a hallott szöveg azonosításának, megértésének és lejegyzésének képessége teremtette a diktálási lehetőség okán ma már nem ritka látványt, ha valaki az okostelefonjához beszél, noha partnerével írásban kommunikál – de ha nem ártunk billentyűhöz nyúlni, a gépelési és szójavaslatok, az automatikus nyelvi korrektor is a segítségünkre van. Így fordulhat elő, hogy a holvan ez amuka es mien munak (facebookos munkaközvetítő csoportban megjelenő) és egy hol van ez a munka, és milyen munka? mondat mögött ugyanazon személy állhat. Így burkolja ma a technika jótékony homályba sokunk egyszerűségét – a társadalomnak egyszer hasznára, máskor talán kárára. A kezét már sokunk cserélte okostelefonra – a fejünkre még vigyázzunk!

Wendl Dávid

Sokba van!

A Petőfi Népe 2021. április 16-ai számában bukkant elém egy rövid helyzetkép e címmel: Sokba van a szárazság. Az illusztráció alatti mondat máris beszédes: Száraz földben végezték a munkákat a gazdák. Az al-, avagy szalagcím még inkább megmagyarázza a lényegét: Az őszi vetésűek (vetésük is elég lenne!) megsínylették a vízhiányt. E sajnálatos és visszavonhatatlan tény tudomásul kell vennünk. Amin viszont ennél is inkább eltöprengünk, az a „sokba van” szerkezet. Vajon helyénvaló-e nyelvhelyességileg?

Kétségtől lerágott csont a -ba/-be, -ban/-ben ügye, hogy tudniillik mikor melyik a kifejezetten helyes forma. Balázs Géza immár húszéves, de aktualitásából mit sem veszített Nyelvhelyességi lexikona a Határozóragok használata című szócikket épp ezek összevetésével kezdi, megjegyezve: „Beszéd közben a -ban/-ben gyakran rövidül -ba/-be alakra, írásban azonban ügyelni kell a hová? és a hol? megkülönböztetésére.” A helytelen-helyes párok kapcsán ezt a két példát említi: iskolába vagyok – iskolában vagyok; ebbe a boltba dolgozom – ebben a boltban dolgozom. Egy másik fontos megjegyzést is hoz a szerző, amin érdemes elgondolkoznunk a címadó példánk kapcsán: „Újabban előfordul a jelenség fordítottja is, amikor a helyesen használt -ba/-be helyén túlzott pontossággal -bant/-bent használnak.” Helytelen-helyes dolgában ezeket állítja szembe egymással: figyelemben vesz – figyelembé vesz; megyek az iskolában – megyek az iskolába (Corvina, 2001: 92).

A -ba/-be, -ban/-ben örök témája természetesen bekerült a Grétsy László – Kovalovszky Miklós főszerkesztők által jegyzett Nyelvművelő kézikönyv jó négy évtizede megjelent első kiadása első kötetébe, ráadásul több szempontból is. A címünkben idézett példát illetően nem kerülhetjük meg a következőket (Akadémiai Kiadó, 1980: 267.): „Néhány szerkezetben a nyelvérzék bizonytalankodhat a -ba és a -ban rag helyes használatában. A jó irányban, ill. irányba indul típusú szerkezetek pl. egyaránt jók, legfőlegb némi szemléleti különbség érződik rajtuk. A hiábavaló szó – jelentése és eredete szerint – -ban raggal volna helyesebb, mégis ebben a rövidebb alakban él. A szobrot körbejárjuk, de egyébként körben sétálgatunk a téren. A baj elhárítására közbelépünk, de valakinek az érdekében közbenjárunk [...]”. Stb.

Sokba van a szárazság – áll az újságcikk címében. Az említett nyelvész/nyelvművelői megközelítések tükrében (nem pedig tükrébe!) próbáljuk meg ízlelgetni-értelmezni szerkezetünket. Fölmerülhet az, hogy a „sokba” egy szokványos ejtést maga mögött tudó írott alak, amelyet maga az újságíró ekképp hall, netán mond is. Úgysszintén igazat adhatunk ama vázolt föltételezésnek, hogy szerkezetes példánkban a talán egyformán alkalmazható -ba/-ban nyelvérzéki bizonytalansága dőlhetett el (akár spontán avagy tudat alatt) a sokba javára. A magam részéről megkockáztatok egy harmadik lehetőséget. És ez: az úgynevezett kontamináció; e nyelvészeti szakszavunkat fordítsuk most egyszerűen vegyülésnek. Ezt azért is mondom, mert léteznek például szólás- meg közmondásvegyülések. Gondoljunk ilyenekre: Néma gyerekek híg a leve. Ebben ezt a kettőt keverték össze megmosolyogtatóan: Néma gyerekek anyja se érti a szavát. x Olcsó húsnak híg a leve. Ugyancsak csóválhatjuk a fejünket ennek hallatán: Egy cipőben eveznek. Előzménye: Egy cipőben járnak. x Egy hajóban/csónakban eveznek. Akadnak viszont alig észlelhető, így kevésbé bántó, inkább csak közönségesebb szerkezetvegyülések, hogy csupán ezt említsük: Teszi a munkáját. Észre se vesszük, hogy a teszi a dolgát mosódott össze a végzi a munkáját szerkezettel.

Valahol tehát az ilyen vegyüléstípusok táján kereshetjük a „sokba van” létrejöttét. Csakhogy! Én még nemigen találkoztam ilyen kijelentéssel, hogy valami netán sokban van/lenne. Próbálok az ellentétét kiejteni: Kevésben van. És ha ragot módosítok: „kevésbe van”, mint ahogyan a címünkbeli szerkezet is hasonlóképp a -ba ragot használja? Arra a következtetésre jutottam, hogy ezúttal egy különleges, sőt párhát ritkító kontaminációval van dolgunk. A keveredők egyike (a sokban* alak) ugyanis gyakorlatilag nem létezik, inkább csupán föltételezhető (pl. sokban igazad van. A szerk.). Ám a másikuk – a maga vonzatkívánó igealakjával – nagyon is ismerős a mindennapi szóhasználatból: Sokba kerül. Ugyanígy az ellentéte: kevésbe kerül. És hasonlóképp az ismert szólás is: Kerül, amibe kerül.

Nem tartom végül is helytelennek az újságcikk címének „sokba van” szerkezetét, legfeljebb szokatlannak. De egy fokkal azért mégiscsak helyesebbnek érzem, mint hogyha ez szerepelne: Sokban van.

Holczer József

A jó melléknév és fokozatai

A melléknév – nevéből adódóan – nem a legfontosabb szófaj. Általában nem önálló szóként találkozunk vele, hanem egy főnév jelzőjeként. Mégis akad olyan jelenség, ami rég foglalkoztat ezzel kapcsolatban.

Diákjaink fogalmazásaiban gyakran előfordul a szóismétlés. A tanári figyelmeztetés nem marad el: nyelvünk árnyalt, színes, egy gondolatot többféleképpen is kifejezhetünk, tehát használnak rokon értelmű szavakat!

Mondatainkban igen gyakran találkozunk a jó melléknévvel. Jóval többször a kelleténél, pedig nagyon sok szinonimája van. Használhatnánk helyette a remek, pompás, kitűnő, kiváló, mesteri, elragadó, nagyszerű, tökéletes szavakat, és még több másikat is.

A következő kifejezésekben a jó szó fokra, mértékre utal: jó magasra mászott fel, jó meleg van a szobában, jó nagy utat tettünk meg, jó nagy szája van... Tehát inkább a

nagyon szót helyettesíti. Az ifjúság körében divatos volt a tök jó használata. Itt már a szó jelzőjeként találjuk a vizsgált melléknévet. Tök jó volt a tábor, az előadás, az új cipő, az ebéd stb. De lassan már a múlté ez a szókapcsolat, bár még nem vészett ki. Régebben a nagyon jó oltári, világi, isteni, sőt szuper jó volt. Ezek pozitív értéket képviseltek. Aztán jöttek a baromi, marha, borzasztó, szörnyű, iszonyú, irtó, pokoli, haláli, bomba jó dolgok. Ezek a melléknévek – amelyek szintén a fokot és mértéket jelölik –, hogyan férnek meg a Jóval?

Ami jó, ne tegyük egy ellentmondásos szerkezettel hamissá, hiszen a Józan ész szerint nehezen egyeztetethető egymással (és akkor nem is említem meg a nyomdafestéket nem tűrő változatokat).

Egy korszakot meghatározó politikusunk mondása: A krumplileves legyen krumplileves! Tehát ha valami jó, akkor legyen Jó!

Angyal Jenőné

Fősodor

Kemény Gábort a tévében hallott fősodratú melléknév készítette arra, hogy Új szavakat tanulok című rovatában (ÉA 2020/5: 15) a mainstream magyarításának kérdéseivel foglalkozzék. Az említett írás felhívja a figyelmet arra, hogy egy szómagyarító portálon az angolból való, eredetileg, szó szerint 'főáramlat' jelentésű mainstream magyarbeli helyettesítésére számos javaslat érkezett. Közülük érezhetően a fősodratú nyerte el leginkább a szerző rokonszenvét, mivel szerinte ez a legképszerűbb, vagyis az angol kifejezésben meglévő kép legpontosabb megőrzője. Megértem, hogy Kemény Gábor vérbeli stílusutatóként nagyra értékeli a képszerűséget, természetesen joggal. Hozzáteszem azonban, hogy az erőteljes képszerűségnek kockázata is van: könnyen előfordulhat, hogy miatta a jelző és jelzett szava nem illik egymáshoz. Szerintem ezt példázza a cikkben idézett fősodratú cukrászda esete. Ha a jelzői használatú mainstream helyettesítője a portálon szintén ajánlott, képileg semlegesebb uralkodó vagy meghatározó, akkor általában kisebb a zavarosság veszélye. Ettől persze a fősodratú jelző a megfelelő jelzett szóhoz illetve helyénvaló lehetne. Csakhogy másfajta, grammatikai természetű bajok is vannak vele. És nemcsak vele, hanem a mainstream magyarításának megközelítésével is.

Sajnos a szómagyarító portál összemosza a *mainstream* főnévi és melléknévi használatát. Hangsúlyoznia kellene, hogy a szó nemcsak az angolban, hanem magyar szövegek környezetben is megvan mind főnévi, mind melléknévi értelemben, és a javaslatokat ennek megfelelően kellene csoportosítani. A kuszaság a javaslatok értékelését is megzavarhatja. Lapunk cikkírója nem követi el ezt a hibát. Ő a főnévihez képest a jelzői (melléknévi) használatot tartja gyakoribbnak, így erre összpontosít.

Az angol főnév és melléknév azonos alakú: mindkettő *mainstream*. Magyarításkor a javaslattevők a melléknévet

általában képzett szóval igyekeznek helyettesíteni. Ilyen előző cikkünk címszereplője, a *fősodratú* is. Képzésmódjának helyessége azonban legalábbis vitatható, több okból is.

Kezdjük a szó végéről! Az *-ú* képző valamivel való ellátottságot szokott kifejezni; úgy is mondhatjuk, hogy valaminek a birtoklását. Például: *hosszú lábú* az, akinek hosszú lába van. Eszerint *fősodratú* az volna, aminek fősodrata van. Csakhogy nem ezt akarják vele kifejezni, hanem azt, hogy 'a fősodratba illik, a fősodratához tartozik'. Az *-ú* képző tehát nem megfelelő, mivel félreviszi a kívánt jelentést. Szerintem baj van a melléknév alapszavával, a *fősodrat* főnévvel is. Éppenséggel létező szó, az interneten kívülről alig adatolható, de még ott sem sűrűn bukkan fel. – Nem gyakori az írott forrásokban maga a *sodrat* sem; inkább textilipari szóként jelenik meg a folyadék, folyóvíz áramlásának jelölőjeként. A bajt abban látom, hogy nincs erős indok a *fősodrat* erőltetésére a nála jóval nagyobb hagyományú és gyakoribb *fősodor* rovására. A *fősodor* vagy *főáramlat* szerintem tökéletesen megfelel a *mainstream* főnév magyarítására. A *fősodor* egyébként egy ismert Arany-versből, az 1861-ben írt Magányban címűből is adatolható: „mi benn vagyunk a *fősodorban*: / Veszhet közölünk még talán nem egy.”

És ha *fősodor* a főnév, mi legyen a neki megfelelő melléknév? Semmiképpen sem a *fősodrá*, mert az azt jelenti: 'aminek fősodra van'. Megfelelőnek tartom viszont a *-beli* képzőszertől utótag alkalmazását: *fősodorbeli*. Nem idegenkednék a szerkezetes formáktól sem: a *fősodorhoz tartozó*, a *fősodorba illő*. Akadhatnak, akik túlságosan hosszúnak, nehézkesnek tartják őket, de nem értek egyet velük. Nem valószínű ugyanis, hogy ezeket egy-egy szövegen belül lép-ten-nyomon le kell írni.

A *mainstream* magyarítására sokféle megoldás kínálkozik. Váltogathatjuk is őket közlési célunknak megfelelően. Ehhez azonban körületekintésre, gondos mérlegelésre van szükség.

Horváth László

Olcsít, rosszít

Néhány évvel ezelőtt egyik politikusunk használta az *olcsít* szót. Újszerűségnek tűnt, hiszen addig nemigen hallottuk. Számítógépem helyesírást ellenőrző programja most is pirossal aláhúzza, és helyette a következő szavakat javasolja: *olcsót, lócsiit, dolcsit, locist, löcsét!* Eleinte is szokatlannak, kissé erőltetettnek éreztem. Azután elkezdtem gondolkodni, keresve olyan szót, amely valamelyest hasonlít az említetthez. Nem kellett sokáig töprengenem, hiszen az *olcsó* melléknév ellentétes jelentésű szava a *drága*, és ebből képezzük a *drágít* igét. Segítségemre volt még az *olcsít* elfogadásában egy nyelvújító írás, amelyben a szerző nem tartotta hibának ezt a többségi nyelvhasználatban nem ismert szót (Balázs Géza: Az „olcsít”-ről másodszer és másféleképpen. Magyar Nemzet, 2002. július 13. és július 20.). Az ellenvéleményen lévők azt is mondhatnák, hogy helyette mondjuk: *olcsóbbá tesz*. Igen ám, de ez a kifejezés „terpeszkedő”.

Mindez annak kapcsán jutott az eszembe, hogy újra elkezdtem olvasni Kosztolányi Nyelv és lélek című nyelvújító cikkeinek gyűjteményét. Kosztolányi kiemelt törekvése az idegen szavak elleni küzdelem. Az emberiség anya-

nyelve (eredetileg a Pesti Hírlap 1933. november 12-i számában megjelent) írásban olvasom: „Minden hang, minden betű önmagában is jelent valamit.” Ezt példával igazolja: „Megannyi angol szó, amely *sl*-lel kezdődik, valami *rosszító*, kicsinyítő értelmet takar.” Állítását példákkal is bizonyítja. Főleges bizonyítani, hogy Kosztolányi ebben a megállapításában a szó jelentésével azonosítja a hangalakot. Vannak ugyanis kellemes és kellemetlen hangzású hangok. Most arra szeretnék rávilágítani, hogy a *rosszít* ige, illetve a belőle képzett folyamatos melléknévi igenév ugyanúgy elfogadható, tehát nem hibás, miként az említett *olcsít*. Ez utóbbit a *drágít* igével állítottam párhuzamba. Ugyanígy megítélés alá eshet a *rosszít* is. A *rossz* ellentétes jelentésű szava a jó, s ebből képezzük: *javít*. Ezek a melléknévből képzett igék azt fejezik ki, hogy valami valakinek a közreműködésével válik valamilyenné. A *rosszító* folyamatos melléknévi igenév pedig azt nevezi meg, hogy valaki valamit rosszá tesz. A Kosztolányi-idézetben ezt a „rosszítást” bizonyos hangokra vonatkoztatja. Azzal a megállapítással, hogy tudniillik a hangok is befolyásolják a szónak a kellemes vagy kellemetlen hangulatát, egyetértünk. Azt azonban nem fogadhatjuk el, hogy a hangok, illetve a betűk jelentéssel bírnak.

Dóra Zoltán

Albérlet a belvárosban

„Nem kell más, csak egy albérlet, / Egy kis sufni, hol elérek...” A mai fiatalok többsége bizonyára alaposan elgondolkodna azon, mit is akart mondani, milyen lakhatásra vágyott Eliza, a My fair lady című operett hősnője. Az albérlet ugyanis „az én időmben”, tehát mondjuk jó fél évszázaddal ezelőtt egy szobát (sőt, esetleg csak egy *sufnit*) jelentett a többszobás lakás ugyancsak benne lakó főbérletjének a bérleményében. Ma viszont az albérlet (például több egyetemista együttesen) többnyire egy egész, többszobás lakást bérel annak tulajdonosától, aki külföldi tartózkodása esetére adja azt ki, vagy egyszerűen pénzt keres vele. A háború előtt az öröklakás ritka volt, mint a fehér holló, a főbérlet is csak bérelte a (bér)lakást a háztulajdonostól (köznapi nyelven a háziúrtól), ma viszont a magyar városokban a házak, lakások többsége egy *társasház* része, a bennük lakók tulajdona. Az sem ritka, hogy egy személy három-négy lakásra is szert tesz kifejezetten befektetési céllal, hogy azokat nem kevés pénzért kiadhassa albérletnek. (Jól mutatja ezt például a „Kiadható lakást keresek megvételre” szövegű hirdetés.)

Leszögezhetjük tehát, hogy az albérlet szó jelentése az elmúlt évtizedekben alaposan megváltozott. Ami szerintem nem jó, és nem is rossz, hanem természetes jelenség. A nyelv változik, és ezt balgaság volna nem tudomásul venni. Igen ám, de ez félreértésekre is adhat okot. Néhány példa. Ma például, ha egy televíziós riportban azt hallom, hogy a balesetet a gépkocsi *sofőrje* okozta, bizonytalan vagyok a tekintetben, hogy *hivatásos gépkocsivezetőről* van-e szó (korábban ugyanis csak ennek a foglalkozásnak a főállású képviselőjét nevezték így), vagy egyszerűen arról a személyről, aki a baleset pillanatában a kormányánál ült, és aki bátran lehetett – a régebbi kifejezéssel élve – *úrvezető*. A saját gépkocsijukat vezető hölgyekre (talán mert az ilyen személy ritkaságszámba ment) nem is volt külön szó. (Az utóbbi időben egyébként már a *villamos sofőrijéről* is nemegyszer hallottam a televízióban. Ez teljes fogalomzavar.)

Félreértésre adhat okot az is, ha valakiről azt halljuk-olvassuk, hogy *balos*. Ma ez *baloldalt* jelent, hat-hét évtizeddel ezelőtt viszont (amikor mindenkinek illett baloldalinak lennie), a *szejtást*, a *baloldali elhajlót* emlegették így. (A mai fiataloknak – és ez természetes – már nyilván arról sincs fogalmuk, hogy miféle szejta volt az ilyen, mitől és hogyan lehetett elhajolni.)

Hosszan lehetne még sorolni azokat a szavakat, amelyeknek mára alaposan megváltozott az értelmük. A *bodega* régen annyit tett mint *kocsmá*, ma a *bódéra* mondják. (Az eredetileg spanyol eredetű szó értelemváltozásában alighanem a hangzása a ludas.) *Magánzóna* valaha azt a tőkést nevezték, aki a részvényei osztalékából élt, ma a *maszekot*, a kisiparost, a *szakit* nevezik így. Apropos, szakinak is mást neveztek az ántivilágban: a *szakitársat* szólították, említették így. A *bankár* valaha a bank tulajdonosa, igazgatója volt, ma többnyire *pénzügyi alkalmazott* értelemben használják ezt a szót. Valaha (értsd: akár a 20. század derekán is) arra mondták, hogy *káromkodik*, aki Istent, a szenteket emlegette tiszteletlenül. Ma egyszerűen a *trágár beszédet* nevezik káromkodásnak.

És végül hadd említsek egy olyan példát, amely máig is nemegyszer zavarba hoz. Ez a belváros. A peremkerületek Budapesthez csatolásáig (1949. évi XXVI. törvény) a *Belváros* (így, nagy kezdőbetűvel, mert tulajdonnévnek számított) a főváros IV. kerületének – a Duna, a Várműház körút, a Múzeum körút, a Károly körút és a Deák Ferenc utca által határolt negyednek (a hajdani pesti városház által körülvett területnek) – a hivatalos elnevezése volt. Manapság azonban a terézvárosi és az erzsébetvárosi úgynevezett bulinegyed is a belváros részeként emlegetik. Mi több, belváros néha még Angyalföld, a Keleti pályaudvar környéke, sőt akár az Örs vezér tere is – jóformán minden olyan pesti városrész, amely nem kifejezetten rozsdáövezet, külváros.

Ezért aztán ha olyan hirdetés kerül a szemünk elé, hogy valaki albérletet keres a belvárosban, csak azt tudom mondani: most légy okos, Domokos!

Kulcsár István

OLVASÓINK ÍRJÁK

Érzékenyítés

Sehogy sem vagyok kibékülve e szóval. Úgy érzem, éppen a fordítottját kellene mondani. Tehát egyre fásultabbá tesznek, amikor módszeres hozzászoktatással olyan dolgokat akarnak elfogadtatni velem, amelyeket eddig elutasítottam, tehát valahányszor szembetalálkoztam vele, felborzolódtam. Az érzékenyítéssel viszont éppen az ingerküszöböt emelik magasabbra: már nem igen lázadok, sőt el-elfogadom, amivel etetnek.

Az érzékenyítésnek más hibája is van. Új keletű, nem szépen hangzik a csupa e-é-vel. Ha mindenáron ragaszkodnak a visszajára fordított tartalomhoz, akkor is mást kellene mondani. Van rá szavunk: fogékonyság. Fogékonnyá akarnak tenni az új (politikai) eszmék iránt.

Unger Zsuzsa (lapszerkesztő)

Kemény Gábor szerkesztő kollégánk az Édes Anyanyelvünk 2021. februári számában Erőre kapott a szóképzés címmel írt az érzékenyítés szóról. A szerk.

Kézmárk

Szüleimtől és nagyszüleimtől csak úgy hallottam emlegetni a felvidéki városunkat, hogy Kézmárk. Most meglepődve tapasztalom, hogy Magyarországon a hivatalos megnevezése Késmárk. Nem elég, hogy a nagyhatalmak a gyalázatos diktátum következtében elcsatolták a gyönyörű városunkat, a magyar nyelvészek – tán csak nem központi bizottsági határozatra – a várost a történelmi nevétől megfosztották. Kézmárknak az egykori sajtópiachoz kapcsolódott a neve, de a mostani „magyarosított” nevének a késhez semmi köze sincs. Vajon miért történhetett meg ez a csúfondáros névcsonkítás? Akadna-e a nyelvészek között olyan történelmet ismerő, jó érzésű személyiség, aki a 100 éves évforduló kapcsán kezdeményezné a rehabilitációt, a hamisan hangzó Késmárk név visszaállítását Kézmárkra?

Béky Zoltán

A Földrajzi nevek etimológiai szótára (I/723) szerint az írásmód: Késmárk, a szó német eredetű. A Késmárk formát használja Lelkes György Magyar helységnév-azonosító szótára (304) is, de jelez egy másik helynevet: Kézmárk alakban is. A zöngétlen-zöngés (s – m) hangok találkozásából eredhet a zöngés (zs) kiejtés: „kézmárk”. A szerk.

Szó szót követ „Retorikátlanul”?

„A retorikával foglalkozás nem bölcsészkiadvány, hanem minden ember életét meghatározó eszköz. [...] Ennek ellenére, ha csak távolról nézzük az iskolák történeti alakulását, azt mondhatjuk, hogy az ókortól a kora újkorig fajsúlyos retorika szinte eltűnt az iskolából” – írtam több mint egy éve a Magyar Nemzet hasábjain (Az élet retorikája, 2020. május 22. Lucas, 6.).

Kíváncsi voltam arra, hogy mit gondolnak erről a hazai retorikakutatás szereplői.

Miért kell képesnek lennie a 21. századi embernek meggyőzni a másikat? Hogyan lehet erre tanítani a diákokat? Mindenkiből lehet jó rétor?

VLADÁR ZSUZSA egyetemi docens • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A meggyőzés igénye egyidős a kommunikációval, ha kommunikálunk, hatást is gyakorlunk a másokra (akár érzelmi, akár értelmi szinten). A retorika a meggyőzés művészete, de erkölcsi felelőssége is van, nem mindegy, ki győz meg és miről. „Jól csak a becsületes ember beszélhet” – írta Quintilianus. Az iskolában ezért fontos a retorika művészetének átadása nemcsak a magyarórán, de más szaktárgyi órákon is. A jó tanár már az előadásmódjával, tudatos metakommunikációjával is hat. A retorikai készséget ilyen passzív tudásátadással is magunkba lehet szívni. A tudatos tanítás a meggyőzésről és a manipulációról pedig felkészíti a diákokat arra, hogy eligazodjanak a ránk zúduló reklámok, hírek és álhírek, valódi és áltudományos információk rengetegében.

HOVÁNYI MÁRTON adjunktus • Eötvös Loránd Tudományegyetem; vezető • Szónok Születik Retorikaiskola (Budapest)

Csak az ember győzhet meg. Ha ez az állítás igaz, akkor ebből következik, hogy minden egyes vitában, tanácsadásban és más, nyilvánossággal járó beszédhelyzetben is – kisebb-nagyobb mértékben – maga az emberségünk van kockára téve. Meglátásom szerint a személyes sértettségek rendszerint a leggyőzteségből, és nem a meggyőződéseinket alakító meggyőzteségből fakadnak. Személyi érettségünk folyamatában ezért kulcsfontosságú megtanulni azt, hogy nem szégyen meggyőződni az igaznak vélt állításaink ellenkezőjéről. Az erő, méghozzá a bátorsággal átítatott énére az, amely képes a belátáson túl is egy személy integritását megőrizni. Nem kevesebb cserébe a nyereség, mint az igazság tisztelete, amit az emberi erények nyelvére úgy fordíthatunk: alázat. Az alázat, manapság közismertebb nevén az önismeret a záloga annak, hogy én vitaképessé váljak a meggyőzhetőségem révén. Ha ezt sikerre tudtam vinni, csak akkor leszek érdemes arra, hogy vitába szálljak másokkal, akik már hasonló eredményre jutottak önmagukkal. Rétor csak az lehet, aki meggyőzhető ember. Ha mindez már adott, akkor kezdhetjük meg a gondolkodást arról, hogy kiből lesz jó rétor.

PÖLCZ ÁDÁM adjunktus • Eötvös Loránd Tudományegyetem; programigazgató • PKÜ Kazinczy Műhely (Budapest)

A retorika ma arról szól, hogyan lehetünk empatikusak, hogyan lehetünk (és maradhatunk) egy közösség részei. Ez nem a kritikai gondolkodás vagy az erőteljes érvek ellentéte, inkább annak a felfogásnak az érvényesülése, amely korunk jó rétorát kinevelheti. A jó rétor tudatos nyelvhasználó: belső igénye van a pontos nyelvhasználatra, és képes megtalálni azokat a szófordulatokat, amelyekkel eléri a célját anélkül, hogy rárontana valakire. De képes arra is, hogy szükség esetén határozottan leállítsa az időrábló, parttalan beszélőket. A retorika ma is

mesterség, amelyhez nem elég a veleszületett tehetség: sok gyakorlás is kell hozzá. Bárkiből lehet jó rétor, aki megérti a retorika mögöttes énjét, az embert.

NAGY-B. TAMÁS magyartanár • Nagy Mózes Gimnázium (Kézdivásárhely)

A szónoklat képessége is a velünk született, örökölhető tehetséget is feltételező tulajdonsága mindannyiunknak. De persze nem csak az! Gyakoroljunk hát kavicsal a szájunkban? Próbáljunk Démoszthenészként szónoklatot tanulni? Gondolom, nem ilyen óriási és sziszifuszi a feladat. Pedig korunk számtalan kérdést és adandó választ kínál fel és követel nap mint nap. A válaszokat pedig meg kell tudnunk adni elsősorban magunknak, de másoknak is: a gyerekünknek, a szomszéd nének, a szüleinknek. E válaszok megadása már nagyon érinti a szónokolni tudás, az érvelés, meggyőzés kérdését. És ez a retorika szükségességének csak egy picit részecskéje. Legmeghatározóbb tapasztalatom a szónokversenyeken való részvétel. Több esetben bizonyossá vált, hogy a véleményében bizonytalan, tévelygő diákból magabiztos, felnőtt véleményvel bíró ember vált többéves gyakorlat és többszöri szónoklást követően. Diákjaimnak azt szoktam mondani: Jelentkezz, vállald, szenvedd meg! Meglátod, megéri! Így – ha nem is Démoszthenész, de – határozott, saját véleményével rendelkező ember válhat majd belőled!

BOGÁR LÁSZLÓ kommunikációs szakember, szakkönyvíró (Budapest)

Mindenki értékesítő. Lehet, hogy valakinek a munkahelyén, az iskolában vagy otthon nem ez a titulusa, de bizony nap mint nap értékesítenie kell mindenkinek. Ezért nem kérdés, hogy miért kulcsfontosságú az ókori rétorok tanácsait megfogadni napjainkban. Két fontos részre kell fókuszálnia annak, aki sikeres rétor akar lenni a 21. században: 1. Meg kell értenie, hogyan működik az emberi elme a döntéshozatal során. 2. Meg kell találnia azt a stílust, amellyel a leginkább hiteles lesz a hallgatóság előtt. A többi már csak a szorgalom műlik.

SERES KRISTÓF tudományos munkatárs • Ungvári Nemzeti Egyetem Hungarológiai Központ (Ungvár)

Megítélésem szerint nem a meggyőzés képességének elsajátítása a XXI. század emberének az elsődleges feladata. A szónoklattan inkább azért fontos számára, hogy megértse, átlássa a világ körülötte zajló eseményeit, elválassza az ocsút a bűzától, a jelenséget a tehetségestől, a létezőt az élettől. Egy tanár – különösen a magyartanár – feladata ezzel együtt a felelőssége, hogy önálló véleményformálásra ösztönözze diákjait, és ehhez van szükség a retorikai ismeretekre. Nem hátrány a klasszikus érvelés ismerete, ugyanakkor sokkal fontosabb a sorok között olvasás művészetének elsajátítása. Jó rétor ma abból az emberből lehet, aki érthetően és világosan beszél, aki tudja, mikor kell hallgatnia, és aki képes meglátni az elrejtett, de lényeges részleteket is az őt körülvevő világban.

KOMOR GYULÁNÉ ny. magyartanár (Kistarcsa)

Csakis gyakorlattal lehet valaki jó szónok. Nem a kevesek számára megadatott ünnepi köszöntők, beszédek mondását kell kipróbálni elsősorban, hanem a valóban hétköznapi retorikai szituációkat. Így az én tanítványaim hol piaci alkuban, hol pénzvisszafizetés kérésekor, hol állásinterjún, hol munkamegbeszélésen „találták” magukat. Olyan helyzetekben, amelyek a valódi életre készítenek fel, ahogyan ön is olyan találóan címül adta: az élet retorikája pontosan ez.

A fenti válaszok, azt hiszem, megadják a választ a címbéli kérdésemre: nem lehet (de nem is érdemes) élni „retorikátlanul”.

Blankó Miklós

Hidasi Judit egyetemi tanárral beszélget Balázs Géza

Hidasi Judit nyelvész, japanológus, az interkulturális kommunikáció kutatója, a Budapesti Gazdasági Egyetem professzora, ahol Kelet-Ázsia tanulmányokat oktat, valamint japán politika és társadalom kurzusa van a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen.

Mi az interkulturális (kultúraközi) kommunikáció lényege?

Úgy határozom meg: „eltérő kulturális háttérrel rendelkező emberek vagy csoportok közötti kommunikáció”. Az okoskodók persze rögvést belekötnek: mi az a kultúra, és mi az a kommunikáció? A kultúra értelmezéséhez fogódzóként szívesen fordulok a világhíres Geert Hofstede (aki tavaly hunyt el, és aki hatalmas életművet hagyott maga után) frapáns meghatározásához: „a kultúra az agy szoftvere”, azaz ahogyan programozva vagyunk arra, hogy hogyan lássuk a világot, és hogyan mozogjunk benne. A kommunikáció pedig az én szóhasználatomban egyfajta kiterjesztett interakciót jelent: verbális (szóbeli és írásbeli) és nem verbális kommunikációt; vizuális és általában érintkezést.

Miért van rá szükség?

Korábban többnyire csak hivatalos emberek (misszionáriusok, diplomaták, kereskedők stb.) munkájához és tevékenységéhez volt szükség interkulturális ismeretekre, manapság szinte mindenkinek kellenek, hiszen a más kulturális háttérű partnerek, utazók, diákok, turisták stb. felbukkanása a mindennapi életünk részévé vált. A dolgot megfordíthatjuk: mibe kerül az, ha nem rendelkezik egy-egy cég, vállalat, befektető, illetve vállalkozó a szükséges interkulturális ismeretekkel? Az üzleti világban ezeket a prognosztizálható károkat bemérik, és sokat tesznek azért, hogy elkerülhetők legyenek.

Milyen jellemző kultúraközi konfliktusok vannak?

A kultúraközi konfliktusok tárháza végtelen: az üzleti élet terén például tucat számra jelennek meg esettanulmányok. De kultúraközi konfliktusok alkothatják úti beszámolóik részét is, és a manapság divatos világjáró blogok sava-borsát. A kultúraközi konfliktusok hátterében rendszerint a vallási, etikai, viselkedésszerű, értékrendi különbségek nem ismerete áll. Még az „átkosban” egy tekintélyes magyar gyárigazgató – történetesen nő – vezetésével egy küldöttség tett látogatást Japánban. A felsorakozott japán fogadóbizottság vezetője pillantásra se méltatta a nőt, és szavait következetesen a magyar delegáció egyik alacsonyabb rangú tagjához intézte – a középkorú pockos úrból kinézte, hogy ő lehet a delegáció vezetője.

Divat lett az interkulturális kommunikáció; megírtad ennek tankönyvét, de: „ment ezáltal a világ elébb”? Hiszen a civilizációk összecsapása zajlik...

A nagypolitika szintjén zajló csörték hátterében éreksértésvált szempontok vannak – amelyeket időről időre átír a történelem a mindenkori korszakelművelésében. De az üzleti világban, a világkereskedelemben, a vállalatok és a szervezetek szintjén, azaz a szervezeti kommunikációban igenis hatalmas előrehaladás történt – nem kis mértékben annak köszönhetően, hogy az interkulturális kommunikációnak mint diszciplinának az intézményesített oktatása immár több évtizede zajlik. Manapság már az óvodától kezdve egészen az egyetemi szintig teljesen természetesen a multikulturális közösségek: a gyerekeink, akik ebbe már beleszülettek, sokkal hatékonyabban és magától értetődő jelenségeként kezelik ezt a helyzetet.

Miért szeretél bele Japánba?

A nyelv felől közelítettem Japánhoz. Mint általános és alkalmazott nyelvészeti szakos hallgató (ez új szak volt a 70-es években az ELTE-n Szépe György tanár úr vezénylete alatt) rácsodálkoztam a japán nyelv sajátos jegyeire. Elnyertem egy ösztöndíjat a Tokai Egyetemre. Azóta vagy 12 évet töltöttem el Japánban különféle minőségben, hol mint diák, hol mint kutató, hol mint egyetemi tanár, hol mint tolmács, hol mint konferenciameghívott... A japán emberektől számos dolgot érdemes eltanulni, ezek közül három emelek ki: *alázat* – az iránt a tevékenység iránt, amit végzek: legyen az padlósikálás, harcművészet vagy kalligráfia. Pontosan, odaadással, igényesen végzett tevékenység – ha kell, akkor a végtelenségig finomítani rajta; *kifüggetlenség* – erre van egy lefordíthatatlan japán szó: *gaman*, ez vonatkozik a fizikai és lelki tartásra is, ami jelent egyfajta önuralmat és fegyelmezettséget, de lelki ráhangolódást is – nem feladni. Ha éhes vagyok, ha fádom, ha fáradt vagyok, akkor képes vagyok ezeken felülemelkedni egy fontosabb cél érdekében. A harmadik: *türelem*. Japánban a dolgok elintézéséhez, de akár csak egy egyszerű kérdés tisztázásához is, az összefüggések megértéséhez sokkal több idő szükséges, mint a mi kultúránkban. Ez azért van, mert a dolgok direkt, nyílt megbeszélése, tisztázása nem jellemző – sok a homály, sok a többértelmezés –, ki kell várni, amíg a dolgok a helyükre kerülnek. Ezt a folyamatot sürgetni nem elfogadott, nem illik, sőt, ha érzik rajtad, hogy türelmetlenkedsz, akkor esetleg dafke kerékkötők lesznek. A magyar és a japán egyetemi diák két világot képvisel. A magyar az aktív, a vitázó, ideális esetben okos kérdéseket feltevő, érdeklődő fajta, akivel az oktatás interaktív módon zajlik. Ez izgalmas, de egyúttal veszélyes is: a tanár legitimitása és hitelessége folyamatos megméretés alatt van. A japán egyetemi hallgatók többsége – köztük is léteznek persze kivételek – passzív, önmagába húzódó, érdeklődést nem mutató, saját véleményét nem alkotó, előadásokon fesztelenül szunyókáló fajta: az interaktivitás-mentes tanórák többnyire előadásszerű formában zajlanak. Ez izgalommentes élmény a tanár számára, hiszen a tudását, erejét, ismereteit firtató kérdésektől nem kell tartania. Ezeknek a viselkedésmintáknak a hátterében a konfuciusz etika („a mester tisztelete”) elemeitől kezdve az ambícióvesztett, kiégett generáció elméletig sok minden felhozható, de az bizonyos, hogy a mai kor kihívásainak kevésbé felelnek meg. Ezzel együtt a japán egyetemeken eltöltött 5 év rengeteget adott számomra tudományosan és emberileg is – közelebb kerültem a japán kollégákhoz és a japán akadémiai világhoz.

Egyik első, általam ismert tanulmányod a köszönés szemiotikájáról szól.

Alkalmazott nyelvészeti stúdiumaim idején Voigt Vilmos tanár úr szemiotikai szemináriumának tagja voltam. Egyik közös kutatásunk volt a köszönés szemiotikája, és az aktuális társadalmi megnyilvánulásformák összehasonlító vizsgálata egyfajta tükröt tartott az akkori kommunikációs állapotokról. Visszatekintve döbben rá az ember, hogy mennyit változott a világ pár évtized alatt. Bevallom, hogy engem zavar az általánosan burjánzó letegezés a bolti eladók, utcai árusok, koldusok, benzinkutasok és pincérek részéről. Szeretem és élvezem a magyar nyelvnek a tegezés-magázás dichotómiáját (sőt, a te és a maga/ön háromdimenziós rendszert alkot). A nyelv veszít a gazdagságából, ha nem élünk a kifejezésformák ilyen rétegződéseivel.

Hogyan emlékszel szombathelyi tanári éveidre?

Nagyszerű emlékek kötnek Szombathelyhez nemcsak az ottani alkotóközösségben eltöltött izgalmas beszélgetések, műhelymunka okán, hanem mert az egyetemi tanári kinevezésem is tulajdonképpen oda kaptam 1999-ben mint az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék vezetője. A japán Kanda Egyetem meghívásának eleget téve adtam át Szombathelyen a stafétát.

Hidasi Judit

A kereszteződő szófajúság mint nyelvtani kategória

Az Édes Anyanyelvünk 2021. áprilisi számában Lengyel Klára a kettős szófajúság kérdését világítja meg sok példával, röviden kitérve az aktuális szófajváltás jelenségre is. Járjuk körül ezúttal a „nem tiszta” szófajúság egy másik, vitatottabb esetét, a kereszteződő szófajúságot, amely az utóbbi időben ugyan kiszorulni látszik a tankönyvekből, mégsem haszontalan visszatérni rá, ha be akarjuk mutatni a középiskolásoknak, egyetemistáknak és minden érdeklődőnek azokat a főbb nehézségeket, amelyekkel a magyar nyelv szófaji rendszerezése során szembesülünk. A szófaji átfedések harmadik típusát, az igenevek átmeneti szófajúságát csak futólag érintjük.

Mi a különbség a kettős és a kereszteződő szófajúság között?

A kettős vagy hármas szófajúság nem egy konkrét mondatban vagy megnyilatkozásban szereplő szó (szóelőfordulás) tulajdonsága, hanem egy szótári szóé (lexémáé), amely – mint a nyelv vagy valamely nyelvváltozat szóképletének egysége – hol az egyik, hol a másik, hol esetleg egy harmadik potenciális szófaji értékét veszi föl, amikor mondandónkba beleszójuk. Ez is lehet, az is lehet, olykor talán amaz is – szemben a kereszteződő szófajú szavakkal, amelyek egyszerre, szétválaszthatatlanul ezek is, azok is mind lexémaként, mind szóelőfordulásként. Az átmeneti szófajúságú szavak pedig kicsit ezek, kicsit azok, de egyik önálló szófaji kategóriába sem illenek tökéletesen bele. Például a *reggel* mint kettős szófajú szó vagy főnév, mint a *Szeretem a reggelt* kezdetű Arany-versmondatban (Reg és est), vagy határozószó, mint ebben: *Reggel, uram, indulnak, köszönik a szállást* (Pázmán lovag). Az *aki* – amennyiben elfogadjuk, hogy kereszteződő szófajú – vonatkozó névmás és kötőszó is egyben: *Csak az boldog, aki küzd* (Április 14-én), míg az átmeneti szófajúságú főnévi igenévre úgy lehet rákérdezni, mint a főnevekre, de személyragozható, mint az igék: *Lehetetlenséggel többé nem határos / Megölelnem téged* (Egressy Gábornak).

Kereszteződő szófajúnak mondták régebben az ún. „vonatkozó névmási határozószókat” (*ahol, amikor, ahány* stb.), amelyek ezek szerint lehetnének háromszorosan is azok (vonatkozó névmás, határozószó és kötőszó keresztezései), avagy a vonatkozó névmási határozószó mint átmeneti szófaj kereszteződhetne esetükben a kötőszóval. (Persze ha az átmeneti szófajúságot kizárólag az igeneveknek szeretnénk fenntartani, a második lehetőséget eleve megkérdőjelezzük.) Ugyancsak kereszteződő szófajúként tartották azelőtt számon a névutók *-i* képzős származékait (névutó + melléknév): *előtti, utáni, mögötti, alatti, fölötti* stb. – bár van olyan nézet, hogy inkább átmeneti szófajúságúak. Fölmerült még, hogy a *velem, rólad, benne, nekünk, hozzátok, alattuk* stb. személyragos névmások-határozószók szintén kereszteződők. Vajon tényleg azok? Legyenek-e azok?

Miért mellőzik újabban a tankönyvek a kereszteződő szófajúság kategóriáját?

Azt szoktuk szeretni, ha a dolgok nem bonyolultabbak a szükségesnél. A nyelvész is – kiváltképp a tankönyvíró nyelvész – arra törekszik, hogy olyan leírást adjon a vizsgált jelenségről, amely viszonylag egyszerű, jól áttekinthető, esztétikus. A tudományelméletben William (of) Ockham 14. századi filozófus-teológusra

utalva „Ockham borotvája” néven emlegetik azt a módszertani elvet, amely szerint két (vagy több), a végeredményt tekintve egyformán pontos magyarázat közül mindig azt érdemes választani, amelyik egyszerűbb (vagy a legegyszerűbb).

A kereszteződő szófajúság elvetése önmagában takerékos, hiszen azt jelenti, hogy egy fogalommal kevesebbet kell bevezetni a szófajtanba, elkerülve ezzel az értelmezési problémákat és a további buktatókat, ráadásul éppen az amúgy is elbizonytalanító, nem egyértelmű esetek tárgyalásánál. Az átmeneti szófajúság képezhet külön csoportot az osztályozásban (ha sikerül leszűkíteni az igenevekre), a szófaji kereszteződés elfogadása azonban annak elismerése lenne, hogy egyes szófajok nem zárják ki egymást, vagyis nem tudunk olyan rendszerezést alkotni, amelyben kölcsönösen kizárnák egymást. Elegánsabb azt mondani, hogy egy szó (előfordulás) *x* szófajú, mint azt, hogy *x* és *y* szófajú egyszerre. Ám ahhoz, hogy kijelenthessük, a kereszteződő szófajúság kivezetése a nyelvtanból megfelel az „Ockham borotvája” elvnek, meg kell vizsgálnunk, milyen áron tudjuk kiküszöbölni. Nincs kizárva ugyanis, hogy több bonyodalom okozunk ezzel, mint amennyit elkerülünk.

Mik a következmények?

Két megoldás adódik: vagy döntünk az ismert lehetőségek között, megindokolva, miért az egyik, és miért nem a másik, netán a harmadik, vagy úgy vágjuk át a gordiuszi csomót, hogy új szófaji kategóriá(ka)t hozunk létre. A ma irányadónak tekintett szófaji felosztás – a Magyar grammatika (2000/2017. szerk. Keszler Borbála) című egyetemi tankönyve – mindkét megoldást alkalmazza.

Az *aki, ami, amely, ahol, amikor, ahány, ahogy* stb. nem kötőszó, csakis vonatkozó névmás lesz azért, mert a kötőszó a hagyományos leíró mondatban nem szerkesztő mondatrész, a vonatkozó névmás viszont fölvesz mondatrészi szerepet, valamint alaktani kikötéssé teszi, hogy a kötőszó toldalékolhatatlan (l. *és, de, hogy* stb.), márpedig a vonatkozó névmások toldalékolhatók. A névmások osztályozásának egyik szempontjává válik, milyen szófajt helyettesítenek; így különülnek el a főnévi, melléknévi és határozószói névmások (az *ahol* például határozószói vonatkozó névmás – tehát névmás, nem határozószó). A *velem, rólad, benne* stb. személyes névmások, ahogy a korábbi „birtokos névmások” (*enyém, tiéd* stb.) is belesimulnak a személyes névmások csoportjába.

Most már csak a névutók *-i*-vel képzett alakjait kell újraértelmezni. Maradjanak névutók, vagy inkább melléknévek? Olyat is olvashattunk jeles elődöktől akadémiai nyelvtanban, egyetemi tankönyvben, hogy névutó-melléknévek (kötőjellel) – igaz, a névutó címszó alatt. A Magyar grammatika önállósítja a névutómelléknévet (kötőjel nélkül): külön szófajjá teszi, de továbbra is viszonyzó, mint a névutó, nem alapszófaj és nem névszó, mint a melléknév, azaz mégiscsak közelebb áll a névutóhoz. Eggyel több szófaj, eggyel kevesebb típusa a „nem tiszta” szófajúságnak úgy, hogy a javasolt terminológia nem fedi el a szófaji kereszteződés létezését (l. határozószói névmás, névutómelléknév, a mondatban kötőszói funkciójú vonatkozó névmások vagy vonatkozó névmási kötőszók). A kedves olvasóra bízom annak megítélését, mentünk-e előbbre ezáltal. Így legalább nekem is lesz időm tovább gondolkodni rajta.

Nemesi Attila László

Utolsó távirat

2021. április 30-án megszűnt a Magyar Postán a távirat-szolgáltatás. Sokan adtak föl az utolsó napon (dísz)táviratot, hogy azt emlékként lehessen őrizni. Szüleim levelezésében is őrződött egy, amelyet a levelekkel együtt a levéltárnak adományoztam. Még csupán néhány hónapos házasságok voltak, amikor apám Rahón katonai szolgálatra volt rendelve. Legelső szabadságolásáról távirat tá-núskodik: „Nagykanizsa 1940 sep 29 11 1 Kne-mes bueky ferencz ne ur asszonyának arpad ut 9 esti személyel érkezem 8 orakor csokol = ferid + bpest 62 + 14149 15 29 9/15 =”. A távirat blankettájára keskeny papiroscsíkok voltak ragasztva, arra nyomtatták a szöveget (meg egyéb jelzéseket), természetesen mindent a postabélyegző hitelesített.

Gyerekkoromban Őrtilosban nyaraltam, ahol a vasútállomáson sokszor csodáltam, amint az ismerős forgalmista egy (nekem bonyolultnak látszó) gépezeten kopogott, illetve azt, hogy a masina időnként pontokkal és vonalakkal teli hosszú papirosszalagot bocsátott ki. A legkülönösebb az volt, hogy erő-ről a vasutas olvasni tudta a vonatokról vonatkozó híreket.

A hírközlés ilyen eljárása a XIX. századra megy vissza. A festészet és egyebek mellett fizikával is foglalkozó Samuel F. B. Morse egy vitorlás postahajón utazva kezdett foglalkozni az írástovábbítás elektronikus módjával. Az általa főtálat berendezés, a távíró először Washington és Baltimore közt vitte az első (táv)íratot 1844-ben. A távírórendszer gyorsan terjedt a világban, a Morse nevéhez kapcsolódó pontokból és vonalakból alkotott írásmóddal együtt, amelyet az ötvenes évek elején láttam a szalagokon. Néhányat meg is tanultam: -- (a), -- (n), -- (t). Szünettel is van éppúgy, mint a betűírásban a szóköz.

Charles Wheatstone és William Cook olyan elektromos távíró-berendezést készített, amely számos betűt volt képes megjeleníteni. Egyébként Wheatstone a lyukszalagos adatrögzítést is alkalmazta, amelyet a számítógépek kapcsán szintén használtak az elmúlt évtizedekben. A géptávírók írógépszerű konzolján a szöveget lehetett beírni, amelyet a berendezés morzejelekké alakított, majd ezeket továbbította. A jeladásban is, a jelvételben is sokáig alkalmazták a lyukszalagot. A távgépíró D. E. Hughes szabadalmaztatta.

Bécs és Pozsony között 1847-ben váltották az első táviratot, 1848-ból, a forradalom évéből van adat a *sürgöny* szóra, amely a *telegramm* megfelelőjének született, a *távirat* főnév ekkortájt jött létre. Használatos volt a *telegráf* (francia *télégraphe*) is. Az idő haladtával szavak, kifejezések sora alakult ki, a szótárakban máig mutatják, hogy a hírközlés új módja mennyi különböző dolgot, fogalmat hozott létre: *táviratstílus*, *távirda*, *távirdász*, *távíró*, *távíróhivatal*, *távíróközpont*, *távíróoszlop*, *távíró-összeköttetés*, *távírószalag*, *távírószolgálat*, *távíróvezeték* stb. Hasonlóképpen van szócsaládja a *sürgöny*nek is: *sürgöncím*, *sürgönydrót*, *sürgönydúc*, *sürgönyoszlop*, *sürgönypózna* stb.

Jókai Mór még nemegyszer használta az idegen eredetű szavakat a tárgykör magyar megfelelői mellett: „A távírdá pedig kinn volt a Duna-parton, amit még akkor senki sem nevezett Ferenc József térnek. || Ott megírtam a *telegramot* a nagybátyámhoz. »Berendeltettem ezredemhez Pardubitzba. Háború küszöbén. *Távíratilag* küldendő ötszáz forint Tiller Mórhoz, uniformisra.« A *telegram* hamarabb fog érkezni Delibácsra, mint a levél” – „Hát azért ne szaladjon ön a vonat után, mert azt el nem éri. Van *telegráf* a világon. Elébe kerülhet” (De kár megvé-nülni!).

A magyarországi hálózat a kiegyezés évére, 1867-re nyolc-ezer km hosszú, ebben az évben 278 000 magánsürgönyt fogadott Pest városának távírdája. Eleinte az üzleti-kereskedelmi élet, a közigazgatás, a vasút használta a távíratküldés lehetősé-gét, majd magántáviratokat is lehetett küldeni, később az álla-mi és az ipari, hajózási és más cégek hálózatát egységesítették. Sokakat elkápráztatott a gyors hírközlés révén elérhető üzleti haszon és maga a technikai újdonság. Van feljegyzés arról, hogy egy pesti gyógyszerész a földszinti üzletét összekötötte telegráffal az emeleti lakásával, ami a mai okostelefon széles körű elterjedtsége láttán talán nem is különös.

A költészetben is nyoma van a távíróval kapcsolatos dol-goknak. A hajdani országutak melletti faoszlopokon szigetelő-porcelánokra erősített huzalokat, sürgönydrótokat lehetett látni. Juhász Gyula az Alföldi utca című versében írja:

„Az élet alszik, nem dalol,
Távírópózna égbé bámul,
Sürgős hír szálguld valahol [...]”

Az Apámra gondolok című költeménye pedig személyes vonatkozású, édesapja posta- és távírdafőtiszt volt:

„Apámra gondolok, ki távírász volt,
És Morse és Hughes gépén zenélt,
Figyelte búsan a zengő világot
S fölfogta száz, ezer izenetét.”

Weöres Sándor arra figyelte föl talán még faluja, Csöngé ha-tárában tizenhét éves korában, hogy bizonyos időjárási hely-zetben zúgnak a vezetékek. Az élményt meg is örököltette a Sürgönydrótok a szélben című versében:

„Sokszor, sok estelen
lépdelve hallgatom:
súgó, szelíd zene
ébred az utakon.
Titokban születő
esteli hallali
a sürgönyoszlopok
búgását hallani.”

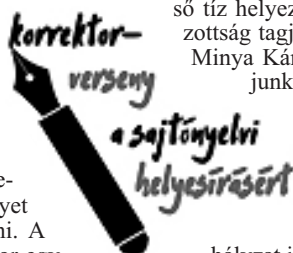
Évek múltával a *távirat* szó, a távirat fogalma és a hozzá tar-tozó dolgok nagy halmazának nevei alig-alig lesznek használá-tosak, csak szótárak, lexikonok fogják ezeket őrizni távirati stí-lusban, azaz röviden, tömören.

Büky László

III. Kárpát-medencei korrektorverseny a sajtónyelvi helyesírásért FELHÍVÁS

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda harmadik alkalommal hirdeti meg a Kárpát-medencei korrektorversenyt. A verseny célja: A sajtó helyesírási kultúrájának emelésé-ért rendezendő versenyen összemérhetik tudá-sukat a korrektorként elhelyezkedni kívánók, a már korrektorként tevékenykedők, valamint bárki, aki fel akarja mérni helyesírástudását. A verseny időpontja, helyszíne: 2021. szept-ember 25. szombat, 10 óra (online).

A verseny két részből áll: egy rövid online he-lyesírási tesztből és egy szövegjavításból, amelyet majd egy megadott helyről lehet elérni, letölteni. A verseny előtti napon, szeptember 24-én, 17 órakor egy

próbabejelentkezést tartunk a verseny résztvevői számára. Az eredményhirdetésre 2021. szeptember 28-án, kedden, 17 órakor kerül sor. Díjazás: Az év három, szakmailag legjobb korrektora megkapja „Az év korrektora 2021” címet, amelyet egy igazolás-sal a birtokában használhat. Ezzel az a célunk, hogy a lapok az impresszumukban is feltüntessék ezt a kitüntetést, amely a kiad-vány nyelvi minőségi színvonalát garantálja. A verseny fődíja egy wellnesshétvége egy négycsillagos szállodában, a második helyezett egy notebookot, a harmadik e-book-olvasót kap. Az el-ső tíz helyezett értékes könyvjutalomban részesül. A bírálóbí-zottság tagjai: Prof. dr. Balázs Géza egyetemi tanár, dr. habil. Minya Károly főiskolai tanár, dr. Pölcz Ádám egyetemi ad-junktus, dr. Kiss Róbert Richard Prima Primiissima díjas újságíró.

Szakmai támogatók: Nyíregyházi Egyetem, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport.

Jelentkezési határidő: 2021. szeptember 15. További információ, valamint versenyszá-bályzat itt: www.e-nyelv.hu.

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Korpuszépítés korpuszvezérelt szótáríráshoz

A szótárakat létrehozó szakemberek, a lexikográfusok alapvetően háromféle módszerrel közelíthetnek az általuk elvégzendő munkához: (1) írhatnak szócikkeket hagyományos módon, amikor is az egyes szócikkek szerzői elsősorban a nyelvi intuícijukra hagyatkozva, az úgynevezett mentális lexikonjukra támaszkodva adják meg a címszavakhoz a jelentéseket; (2) dönthetnek úgy, hogy egy előre összeállított szólistához egy szövegadatbázisból (korpuszból) keresnek adatokat, és ezeknek az elemzésével alkotják meg az adott szótárba felveendő egyes lexikai egységek (szavak, szókapcsolatok stb.) jelentésstruktúráját; (3) avagy kísérletet tehetnek a korpuszvezérelt szótáríráásra, amely esetben a szövegadatbázis feldolgozása számítógépes nyelvészeti technikákkal valósul meg (ilyenkor elsősorban a szóképzési elemek előfordulásainak gyakorisága kap nagy hangsúlyt).

A Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológiai Intézetében működő Lexikai tudásrepresentáció kutatócsoportban többek között egy olyan nagy méretű, elektronikus szövegeket tartalmazó adatbázis összeállításán dolgozunk, amely alkalmas lehet arra, hogy a belőle kinyerhető információk, adatsorok alapján korpuszvezérelt megközelítéssel tudjunk szótárt készíteni. Elképzeléseink szerint ez az adatbázis a 2001 és 2020 közötti időszakban keletkezett magyar nyelvű szövegekből 1.000.000.000 szónyi tartalmaz majd, és bemutatja a korszakra jellemző dokumentumok, a nyomtatott kiadványok és az interneten publikált szövegek nyelvi jellegzetességeit.

Ez a feladat 2021-ben akár roppant egyszerűnek is tűnhet, ha onnan nézzük a dolgot, hogy *A magyar nyelv nagyszótára* korpuszául szolgáló Magyar történeti szöveg-tár (http://clara.nyttud.hu/mtsz/run.cgi/first_form) harmincmillió szónyi anyagának szemelvényeit az 1980-as években fénymásolt könyvoldalak begépelésével kezdték digitalizálni. Hiszen a 2000-es évektől széles körben elterjedt váltak a szkennerek, sőt, az okostelefonjainkon is évek óta elérhetőek már az olyan alkalmazások, amelyekkel egy pillanat leforgása alatt állíthatjuk elő a lefotózott szöveg képéből a kereshető, digitális szöveget. Ráadásul az internet elterjedésével párhuzamosan hatalmas mennyiségű, már eleve elektronikus formában keletkezett szöveg vált elérhetővé, amelyekről azt feltételezhetnénk, hogy egy adatbázisba egy mozdulattal beemelhetők.

Igen, mindezek alapján azt is gondolhatnánk, hogy a korpuszépítés nem túl fáradságos és időigényes munka: ám ennek gyorsan az ellenkezője válhat a meggyőződésünké, amikor a könyv- és újságlapok százezreinek digitalizálásával, majd azoknak optikai karakterfelismeréssel előállított dokumentumait vagy éppen az internet bugyraiból webaratással nyert fájlok millióit a megfelelőségük szempontjából kezdjük tanulmányozni, azaz minőségellenőrzésnek vetjük alá. Legkésőbb ezen a ponton szembesülni fogunk azzal, hogy egészen más problémákat kell megoldanunk, mint a klasszikus betűelütések, központozási és egyéb helyesírási hibák. Ezeknek a szövegeknek az esetében a karakterfelismerő programok betűtérvesztései mellett olyan jelenségekre kell felkészülnünk, mint például az (1) egy-két-három mondatnyi szövegek több százszor vagy több ezerszer karakterről karakterre megegyező módon való előfordulása; (2) gépi fordítással született magyar szövegek és idegen nyelven írt szövegek „beépülése”; (3) széttöredezett szóalakok, amelyekben a betűk közé szóközök ékelődnek; (4) sajátos írásképek, pl. a

mellékjeleket részben vagy egészben nélkülöző, esetleg a magyar ábécéből nem ismert betűket felvonultató anyag-részek stb.

Ne felejtjük el, hogy a korpuszoknál ma már a százmillió vagy inkább a milliárd szó a nagyságrend: a fent ismertetett hibák kézzel való javítása azonban már néhány millió szónyi szöveg esetében sem hatékony. Így az előttünk álló feladatok közé tartozik többek között azoknak a technikai megoldásoknak a fejlesztése is, amelyek lehetővé teszik a korpuszok anyagának gépi módszerekkel történő tisztítását.

És a minőségi kérdéseken túl az sem mindegy, hogy milyen szövegtípusok milyen százalékból képviseltetik magukat egy adott gyűjteményben: mekkora a fikciós szövegek aránya a tényirodalomhoz képest, vagy a sajtónyelvi regiszterbe sorolt szövegek aránya a magánlevelezésekhez, blogokhoz, kommentfolyamokhoz viszonyítva. Ahogy nyilván az is fontos szempont, hogy mikor keletkeztek azok a szövegek, amelyeket a korpuszunkba beépíteni szeretnénk, amelyeket aztán lekérdezzünk.

Vegyünk szemügyre most két nagyjából azonos méretű – mintegy 140 millió szót tartalmazó – tesztkorpuszt: az egyikben csak 1961 és 1979 között megjelent szövegek kaptak helyet (a több ezer oldalnyi mezőgazdasági, irodalomtudományi, történettudományi stb. szakszöveg mellett mintegy 60.000 oldalnyi napilapszöveg és a Valóság című társadalomtudományi folyóirat 20.000 oldalnyi anyaga). A másik korpusz túlnyomórészt az utóbbi évek szóra-koztató irodalmát (bűnügyi regények, fantasyk stb.) reprezentálja, de emellett megtalálható benne néhány tízmillió szó a 2010-es évek webes szövegeiből is.

A három leggyakoribb szó mindkét korpusz esetében az *a*, az *az* és az *és*: a határozott névelő meg a leggyakoribb kötőszavunk együtt mindkét korpuszban kb. 20 milliószor fordul elő. Ebben a tekintetben tehát a két korpusz nem különbözik egymástól. Ha azonban arra vagyunk kíváncsiak, hogy hány olyan olyan bigramot (két szomszédos elemet, jelen esetben két szót) találunk, amely egy melléknévből és egy főnévből áll, és ezek közül melyek a leggyakoribbak, akkor a következőket tapasztaljuk: (1) A 20. századi korpuszunkban az ilyen bigramok száma több mint 15 millió, a listavezetők pedig a *központi bizottság*, az *azonnali belépés* és a *munkaügyi osztály*. (2) Az alapvetően fikciós kortárs szövegeket felvonultató másik gyűjteményünkben a melléknév és főnév alkotta bigramok száma csak 7,8 millió, és a dobogós helyekre a *nagy rész*, a *hosszú idő* és a *saját maga* kerül fel (az *Európai Unió* csak a negyedik).

És akkor még szót sem ejtettünk arról, hogy a nyelvészeti kutatásokhoz sokszor elengedhetetlenül szükséges, hogy az adott korpuszban a felhasználó a szavak grammatikai jellemzői szerint tudjon keresni. A korpusznak az efféle felhasználásra való előkészítését az egyszerűség kedvéért nevezhetjük felcímkézésnek (annotálásnak), valójában azonban olyan különböző nyelvtechnológiai eszközök bevetését jelenti, mint a szövegtagoló, a tövesítő vagy éppen a függőségi elemző (amelyek megállapítják a mondat- és szóhatárokat, a szóalakokhoz tartozó szótöveket és szófaji kategóriákat, vagy éppen az igeikötős igétől elvált igeikötő és az ige kapcsolatát rögzítik stb.).

Általánosságban elmondható, hogy minél pontosabb és részletesebb az annotáció, minél bővebb a korpuszdokumentumok metaadatokkal való ellátottsága, annál összetettebb kérdéseket tehetünk fel, és azokra annál pontosabb válaszokat kaphatunk.

Simon László

A szerző 2011 és 2020 között *A magyar nyelv nagyszótára* szerkesztőjeként tevékenykedett. 2020 őszétől a Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológiai Intézetében működő Lexikai tudásrepresentáció kutatócsoport vezetője.

Nyiri Péter nyelvtarisznyája

Nyiri Péter dédapja így mesélt: „Minden embernek van egy nyelvtarisznyája: a beszéd képessége. Kinccsek rejt e tarisznya, szavakat, melyekkel önmagadat és a világot formálsz. De a tarisznát magadnak kell megtöltened: erényekkel, hogy jó ember legyél, s jóra használj a nyelvet; s szavakkal, hogy szavaiddal minél szebb képet fess, mindig olyat, amelyet illik, amelyet kell. Ahol a szép beszéd honos, ott mindennapos vendég a boldogság és a megelégedés. Minden emberi szó alakot ölt, bár nem látjuk, de tovább él, miután kimondtuk vagy leírtuk őket. S aszerint formálódik a világ, hogy milyenek ezek a szavak. Szavak szárnyán elrepülhetünk a boldogságba.” Ezek a szavak bizonyítják, hogy a nyelv-művelés alapértékei mély emberi hozzáállásból erednek: folyamatosan tanulni, formálni kell a beszédet, a beszéd alakítja a világot, s lehetőséget ad a földi boldogságra. Nevezhetnénk népi nyelvművelésnek. A dédapától kapott nyelvtarisznája pompás költői kép, amely küldetésé válik Nyiri Péter életében. A fehér-

gyarmati fiatal ember irodalomtörténésznek készül, Sátoraljaúj helyre nő, családát alapít, kapcsolatba kerül a Kazinczy Társasággal, az akkor nyíló A Magyar Nyelv Múzeuma munkatársa, majd igazgatója lesz; s ettől kezdve a magyar nyelvművelés elkötelezett képviselője. Papír nélkül ad elő, fejből idézi Kazinczyt és a többi klasszikust. Most pedig két szép könyvben foglalja össze gondolatait nyelvről, irodalomról. A Nyelvtarisznája kapcsolódás nyelvművelésünk (nyelvművelődésünk) legjobb hagyományaihoz, például az „emberközpontúsághoz”. De valamiben jóval több, mint az ismert állítások felsorolása vagy továbbmondása. Nyiri Péter ugyanis a nyelvben metafizikai erőt lát. Ezzel pedig – meglátásom szerint – kapcsolódik a nyelvet másként értelmezőkhöz, a mitológiák, keleti filozófiák, általában a vallásfilozófiák által adott magyarázatokhoz, amelyekről csak érintőlegesen lehet olvasni a magyar tudományban. A nyelvtudományban alig, az irodalomtudományban és a lélektanban inkább. Ilyesmire gondolok:

• „Abban hiszek, hogy sorsunkat az isteni törvények mellett-szerint szabad akaratunk révén, döntéseink következményeit hordozva-vállalva mi magunk irányítjuk. A kezdet a Teremtőé, s minden, mit tőle kapunk, adomány, talentum, adottság. Adottság a lokalitás is, és ha hiszek Isten tökéletességében, tudom, nem véletlen, hová születünk. Adottság hazánk is, ott folyik vérünkben, ott zengedez nyelvünkben, benne lüktet szívünkben, s égi adományként felelősséget ró ránk.”

A bábeli nyelvzavar bibliai története jelképes. Nyiri Péter ezt kibontja és továbbgondolja: „Krisztus újra ledönti a bábeli toronyt, s felkínálja az emberiségnek az ősnylvet, hogy a magányos toronyember évezreidei után eljőjön a láncszerűen építkező emberi(es) korszaka.” A hagyományos nyelvművelői nézeteket így foglalja össze:

• „Szellemi otthonunk, az anyanyelv nemcsak formai, jelentésbeli és stilisztikai lehetőségeinek gazdagságával hat ránk, hanem egész létezésünk egyik legmeghatározóbb jelensége, minden területen jelen van. A nyelv lélek és fizika (vallomás és hangszalagmozgás), múlt, jelen és jövő (tapasztalat, történelem és folyamatos változás), ismeret és rejtély (tudás, akarat és titkok titka), művészet (irodalom, ének és zene), játék és öröm (nyelvi játék és humor), a nyelv gyermeké és felnőtte, közös, a miénk: mi magunk vagyunk. A nyelv így, a maga csodás-varázsos valóságában és teljességében van bennünk – és mi benne.”

És benne van ebben a gondolatban az a bizonyos metafizikai szemlélet, vagyis a „titok” (utal is erre Geleji Katona István nyo-

mán), hogy milyen rejtélyes, kibogozhatatlan kapcsolat van ember és nyelv között. Jelzésértékűnek gondolom a Nyelvtarisznája bevezető, nyelvújítási szavakból szövött „meséjét” is, amelyben arról van szó, hogy volt idő, amikor az emberek még nem tudtak beszélni, és békességben éltek az állatokkal. De az egykori, őskori békés egység megbomlott. Idézek még Nyiri Péter aforizmaszerű gondolataiból:

- „A helyesen értelmezett nyelvművelés emberművelés.”
- „Az igazi nyelvhasználat szereteteselekedet.”
- „A szó egyáltalán nem száll el, hanem megmarad, s hat, visszahat életünkre.”
- „A nyelvművelődés egyik fő célja a nyelvhasználat tudatosítása... Ahogy Kazinczy mondta: a nyelv célja, hogy gondolatainknak 's érzéseinknek igaz képe, 's hív tolmácsa legyen.”

• „A bibliafordítás a magyar nyelv szentesítésének munkája volt”.

Aki pedig nyelvpedagógiai programra is kíváncsi, föltétlenül olvassa el az Intelmek a nyelvtarisznája-töltőetökhöz című esszét!

Kazinczy mellett Jókai Mór áll Nyiri Péter figyelmének középpontjában – a kevésbé figyelemre méltott művek és témák. Tanulmányai tematikus-motivikus megközelítéssel a szakralitás és erkölcs felől közelítenek Jókai műveikhez. Bár megemlíti Jókai kapcsolatát a protestáns (kálvinista) vallással, idézve Vass Vincét: ha kivesszük a kálvinista élet, de megmaradnának Jókai művei, akkor azokból vissza lehetne állítani a vallásos gyakorlatot, a szertartást, az énekeket; de még ennél is figyelemreméltóbb ez a gondolat: Jókai életműve evangelizáló hatású. Ennek a korábbi irodalomtörténeti vonatkozásnak vette föl a fonálát Nyiri Péter, megállapítva, hogy Jókai páratlan gazdagságú regényvilága „élményt kínáló, vigaszt nyújtó, az életbe és a jóságba vetett hitet erősítő”, sőt Jókai „üdv történeti kérdéssé válik”. Jókai arra keresi a választ, „hogyan teremthető meg újra, megteremthető-e újra a földi paradicsom”. Ez a gondolat pedig ugyanabba a metafizikai vonalba tartozik, amely nem mond le a teljes emberről, keresi a bennünk mélyen meglévő ősi, természetközeli állapotot (ez a kiindulása a Nyelvtarisznájának is), s amely vágy, érzelm minden emberben ott lappang, s a Kelet világa jobbra még gyakorolja is. A kiválasztott regények: Fekete gyémántok, Egy az Isten, Sárga rózsák, A lőcsei fehér asszony, Szomorú napok, A régi jó táblabírák, Egy hírhedt kalandor a XVII. századból. „A Jókai-féle keresztény allegóriák azt beszélik el, hogy milyen életmodellel, cselekvési modellel teremthető meg újra a földön az édenkert, a teljes boldogság [...] az éden, földi paradicsom, földi üdvösség kifejezések állandó elemei a szövegeknek. [...] A földi paradicsom mikrokozmosz: kis kör, egy szeretettel megtöltött szent tér, a megnyugvás helye, a belső kiteljesedés allegóriája. A földi paradicsom a világ káoszától való elkülönülés helye, de nem passzív közeg, hanem a cselekvés otthona: föld, kert, melyet az erkölcsös cselekvés hoz létre és tart fenn [...] ellenpólusa mindig egy nagyváros – a negatív cselekvési modellek tükré.” Biztosan sokan ingatják a fejüket, múltba révedés, romantika – ők még nem ismerték fel a civilizáció zsákutcáját, és nem ismerik a világon ma is létező alternatívákat.

Nyiri Péter szívesen idézi Kazinczyt: „bennünk hazaszeretet lobog, melynek egy része a nyelv szeretete”. És ebből lesz a belső és a közös boldogság, boldogságút; ami a megszentelt Széphalom anyanyelvi programja.

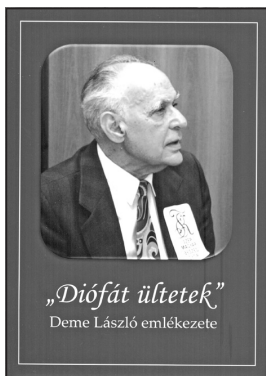
(Nyiri Péter: Nyelvtarisznája. Esszék a magyar nyelvről. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaúj hely, 2018; Vallás és erkölcs Jókai Mór regényeiben. A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány, Sátoraljaúj hely–Széphalom, 2020.)

Balázs Géza

Deme László tanítása

Deme László születése századik évfordulójának évében nemcsak emlékező együttlétek, konferenciák, megemlékezések alkalmait teremti meg az Anyanyelvapolók Szövetsége, hanem emlékezetét írásban, könyv alakban is igyekszik megeleveníteni, továbbhagományozni.

Az első kötetet 2012-ben *Wacha Imre* rendezte sajtó alá a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium felkérésére, aki közzétette benne a 2011. november 12-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett emlékülés anyagát. A Kazinczy-gimnáziummal együttműködve az Anyanyelvapolók Szövetsége új kiadást tartott időszerűnek, és Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna tanárnővel azt a feladatot kaptuk, készítsük ezt elő. Alapállásunk az volt, hogy Wacha Imre szerkesztői elgondolását tiszteletben tartva gondozzuk a kötetet, elhagyjuk az alkalmi jellegű visszaemlékezéseket, áttekinthetőbbé tesszük a közlemények szerkezeti felépítését, s fényképekkel dúsítjuk a szövegtartalmat. Megtartottuk természetesen a címet: „Diófát ülteték”, hiszen azt maga Deme László sugalmazta,

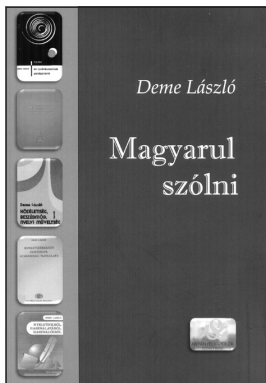
amikor szándékait így összegezte: „*Azt hiszem, még mindig diófát ültetnek, nem magamnak, hanem a késő utókornak. Számolok azért azzal, hogy az utókor habozás nélkül kivágja ezt a diófát, ha betonozott sztrádának az útjában áll; de hátha megússza.*” Talán nem túlzás, ha hozzátesszük: ez a 192 oldalas kis könyv azokra a diófácskákra vezérli az olvasó tekintetét, amelyeket Deme professzor ültetett tudósi útja csaknem hét teljes évtizedében.

A Deme professzor halála óta eltelt tíz év során másokat is elveszítettünk, így szinte klasszikussá nemesedett Szathmári István, Bencédy József, Balogh Lajos, Jakab István, Békési Imre, Szabó József, Nyirkos István, Wacha Imre, Hercegi Károly, Graf Rezső, Maróti István emlékezése, akik közelről ismerték Deme László munkásságát, együtt dolgoztak vele, hiteles tanúi tehát egy magasba ívelő pályának. A kötet írásai két nézőpontból vetnek reflektorfényt a nyelvtudásra. Egyfelől azt a hozzájárulást világítják meg, amellyel a magyar nyelv sajátosságainak leírását, elemzését gazdagította, másfelől pedig amit tudományos alapon az anyanyelvi kultúra gyarapításáért, a nyelvhasználat szintjének emeléséért tett.

A könyv harminc szerzője által apró színes mozaikokból összerakott kép megidézi az élet.

A másik kötet, amely Szövetségünk jóvoltából most kezükbe kerülhet, a *közvetlen* találkozás alkalmát teremti meg. Lapjairól Deme László hangján szól a tanítás. A megbízás, hogy 240 oldalon adjak ízelítőt egy kiterjedt életműről megtisztelt ugyan, de meg is riasztott. Több, mint 70 éve annak, hogy pesti bölcsészhallgatóként az ifjú – akkor szakállas – egyetemi adjunktussal találkoztam, aki nyelvészeti proszemináriumot vezetett csoportunknak, bevezetett minket a nyelvtudomány gazdag világába. Alig tíz évvel volt idősebb nálunk, de megérezhettünk valamit felkészültségéből és tudományos érdeklődésének tágasságából. Utam, utunk hamar eltért, s csak húsz év múltán találkoztam újra össze, amikor magyartanárként csatlakoztam a szép magyar beszéd szolgálatára indult versenymozgalomhoz meg a Hazafias Népfront beszéd- és magatartáskultúrával foglalkozó munkabizottsághoz. Együttműködésünk egyre szorosabbá vált a mozgalomban, miközben tanárként egyre határozottab-

ban fölismertem elméleti munkásságának hasznosítható elemeit. Gyakran kézbe vett könyvei itt sorakoznak polcomon. Ismerem tehát – legálábbis egy magyartanár szintjén – életútját, tudományos eredményeit, mégis ijesztő volt kissé a váratlanul kapott feladat: a tengernyi életműből egy dézsányit kimeríteni. Hogy mégis azonnal igent mondtam, az a fentiekből fakadó elkötelezettségemből fakadt.

Juhász Judit elnök asszonnyal egyetértettünk abban, hogy mivel a Szövetség nem tudományos szervezet, hanem tisztes szakmaiságra épülő közművelődési társulás, a „laikusokhoz” kell szólnia a könyvnek, ami egyébként sem idegen Deme László törekvéseitől. Legyen célunk tehát az értelmiségiekhez, magyartanárokhoz, a serdültebb tanulóifjúsághoz közvetíteni a tőle átvehető tudást. Ugyanakkor elkerülhetetlen feladat volt az is, hogy aki ebből a kötetből tájékozódik, megtapasztalhasa a szerző nyelvészeti érdeklődésének minél szélesebb skáláját. A könyv tehát megszólaltatja a *nyelvészt*, aki a tudós alaposságával vizsgálja a nyelv mibenlétét, történeti útját, változatait és változásait, valamint az *anyanyelvészt*, aki a nyelvhasználatra figyel, hogy jelezze a torzulásokat, és elősegítse az írásos és szóbeli nyelvi kommunikáció célravezető és humánus formáinak térnyerését. A nyelvhasználatról, illetve anyanyelvünkről olvashatunk a könyvben, amire címünk is utal: *szólni*, mégpedig *magyarul*.

Miközben Deme professzor – Eötvös-kollégistaként, Pais Dezső és Bárczi Géza tanítványaként – a *nyelvelmélet* egyik legfelkészültebb tudósa volt, a *gyakorlati* irányultság kezdetől megfigyelhető munkásságában. Az 1955-ben megjelent, nyelvtudományunk alakulásának tíz évét áttekintő tanulmányából idézek: „*A közelebbi múltban a nyelvtudomány csak a fejlődést tanulmányozta, és csak tanulmányozta a fejlődést, de a mai nyelvallapot vizsgálatáig már ritkán jutott el, irányításáig pedig még kevésbé. Ma viszont elsőrendű feladatának tekinti a történeti fejlődés és a mai rendszer ismeretében irányítóan is beleszólni a helyesírás, a nyelvhasználat és a stílus kérdéseibe*” (Magyar Nyelv, 51: 3). Egyáltalán nem esetleges tehát a feladatvállalása a tudományos ismeretterjesztésben, a nyelvművelésben, a beszédművelő mozgalomban.

Az ebből a termésből általunk kiemelt elemeket három ciklusba rendeztük el. Az elsőnek „A nyelv világa” a címe, s benne azokról az alapokról, alapfogalmakról van szó, amelyekre a társadalmi feladatvállalás épülhet. „A nyelvhasználat formái” címet adtuk a másodiknak, amelyben a nyelvünk történeti fejlődésével foglalkozó diakron, illetve a mai változatokat érintő szinkron vizsgálat érvényesül. Harmadik egységként pedig „A szöveg életre keltése” címmel azokról a megnyilatkozásokból válogattunk, amelyekből szövegszemléletünkhöz méríthetünk szempontokat. Az utóbbiból közvetlen iránymutatás adódik anyanyelvi mozgalmunk számára, legyen szó a nyilvános megszólalás módjáról, a helyes kiejtésről vagy versek és esszészövegek tolmácsolásról. Szándékunk szerint a tudatos magyar nyelvhasználat elősegítését szolgálja a könyv valamennyi írása.

Péntek János bevezetőjében írja, hogy a felejtéstől nem kell féltenünk Deme tanár urat. Valóban: hiszen megvannak elgondolkoztató, kérdéseket felvető, új válaszokat adó könyvei. És azért sem, mert kitekintett a tudomány berkeiből. Az Anyanyelvapolók Szövetsége pedig e könyvvel szeretné erősíteni azt a meggyőződést, hogy érdemes a belőle kiolvasható tanítást megismerni, kezdeményezéseit, eredményeit folytatni, tanácsait követni. Hogy igyekeznünk kell magyarul megfontoltan, értelmesen szólni.

Kováts Dániel

Romhányi József-verspályázat, 2021. Sikeres rimes tisztelgés a nyelvzsonglőr előtt

A sziporkázó tehetségű „rímhányó” napjainkban is élő népszerűsége bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy felhívásunkra 21 pályázó 69 verset küldött a Romhányi József születésének 100. évfordulója emlékére márciusban meghirdetett versenyünkre. A nagy műveltségű író, műfordító és dramaturg humorban és nyelvi leleményekben páratlanul gazdag életműve nemcsak a pályázókat ihlette meg, de azoknak az „önkéntes civil” bírálóknak is élvezetes olvasmányai, akik az elmúlt hetekben nyomon követték a versenyt, s versenként 1–10-ig pontozták a rímfaragókat. 841 olva-

sónk szavazatai alapján alakult ki a végső sorrend úgy, hogy a drótpostacímről érkezett versek bírálóként csak egy szavazatot kaphattak.

Örömmel gratulálunk a legtöbb pontot elnyert Soós Juditnak (I.), Balog Lajosnak és Varga Gábornénak (II.), Zagyvai Istvánnak és Struwe Annamáriának (III.).

Az Anyanyelvapolók Szövetségének különdíját kapja a verseny ötletgazdája, Fecske László a Lófoci című verséért. A nyertesek jutalma könyvutalvány, melyet postán küldünk el címükre. Részletes információkat a www.anyanyelvaplo.hu honlapon találnak kedves olvasóink.

Az alábbiakban íme, néhány ízelítő a díjnyertes rímhalmozók írásából. (J. J.)

Soós Judit: Az éhség perzselő tüze

Nem látom már, hogy mi történik mellettem s köröttem,
az éhség perzselő tüze fut bennem és mögöttem!
Gyomrom korgásától hangos Buda, s hangos Pest is,
az éhség leterített, mint a középkori bubópestis!
Éhezhet a szolgám, szívében nincs semmiféle jószág,
szeme előtt pusztít az éh, mint az apokaliptikus kórság!
Elmondtam már, Gergely! Nem kell csirke, kacska, bárány!

Miért szennyezi hát be szíved holmi sötét, gonosz ármány?

Mert most nálad van a tonhal, így tiéd a hatalom,
de ne hidd, hogy addig én a szőrös valagam vakarom!
Majdan eljő a pillanat, amikor még nővök egy csöppet,
és akkor már nem kínozhatsz és gyötörhetsz többet!
Nálam lesz az emberiség, és a macskakaszt kosztja,
én leszek, ki neked a száraz kenyeret és a vizet osztja!
S akkor majd te térdepelsz előttem, élelmet kérve,
de előfordulhat, hogy a kezemnek épp akkor lesz séreve!
S akkor szolgám éhes pupillája jó magasakat leschet,
ne feledd, Gergely! A nap is kisüt egyszer, mert örökké nem eshet!

Balog Lajos: HALSÍRÁM

Semmiben sem részesülő süllő
– Hidegvérű, bár nem hüllő –
Tátogta el e jeremiádot
Az életről, mit régen imádozt:
Az év hala én leszek,
Mint idén a jászkeszeg?
Hiába jönnek kalaplevéve,
Ha belefőznek az alaplébe!
Szégyen és gyalázat:
Nincsen már halászat! –
Hirdeti fennen
A galád ellen.
Igazat fecseg-e?
Kacag a kecsge:
Ez hiába igaz,
Nékünk már nem vigasz;
A képem fancsali:
peca és csali,
Van
Meg a horog.
A horgász röhög,
A hal hörög.
Például a balin:
Nyaralhatna Balin,
Helyette Akalin
Rettegi a pecást,
Mint hívó a patást.
De nemcsak a föld összes pecása,
Ki szüntelen a sirunkat ássa:
Orvvadász fog Tapsi Hapsit,
Minket meg a vaksi rapsic!
Illetve vaksi a halór,
Azért eshet olyan malór,
Hogy legyen ponty, törpeharcsa,
Galád módon törbe csalja.
És miután ennyit szenved,
Folyóba öntik a szennyet:
Oly koszos a vize,
Hogy nem él meg a viza;
Ha megél is, ize
Mint a szardínia.
kéne a korral:
klórral?!
Haladni
Fertőtleníteni
Nem: ózongenerátorral!
S ott van még a vidra, hód –
Már azt hittük, hogy kihótt,
Erre újra megjelent:
Nékünk nem sok jót jelent.
Tudom, szavunk hallhatatlan,
Ám a helyzet tarthatatlan,
Esetünk hallatlan:
Minden víz halatlan.
(Esetleg haltalan?)
E vita parttalan!)

Varga Gáborné: Cseresznyevers

Rengeteg cseresznye termett,
Feketedett rendesen.
Elterveztem: leszedelem,
S egy jeges helyre elteszem.

De egy szemtelen cseresznye
Cselt vetett be, elszelelt.
Kergettem, s kerekded teste
Versenyt nyert meg ellenem.

Kredencem mellett egy serleg,
Kedvesem kedvenc leve...
Eme szertelen cseresznye
E nedvbe esett bele.

Megsejtette: kerge tette
Veszte lett, de felnevet:
„Jegyek helyett szeszbe vesznem
Egyenesen kellemes!”

Zagyvai István: Esetlen mese, mely Keleten nem esett meg

Ceylonban,
a lankás Pidurutalagala honában,
hol élni jó,
bemondta a rádió,
hogy a colombói állatparkban
nagy baj van:
az intézmény szeme fénye,
az alaszakai nagytoportyán
kis porontya,
a kis kan
rosszul van.
Láz, fulladás, sárgás köpet
a fő tünet,
s a kis lator nem csahol,
és nem kellene az ételek
neki.

Minek szépíteni,
a kis celeb lebetegedett,
pedig pedigéje szerint mint a vas,
farkasvérvonala előkelő,
majd' kilenc-tíz farkasöltőn követhető.
Elit szüleit a nyáron
vették aranyáron
a torontói zoótól.
A két derék fenevad
ésszel fel nem éri,
mit a bébi
dúvad előad.

Bár lett volna
komédia,
de haláltusa volt a tusa,
amit itt vitt a kis pára,
s az orvosok csak álltak ott,
és nézték.

S mert a gyógyszerek
mit sem értek,
a szingaléz
főorvos meg a gyógyszerész
– amúgy nem nagy agy egyik se –
megtette,
mit a haza s a morál
elvár,
ha nagy gond van Ceylonban:
felkeltették
Bandaranaikét,
s az esetet ecsetelték.

Tett helyesebb nem lehetett!

A honanya ripsz-ropsz
összehozott
egy pánázsiái konzíliumot.
Honatyákat is hívott.
Jött is menten a sok jámbor úr
(éppen nem dúlt háború),
s különben is szerették
Bandanaraikét.

A kölyök kórja
kolera vagy sárgaláz –
harsogták a szingaléz
iskola mottóját
a megnyitón az ultrák.
Ej, mi a nyű,
balgaság!
Alighanem mástól,
tán hascsikarástól nyí
e csöppnyi jószág –
szólt kimérten
ősz Kim Ir Szen
Koreából
(épp felépült kolerából).

A vita
éjszakába folyt tova,
ám a megegyezés késett,
s a beteg már-már elenyészett.
Sajnos az volt,
hogy a könyvekben nem volt
diagnózis,
mely az ominózus
esetre passzolt.

A tanács tanácstalanságát
az állatok is kiszagolták s rosszalatták.
Küszöbön állt a lázadás,
de Leó még kívárt.
Azért volt túlkapás:
a medence kedvence, Tasziló,
a mindig nyugodt víziló
a nyugtalan közhangulatban
meghasonlott,
s bekapott egy meglepett
rajongót.

Közben a teremben
a légkör feszült,
ám honnét, honnét nem,
előpenderült
a kis sehonnai
Ludas Matyi,
az álarcos álorvos.

Ógott-mógott,
egy szikét s kaleidoszkópot
előhúzott,
de izibe
el is tette őket,
mert észrevette,
hogy a szikár szíkh
s a tüzes bengáli
szúron nézi rézsút,
s dugul az egerút.

Matyi a leleplezés elől
messze szökött,
a föllökött farkaskölyök
meg görcsbe töpörödött,
majd köröket rótt
hörögve, s rítt,
végül egy gyík
jött belőle elő,
ki szétnézett, s lelépett.

Véget ért hát a dráma,
mit a tudor
boa constructor
imígy rekonstruált:
Míg gondozója kártyázott,
a kis ordas portyázott;
a hullóházban gyíkra lelt,
kit lenyelt.
A törbe esett gyíkcica
nem talált persze vissza,
ebből lett a kalamajka!

Végül a szakmai közlelemény,
elemezvén az ügyet,
fején találta a szöveget:

A kölyöknek elfajult
farkastorokgyíkja volt,
ami, hála a jó szervezetnek
s a szervezett fellépésnek,
elmúlt.

Utóhang

A gondatlan gondozót meg megbüntették:
a hullóházba helyezték,
hol Hannibál,
a kannibál
varánuszka várta már...

Struwe Annamária: Egy cica...

Egy cica, neve Cili, Cirmos vagy akár
Csibész.

Vele az élet értelmét érteni élsz.
Szőre pihe-puha, pelyhes,
És néha elég kényes.

De ha ez a cirmos cica cincogást észlel,
Ugrik úton-útfélen, akár az útszélen,
s akár éjjel.
Nem tudván, tudatosan tanulva.
Okítva, okosodva önmagát, ebből okulva.

Hogy az egér néha fehér, és minden lukba belefér.

Legyen az a földben, falban, fapadlóban, mibe a mancsa be nem fér.

Lesben állva, fülét finomra hegyezve, Így lapul a cirmos cica lesbe.

S ha sokáig sóvárog sandán utána,
Elalszik az icipici cica a tanulószobában.
S az egér óvatosan osonva odébbáll.
Majd a cica ébredve érzékeli, s feláll.

Nyújtózkodva nyújtja a nyakát.
S körös-körül körbenézi a kőfalat.
Majd dorombolva dörgölözve hozzám simul.

S úgy döntött, egeret ejteni elég,
ha majd holnap tanul.

Fecske László: Lófoci

Futballozni tanul a ló,
pedig az nem neki való.
Ki akar jutni az Eb-re,
de ki kíváncsi egy gebére?
Ezért hát iskolába jár a ló,
és higgyék el: jó tanuló.
Négy lábbal rúgja a gólokat,
közben nyerít, büszkén bólogat.
De egy nap megsérült a lába,
beleakadt a kapufába.
Mert mindig lohol ez a ló,
nincs hozzá hasonló.
Ez az istállóba illő ló elalélt a pályán,
s folyt a verejték a hátán.
Volt egy csorba szeg a kapufában,
Abba futott bele lóhalálában.
A sebére most varázspont hint-a-ló,
melytől meggyógyul,
ez több mint való.
Frissen pattant fel,
de aztán elcsúszott egy lóherén.
– Tapló! – kiabálják a nézőtér terén.
A ló elgondolkodott.
Ha ma nyer itt, nyerít,
s mindebből majd erőt merít.
Talpra állt ismét,
de a nézők kiabáltak tovább:
– Ez „Ó” láb! Kilóg a lóláb!
Akkor ért oda a lódoktor,
de feleslegesen,
közben egy kanca már ott állt lesen.
– SZABADRÚGÁS!
Az edző idegességében a zablát rágta,
s lassan megkezdődött a „nemzeti”
vágta.
Eközben a pályára lépett
egy ifjú, tüzes paripa.
Orrában – mint a bikáknak –
fénylő vaskarika.
Aggódva kiabál utána
fonott sörényű párja,
ki három csemetéjével
a nézőtérén várja.
– Aztán ügyes légy, Kincsem!
– Még szép, hogy az leszek,

itt mese nincsen!

– mondta az idegen ló,
kinek egyedüli fölénye
a szépen megfésült sörénye.
A meccs alatt megfájdult
a három pici paci pocija.
Nem tetszett nekik az apjuk focija.
Le is kiabálták a pályáról:
– Hé, te, amott!
Egyél inkább lóbalzsamot!
– El innen a bevándorLÓval!
– megillették sok szép szóval.
A páholyban egy olasz csődör
farkát lóbálva invitált
a lóbalba egy egyedülálló kancát.
De pórul járt, mert a párja
elkapta a „grabancát”.
Mindenki nyihogott a lóvá tett lovon,
ki ezúttal az orrát lóbálva
vette ezt zokon.
– Vedd le a szemellenzódet!
– kiabálták közben a bírónak,
ki egy berúgást nem ítelt meg gólnak.
A pálya felén egy vakond túr, ás,
és hipp-hopp, kész is van a
vakondtúrás.
Ebbe botlanak bele négyen,
Mekkora káosz, mekkora székelyen.
Az egyik ló a labdát
cselesen cselezve elorozza,
de aztán kihagy egy helyzetet,
s most magát ostorozza.
A bíró kiált: – Hétméteres!
– s felvonul egy eres-deres,
s szemével „lyukat” keres.
E lövés úgy érezte,
hogy menni fog neki,
de a kapu helyett
az árnyékban hűsölő bakot lőtte ki.
A pihenőpad mellett
közben egy kanca csikót ellett.
Ott sündörgött még
egy kupac kopasz kupec,
kik ajánlatokat tettek.
Néhány csapatjátékost már
sikeresen meg is vettek.
De elzavarták őket,
s sokan megtapsolták
a kupeckergetőket.
Az egyik öreg játékos
futás közben pórul járt.
Nem nézett hátra,
míg a labdára várt.
Nagyot rúgtak sajnos bele,
de ez még a bajok fele.
Nem nézve a paci korát
kirúgták a műfogsorát.
Pont tavaly műtötték,
s most lólépésben kiütötték.
Ez nem tetszett a tömegnek,
s egy nagyképű ló
így szólt oda az öregnek:
– Menjen utána, bátya!
Ott pattog a fűvön, látja?
– Nem vagyok én fogat-hajtó!
Még lehozza a hírt a sajtó.
Az öreg szája teli vérrrel,
nem számolt a telivérrrel.
A bíró gyorsabb ügetésre

kérte a földön fekvő mént.
S közölte velük a jelenlegi eredményt.
Egy ott maradt kupec
günyölődva bekiabált: – Gyia!
Ekkor érkezett meg a Fehérlófia.
Ló-vagiasan lép be a pályára,
s aztán fut jobbra, fut balra,
közben szeretettel gondol a futballra.
Álmodozása alatt egy ló csúszik be elé,
s a Fehérlófia most repül a nézők felé.
E lónak négy lába van,
mégis megbotlik.
Egy kopasz kupecre esik, s e formában
úgy néz ki, mint egy tyúkanyó,
mely éppen kotlik.
Szegény éppen rázendített volna
a kedvenc dalára,
de most átesett a ló túloldalára.
Az esés pillanatában
szerencsétlennek több ló is bezúz.
Hiába, mindig azt a lovat ütik,
amelyik húz.
Elérkezett a félidő.
A rádióban megszólalt az ABBA.
Sokan beletemetkeztek a zabba.
Pihent a sok sportoLÓ.
Volt aki legelt, vagy épp patkót szegelt.
Az edzők szerint gyengék a játékosok.
Olyanok, mint a bazárban kapható
kopott játék-kosok.
– Ha ló nincs, számár is jó
– mondta az egyik elégedetlen bíró.
Egy játékos közbeszólt:
– Mester! Ott van egy a határban,
éppen keményen arat.
S azzal elcsalták az arató szamarat.
De a csapat a számmal rossz lóra tett.
A második félidő e topa jószággal
elég setesuta lett.
Ment a patacsata tovább,
de némelyek csak ímmel-hámmal
rúgták a lóbórt,
miközben a nézőtérén húzták.
Az izgalomtól sokan magukat nyúzták.
A „mi” lovunk már jó előre
kapcsolt nagyobb lóerőre.
A levegős legelőn legelő legelő
meginduLÓ
ügetve kerülgette a bambuLÓkat.
közben a „benázókon” nevet
(nyihaha!) jókat.
Ez a kapu felé loholó
komisz, kumiszt adó ló
ollózott egy nagyot,
s a kapuban a bőrrel együtt
egy lócitromot is hagyott.
Ez az ő ügye,
s most dagad a szügye,
hisz a meccset lefújták,
padlóra küldték a ménest,
s most bontják a lórumot,
így zárul egy szép est...

... s végül teljesült a ló álma,
hisz meghódította a világot,
kapott kockacukrot, s megannyi
virágot.
Elismerte szerényen, hogy jó éve volt,
s a kínaiak szerint is: ez a ló éve volt.

Mindenekelőtt a 2021. évi második számunk rejtvényeinek megfejtéseit adjuk meg.

I. Szélmalom. 1. Leurazó. 2. Gulágos. 3. Odavisz. 4. Gyaluló. 5. Sóvárog. 6. Csigaút. A keresett Verne-regény címe: A világ ura.

II. Hétszer hét. 1. Kerevet. 2. Fidelio. 3. Alperes. 4. Szilárd. 5. Odavisz. 6. Arizona. 7. Monológ. Az egyik keresett Nobel-díjas az indiai születésű angol író, Rudyard Kipling, (1865–1936), a másik Grazia Deledda olasz író (1871–1936). Mindketten 1936-ban haltak meg.

III. Dicsérni jó! 1. Mész – Ápol > Álomszép. 2. Lime – Rest > Elismert. 3. Dara – Legó > Elragadó. 4. Fess – Elég > Felséges. 5. Nyes – Igen > Ingyenes. 6. Mell – Kese > Kellemes. 7. Szem – Epés > Meseszerű. 8. Ölet – Römi > Örömteli. 9. Part – Alán > Páratlan. 10. Öntő – Küld > Tündöklő.

IV. Szójátékos csattanó. Persze, hölgyem, de van próbafülkénk is.

A megfelelő pontszámot elért megfejtők közül a következők nyerték meg Hajdu Endre Shakespeare-enciklopédia című, a Tinta Könyvkiadónál megjelent könyvét: Bagi Ádámné, Szeged (6727); Cserfalvi Józsefné, Szolnok (5000); Együd Gézáné, Balassagyarmat (2660); Huszár Lászlóné, Csákszentimre (8073); Jambrik János, Budapest (1119); Piller Adrien, Kisújszállás (5310); Taschner Katalin, Bányásztereny (3078); Tóth Sándorné, Debrecen (4032); Unger Zsuzsa, Budapest (1122); Varga Gáborné, Miskolc-Hejőcsaba (3508). Nyereményükhöz gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Megszöktek a magánhangzók! Olvasóinknak az itt következő meghatározások mindegyikére egy-egy olyan szóval kell válaszolniuk, amelyben mindössze három mássalhangzó van, de mindegyikben ugyanaz a három, és ugyanabban a sorrendben. A magánhangzók közül akárhányat felhasználhatnak, beszúrhatnak a mássalhangzók közé, akár kettőt is egymás mellé. S akár magánhangzóval kezdődhet vagy fejeződhet be a szó. Hogy melyik három mássalhangzónak a főszereplője ennek a rejtvénynek, azt nem áruljuk el, de ha egy-két kérdésre biztosan tudják a választ, akkor már nem lehet semmi baj. Minden megtalált szóért 2 pont jár, a telitalálatos megfejtés értéke tehát 20 pont!

1. Sorszámú ellátott lapocska.	2. Ruhaneműt vízben áztat.
3. Nyeles kézi szerszám.	4. Eladóhelyiség az árukkal együtt.
5. Méltánylással megítélő.	6. Tejet arra szolgáló anyaggal megalvaszt.
7. Valaminek a közepébe csap.	8.-tó; kis tó Nagykanizsa és Nagyatád közt.
9. Főtt, párolt szalonna jelzője lehet.	10. nyelvek; a lett, litván és óporosz nyelv együtt.

II. Hétszer hét. Ha olvasóink helyesen válaszolnak a meghatározásokra, akkor rejtvényünkben két mágus nevét varázsolhatják elő. A kitöltött ábra bal felső sarkából átlósan a jobb alsó sarokig haladva egy magyar származású amerikai illuzionista nevét olvashatják, majd a sorok megfelelő átrendezése után a jobb felső sarkból átlósan a bal alsóig haladva egy kiemelkedő magyar bűvész nevét kapják. Minden megtalált szóért 1 pont jár, az átlókból kiolvasható két névért 5-5, összesen tehát 17.

- Szombathelyi sportegyesület neve:
- Kisebbségi hadihajó:
- Mélyen bevágódó völgy:
- Nobel-díjas brit író, költő (William):
- Csőrös fuvola:
- Napjaink olasz származású amerikai popkirálynője:
- Az egyik földrésszel kapcsolatos:

III. Öltözékek. A ruházatkodás mindennapjaink szerves része, így érthető, hogy a rejtvények világában is részt kér magának. Anagrammarejtvényünk vezérsoraiban ezért ma minden szakaszban egy öltözék vagy -kiegészítő a megfejtés. A szokott módon tízszer két meghatározással kezdünk. Ha olvasóink ezekre helyesen válaszolnak, akkor a két megfejtésnek összesen nyolc betűjéből minden bizonnyal össze tudják állítani a jobb oldali meghatározásnak megfelelő öltözköztetőt is. Minden helyes válaszért 1 pontot lehet szerezni, a telitalálatos megoldás tehát 10x3, azaz 30 pontot ér.

1. . . . királynője; a Bibliában is szereplő legendás uralkodónő	Csapadék ellen védő köpeny:
Kivágott fának a földből kiálló része:	
2. Hatalmában tart:	Díszöltözet:
Hollandia kormányzati központja:	
3. Bár jövevény, mégis jellegzetesen magyar fatermetű növényfaj:	Palástféle, történelmi ruhadarab:
Terjedelmes, jókora:	
4. A lélek tükrö!	A hálóór sportöltözköztetője:
Serleg:	
5. Jegyet vesz:	Egykori nyakraváló német eredetű szóval:
A hal petéje:	
6. Szenny:	Az indiánok bőrbocskorára emlékeztető félcipő:
A pénz neve az argóban:	
7. Húsos zsírpárna jól látható helyen:	Ujjatlan, köpenyszerű női házi ruha:
Egykori vármegyénk; székhelye Ipolyság volt:	
8. San . . . ; az olasz Riviéra fürdőhelye:	Széles karimájú, spanyol kalap:
Kicsi, de erős!	
9. Középkori kínai uralkodócsalád:	Estélyi férfiöltöny:
Állatokon előforduló, gomba okozta bőrbetegség:	
10. Elképzelés:	Kötött, ujjas mellény vagy pulóver:
Cselekszik:	

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül olvasóinknak a következő oldalon található, Hívás a klubból című rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtésért 25 pont jár.

A közzétett rejtvények együttes értéke 92 pont, de a sorsoláshoz való részvételhez 75 pont megszerzése is elég. A feladványok megfejtését **2021. november 1-jéig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének címére: gretsyl@t-online.hu Minden olvasónak kellemes szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a feladványok készítői:

Grétsy László (I., III.) Schmidt János (IV.) Varga István (II.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések
(116)

FORMA, IDOM LAPP KÖTŐSZÓ	1	FELSZÍNI VULKÁNI RÉTEG	ANNYI MINT, RÖVIDEN	LEHETŐ- SÉGET NEM SZA- LASZT EL	HÍVÁS A KLUBBÓL – Hogyhogy felvette a te- lefont, Jean? – Miért ne vettem volna fel, uram? – Mert az egyik kártya- partnerem... (A folytatást az ábrában rejtettük el.)			
	TELE- VÍZIÓ, RÖVIDEN	HIDROGÉN DZSESSZ- ZENÉSZ (JÁNOS)	TONNA SZÁJAT NÉMÁN NYITOGAT	SÜTŐ- EDÉNY LÁSD OTT! RÖVIDEN				
ATÁRGY RAGJA HALK, NÉMA								
EDIRNE TÖRÖK VÁROS RÉGI NEVE								
KOSSUTH- DIJAS KÖLTŐ (GYULA)						ALKOTÁS GABONÁT TISZTÍT		
AKCIÓ KEZDETE!		FRANCIA FOLYÓ ÚTÓ- HANGSZER					BOCCAC- CIO HÍRES MŰVE	
VÁRÉPÍTŐ VÍZIALLAT			GRAMM, RÖVIDEN ÉJJELE MULATÓ		A HÉT VEZÉR EGYIKE MESEVÉGI!			
FOGKRÉM MÁRKÁJA				AZ AL- KONYT KÖVETI TAPAD				
PRESSER ...; ZENE- SZERZŐ, ZENÉSZ					TEKIN- TETES, RÖVIDEN ÚJSÁG			
PÁROSÁ- VAL NYES!			MUNKA- CSOPORT RÁDIÓ, TÉ- VÉ ADJA					
NORVÉG AUTÓJEL								
PÉLDÁUL AZ ÉLET ÉS IRODALOM		HAMIS VÁD KÁSÁS ...; VÍZI- LABDÁZÓ						
						SEME- LYED SEMMI- KOR SEM		
HIDROGÉN RÉSZESÜL LITER, RÖVIDEN			RÓMAI 500-AS KÖNNYŰ LÁBBELI		STRASSE (UTCA), RÖVIDEN VASVÉGI!			
				LONDON NEGYEDE GÖRÖG BETŰ				
AUTÓT TISZTÍT ÍRÓ (SÁNDOR)					SZÜLŐ- FÖLD EZERSZER EZER			
VÁLLALKOZÁSHOZ CSAK A NEVÉT ADÓ SZEMÉLY								KOSSUTH- ÉS LISZT FERENC- DIJAS OPERA- ÉNEKES- NŐ (SYLVIA)
MOHAMEDÁN NEMES								
SVÉD AUTÓJEL ÍRÁSJEGY BŐR		ORNELLA ...; OLASZ SZÍNHÁZ TERÉZKE			RÁDIUSZ LÉKÓ PÉTER SPORTJA			
			KIS- ISKOLÁS TÁRSA, RÖVIDEN					
LUSTA ÉRETT GA- LAGONYA ISTESZI				LAJCSI, LAJOSKA NÉMÁN LÓGÓ!				
								AZ ÚT JE- LE A FI- ZIKÁBAN ÉSZAK
PERC FASZOB- RÁSZ ESZKÖZE								

Nem szótározott szavak tárháza

Ez alkalommal mai nyelvjárási szavakat tar-
talmaz a kiadvány:

- beállólóhely** – parkolóhely (Erdély)
- csurdítás** – zsír (Aranyosapáti)
- fagyóka** – ónos eső (Aranyosapáti)
- felmérárgató** l. *magamhozrárgató*
- hobok** – edény (Aranyosapáti)
- hullámos sütő** – mikrohullámú sütő (Er-
dély)
- hurászol** – hurcol (Aranyosapáti)
- kovártélyos, kvártélyos** – albrölő (Marosvá-
sárhely)
- magamhozrárgató** – gereblye (Aranyos-
apáti)
- mánus** – óramutató (Marosvásárhely).
Megj.: „A láthatatlan toronyban hajnali órák
felé hanyatlik a mánus” (Lakatos Mihály: Egy
ködös éjjel krónikája). Az erdélyi köznyelvben
megőrződött az óramutató latin (a kéz szóból
származó) formája. Változatai: kicsi mánus
(kis óramutató), nagy mánus (nagy óramuta-
tó). Forrás: Sántha Attila: Bühnagy székelő szótár (296)
- mánusos óra** l. *mánus*
- maszlingás** – maszatos (Aranyosapáti)
- porozás** – kapálás (Aranyosapáti)
- pulutyka** – kelkáposztafőzelék (Marosvásár-
hely)
- sétálás** – kaszálás (Aranyosapáti)
- sutókol** – dörzsöl, csiszol (Aranyosapáti)
- sürved** – sötétedik (Aranyosapáti)
- szivar** – cigaretta (Erdély)
- szivarszagú** – cigarettaszagú (Erdély)
- taposó** – lábtörlő (Tiszafüred)
- tortogató motor** – akadozó hangot adó (?)
motor(kerékpár?) (Marosvásárhely)
- zsenyeg** – összeviSSza mozog (Aranyosapáti)

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga
megtalálható az Új magyar szavak szótára cí-
mű kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt. A 2016–2020. közötti
szótár 2021. végén megjelenik a Jelentés a ma-
gyar nyelvről (2016–2020) című kötetben.

B. G.
(balazs.geza@gmail.com)

Kérdések és válaszok

A többszörösen összetett szavaknál az egy szótagú igekötőket (ha jól tudom) nem kell figyelembe venni a szótagszámlálásnál, az Osiris Helyesírásban mégis a következő szerepel: *tápanyag-kimerülés*. Hogyan kell helyesen írni (egybe vagy kötőjellel): *tápanyag-felszívódás*, *baromfi-feldolgozás*?

Az AkH. 139. szabálypontja alapján a helyes írásmód: *tápanyag-felszívódás*, *baromfi-feldolgozás*. Vannak olyan összetett szavak, amelyek már annyira „egybeforrtak”, hogy nem vesszük észre az összetételi mivoltukat. A kérdezett szavak összetételi tagjai: *táp + anyag + felszívódás*, *táp + anyag + kimerülés*, *barom + fi + feldolgozás*. Tehát nem az egy szótagos igekötő az összetételi tag (*ki-*, *fel-*), hanem a *táp-* és a *fi-*. Hasonlóképpen összetett szó többek között az *ékszer*, a *szótag*, az *étrend*, az *élelmiszer* annak ellenére, hogy a nyelvhasználó ezt alig veszi észre.

A zöldház vagy a zöld ház a helyes forma, ha az energiatakarékos, környezetbarát házról van szó?

A kérdezett jelentésben a helyes írásmód *zöldház*, mivel jelentéssűrítő összetétel. Abban az esetben, ha a tárgy, dolog színéről van szó, a különírás a helyes: *zöld ház*, *zöld táska*. Hasonlóképpen egybeírandók, mert a *zöld* jelentése energiatakarékos, illetve újrahasznosítható, a következő szavak: *zöldenergia* (alternatív energia, megújuló energiaforrás; az energetikai biomassza tüzeléses hasznosítása során nyert energia), *zöldtáska* (azoknak a bevásárlótáskáknak az összefoglaló neve, amelyek újrahasznosítás eredményei, illetve a természetben lebomló anyagból készültek).

Az angol hacker és cracker szavak hogyan változnak a magyar helyesírás szabályai szerint? Mi a legfrissebb álláspont? Az Osiris által kiadott Idegen szavak szótárában a hacker és a hekker szavak is szerepelnek, valamint a hackel és a hekkel szavak is. Azonban a cracker szót illetően nem találtam efféle kezdeményezést. Nem kéne hasonlóképpen kezelnünk ezt a szót is? Az összetett szavak esetében például a krekkerprogram nem lenne-e jobb megoldás? Mi a helyzet a megkrekkel, meghekkkel szavakkal?

Magyarországon nincs olyan testület, intézmény, amely az idegen szavak átírását nyomon követné vagy ajánlaná. A szótárak magánszorgalomból a gyakorlatra hagyatkoznak. Ezért a *hacker* ~ *hekker*, *cracker* ~ *krekkel* egyaránt elfogadható. A mi álláspontunk az, hogy nem siettetjük az átírást, mert akkor szinte biztos, hogy nem keresnek helyette magyar megfelelőt. Az idegen szavak fonetikus átírása egy folyamat, átmenetekben létezik. Az időtartama szavanként eltérő lehet. Több elfogadható, helyesnek tar-

A 2006 óta a nap 24 órájában elérhető a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda ingyenes tanácsadása. Az elmúlt 15 évben mintegy 50 ezer kérdésre válaszoltak, s ebből csaknem 30 ezer kérdés-válasz kereshető az e-nyelv.hu honlapon. A szolgáltatás üzemeltetését a Manyszi 2022. január 1-jétől átadja a Kazinczy Műhelynek, erről a régi honlapon tájékoztatást találunk majd az érdeklődők. A szolgáltatás továbbra is folyamatosan elérhető lesz.

Átnézzük. Kijavítjuk.

iroda@e-nyelv.hu
+36 30 318 9666

MAGYAR NYELVI
SZOLGÁLTATÓ IRODA

e-nyelv.hu

tott változat is létezhet egymás mellett, az idegen eredeti és egy, néha több magyaros átírás, pl.: *chatel*, *csetel*. A folyamat akkor jut nyugvópontra (egy időre), ha a kérdéses szóalak valamelyik változatát szótárban rögzítjük. Alapvetően a magyaros alak meggyökeresedése a cél, ám egyes szavak ennek (az alak különös, esetleg félrevezető volta vagy egyéb ok miatt) sokáig ellenállhatnak. Nagyon lassan

terjed el a *kapucsínó* szóalak, pedig már a 2000-ben megjelent helyesírási szótárban is így szerepel. Ha az internetes keresőben utánanézzünk, láthatjuk az adott szó fonetikus átírásának az elterjedtségét. Így például a *selfie* 1 470 000-szer fordul elő, a *szelfi* 644 000-szer. Az *ímél* viszont az új helyesírási szabályzat szótárrészében fonetikusan átírva is megtalálható az *e-mail* mellett. Ha valakinek nem tetszik, az már ízlés dolga.

Az új helyesírási szabályzat szerint a szerelmes vers és a szerelmes levél is különírandó. Nekem ez furcsa, mert olyan, mintha a vers és a levél lenne szerelmes.

A *szerelmes* a *vers*nek és a *levél*nek jelzője. A jelzői-jelentéssűrítői kapcsolatok átmenetekben léteznek, nem érdemes ezekben tiszta logikát keresni. Például aligha értelmes fölvetés, hogy egy levél szerelmes lenne.

Az alábbi mondatban a szenes + ló jelentéssűrítő összetétel és nem minőségjelzős, ezért egybeírandó? „Úgy botladozik, mint a túlterhelt szenes + ló.”

Igen, az AkH. 111. szabálypontja alapján a helyes írásmód: *szenesló* (vö. *igásló*, *hátasló*).

Mikszáth Kálmán Emlékház vagy Mikszáth Kálmán-emlékház a helyes forma?

Ha intézményi háttérrel rendelkező, múzeumként működő, látogatható épületről van szó, akkor az intézménynevek írása alapján: *Mikszáth Kálmán Emlékház*. Ha egy olyan épületről van szó, amely köthető Mikszáthhoz, és ezt emléktábla jelzi, de nem működik berendezett múzeumként: *Mikszáth Kálmán-emlékház*.

Van olyan példa, amelyben az -l képzőnk fosztó-képző szerepű, akárcsak a -z képzőnk (magoz = magtalanít, kátyúz = kátyútlanít, hernyóz = hernyótlanít stb.)?

A *-z* és az *-l* igeképző jelentései sokszínűek, sokszor megegyeznek, valamint napjainkban a legproduktívabak, különböző jelentést adhatnak az igének. Például valamivel ellát: *vajaz*, *cukroz*, *címez*, *nyergel*, *talpal*; valamilyen hangszerezen játszik: *dobol*, *hegedül*, *zongorázik*, *furulyázik* stb. A *-z* igeképző jelentései között szerepel a valamitől megfoszt, megtisztít jelentés is: *hernyóz*, *belez*. Az *-l* esetében a valamitől megfoszt jelentésre tankönyvi példát nem találtunk (MMNY 129–130.). A Manyszi munkatársainak a példái: *porol*, *herél*, *gazol*.

Melyik a helyesebb: regisztráltatja magát, regisztrálódik vagy regisztrál? Véleményem szerint az utóbbi azt jelenti: regisztrál valakit (nem pedig saját magát).

A *regisztrál* ige jelentése a szótárak szerint 'valakit/valamit jegyzékbe vesz', tehát valaki mást regisztrál. Ebben az esetben tárgyaz ige. A mai nyelvhasználatban a regisztrálás jelentései között van egy olyan, amely közel van a kérdezett jelentéshez: 'bejelentkezés konferencián, értekezleten' (Osiris-féle Idegen szavak szótára, 2007: 881). Ebből következik a *regisztrál* 'bejelentkezik' jelentésben. Ebben az esetben tárgyatlan az ige.

Összeállította:
Minya Károly

9 770139 045005

2 1004